

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

**КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО
УКРАЇНИ**

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК**

**Харків
2024**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

**КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО
УКРАЇНИ**

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК
ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ**

для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти галузі знань 26 «Цивільна безпека»
спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність»
спеціалізації «Правоохоронна діяльність»

**Харків
2024**

Конституційне право України : навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 26 «Цивільна безпека» спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність» спеціалізації «Правоохоронна діяльність»/ уклад.: Ю. Г. Барабаш, Т. М. Слінько та ін. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2024. 175 с.

У к л а д а ч і: Барабаш Ю. Г.,
Слінько Т. М.,
Байрачна Л. К.,
Берченко Г. В.,
Дахова І. І.,
Ковтун В. І.,
Летнянчин Л. І.,
Мохончук Б. С.,
Павшук К. О.,
Романюк П. В. ,
Ткаченко Є. В.

Затверджено на засіданні кафедри конституційного права України (протокол № 5 від 26 грудня 2024 р.)

ВСТУП

Сучасне конституційне право - це провідна галузь права, яка закріплює основні засади демократії, конституційно - правовий статус особи та організацію державної влади і місцевого самоврядування.

В умовах становлення України як демократичної, правової, соціальної держави вивчення цієї дисципліни має особливе значення та дає слухачам широкий діапазон світоглядних уявлень із найбільш важливих політико-правових проблем розвитку нашої держави: 1) становлення конституціоналізму в Україні на демократичних засадах; 2) забезпечення прав людини та громадянина; 3) реалізація народовладдя; 4) формування дієздатних структур громадянського суспільства.

При вивченні навчальної дисципліни «Конституційне право України» студенти повинні:

- знати поняття «конституційне право України», його місце в системі галузей публічного права; основні положення теорії конституціоналізму та конституції; концептуальні засади правового статусу людини і громадянина; конституційні основи побудови громадянського суспільства в Україні; системи органів державної влади і місцевого самоврядування; засади територіального устрою та особливості правового статусу Автономної Республіки Крим; форми та суб'єктів захисту Конституції України; питання відповідальності в конституційному праві;

- вміти використовувати отримані знання щодо конституційного захисту прав і свобод людини і громадянина; користуватися здобутими навичками у сфері взаємовідносин громадян, їх об'єднань та інших інститутів громадянського суспільства із органами та посадовими особами публічної влади, а також щодо провадження та процедури розгляду питань конституційно-правового характеру в державних органах та установах; аналізувати та коментувати нормативно-правові акти, які регламентують статус людини та громадянина, функціонування інститутів громадянського суспільства,

організацію та діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування.

ЗАГАЛЬНИЙ РОЗРАХУНОК ГОДИН ЛЕКЦІЙ, ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ, САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

№ п/п	Тема	Всього годин	У тому числі		
			Лекції	Практичні і заняття	Самостій- на робота
Загальний курс					
1	Теоретичні аспекти конспіуоналізму	10	2	2	6
2	Основи теорії конституції	8	2	2	4
3	Загальна характеристикачинної Конституції України	8	2	2	4
4	Україна як суверенна та незалежна держава	7	2	2	3
5.	Україна як правова та соціальна держава	6	2	2	2
6.	Характеристика України як демократичної	7	2	2	3
7.	Конституційні засади громадянського суспільства	6	2	2	2

8.	Загальна характеристика конституційно-правового статусу людини і громадянина	10	4	2	4
9.	Громадянство України	8	2	4	2
10.	Зміст особистих (громадянських) прав людини	8	2	2	4
11.	Зміст політичних прав громадян	8	2	2	4
12.	Конституційно-правові засади громадянської участі	4			4
13.	Референдум в Україні	6	2	2	2
14.	Конституційні засади виборчої системи та виборчого права в Україні	8	2	2	4
15.	Конституційно-правовий статус парламенту України. Конституційно-правовий статус народного депутата України	6	2	2	2
16.	Конституційний статус Президента України	6	2	2	2
17.	Конституційні основи правосуддя в Україні та суміжних інститутів	2			2
18.	Конституційний контроль в Україні	6	2	2	2
	Всього	150	40	38	72

ТЕМАТИКА, ПЛАНИ І ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Теоретичні аспекти конституціоналізму План

1. Ідея обмеженого правління як політико-правова доктрина.
2. Зародження перших конституцій.
3. Формування і розвиток американського конституціоналізму, його характерні риси.
4. Європейський конституціоналізм, його особливості.
5. Поняття й система сучасного конституціоналізму.

Задачі

1. Шарль Луї де Монтеск'є вказував, що свобода може існувати лише в умовах «обмеженого правління». Таке стримування забезпечується двома засобами: позитивним законом та поділом влади на законодавчу, виконавчу та судову. Обмеженість влади було покладено у критерій поділу форм правління, виокремивши: республіку, монархію та деспотію.

У свій час відомий французький філософ Поль-Анрі Гольбах висловив думку про те, що органічна й досконало побудована конституція повинна служити «вуздечкою для вождів та народів».

Відомо також, що у першій Конституції Франції (1791) вже від початку було записано правило про те, що будь-яка країна, в якій не проведено розділення влад і не визнаються основоположні права і свободи людини, не може вважатися такою, що має конституцію.

Дайте коментар наведеним фактам. У чому полягає доктрина обмеженого правління? Чи можна вважати конституцію обмежувачем також і демократичної влади?

Яким є основне функціональне призначення конституції як основного закону? У чому полягає роль органічної конституції по відношенню до різних політичних режимів (лібералізм, авторитаризм, тоталітаризм) та форм правління?

2. З формально-юридичної точки зору європейський конституціоналізм було започатковано ухваленням в 1791 р. конституцій Польщі та Франції. У наш час вважається, що конституційні інститути будь-якої країни мають відповідати її національному характерові, сукупності писаних та неписаних правил і принципів її політичної системи, й що лише при дотриманні даної вимоги вони можуть розраховувати на довготривалу перспективу в

якості регуляторів людської поведінки.

Так, у сучасній Великобританії ще й досі не відчувається потреби у писаній конституції, бо там політичне життя ґрунтується на прецедентах, давніх традиціях, добродійності і здоровому глуздові.

З іншого боку, як зазначає відомий американський політолог Олвін Тоффлер, у самому способі політичного побутування Європейського союзу домінують принципи стандартизації, концентрації, максимізації масштабів й централізації. Можливо, саме тому громадяни Франції та Нідерландів не підтримали запропоновану у 2005 році Європарламентом конституцію для Європи - «шедевр бюрократичної майстерності, розміром у 400 сторінок». Як зазначали науковці, авторам Конституції США знадобилося для досягнення аналогічної мети менше 10 сторінок, включаючи Біль про права людини.

Назвіть історичні, соціально-культурні, політичні та правові передумови формування перших конституцій. Дайте стислу характеристику зародження ідей конституціоналізму.

Що Ви можете сказати про основні конституційно-правові орієнтації США та країн Західної Європи? Чи можна говорити про існування конституційної специфіки посттоталітарних країн Східної та Центральної Європи? До якого типу конституцій слід віднести Основний Закон України? Чим характеризуються сучасні уявлення українського політикуму про конституціоналізм?

3. У часи Томаса Джефферсона в американській конституційній традиції утвердилася ідея про те, що державній владі має бути конституційно дозволено робити лише те, що вільні громадяни (громадянське суспільство) вимагатимуть від неї самі. У протилежному випадку, як писав англійський політичний філософ Герберт Спенсер, США ризикували б отримати «один з найбільш ефективних засобів пониження стандартів національного характеру».

Сутність конституціоналізму Всеволод Речицький пов'язує із нормативним захистом свободи в її найширшому розумінні. Саме через це органічна конституція є ключовою умовою існування розвиненого суспільства. При цьому економічна, політична і особиста свобода спираються на демократію, не будучи її безпосереднім продуктом. Конституціоналізм Старого Світу, визначає, більш

поміркованим, ніж американський, де прийнято захищати принципи свободи ринку й рівних можливостей.

У чому, на Вашу думку, полягає основна ідея американського конституціоналізму? Як у США співвідноситься ідея конституціоналізму й ідея громадянських прав і свобод, громадянського суспільства в цілому? Яку роль в американській конституційній доктрині відіграє ідея верховенства права, поняття політичної та економічної свободи?

Підготуйте наукове повідомлення (реферат) про головні цінності сучасного євроатлантичного конституціоналізму.

4. На відмінну від тих держав, які сформували власну конституційну ідентичність у ХУІІІ-ХІХ ст. (Франція, Німеччина, Нідерланди та Данія) та які слугували зразком для інших держав, такі країни, як Норвегія, Швеція та Ірландія (початок ХХ ст.), частково виступали реципієнтом тих конституційних цінностей та механізмів, які вже функціонували у сусідніх країнах, адже з виникнення європейської моделі конституціоналізму з'явилася потреба узгоджувати з нею національні демократичні стандарти. Вже після становлення національних конституційних систем у державах Європи, вони приєдналися до європейських конституційних процесів, заснованих на спільному визнанні верховенства права, прав людини та демократії, що призвело до утворення Ради Європи (1949). А країни постсоціалістичного табору, які долучилися до цих процесів у кінці ХХ століття, ще далі територіально поширили європейську модель конституціоналізму.

Наведіть періодизацію розвитку європейської моделі конституціоналізму.

Вкажіть спільні конституційні цінності європейської моделі конституціоналізму. Які елементи конституціоналізму європейського зразка виокремлюють у сучасній юридичній літературі?

Яку роль відіграють європейські органи та установи в утвердженні європейської моделі конституціоналізму та виникненні європейської ідентичності? Як Ви розумієте вислів «Конституція Європи як модель політичної цивілізації»

5. Прийнято вважати, що в глобальному, світовому вимірі норми органічних конституцій покликані виконувати роль потужних юридичних гарантій, які запобігають «розщепленню атомів ринку, демократії та свободи».

Це означає, у свою чергу, що головною метою й цінністю сучасного конституціоналізму є соціальний поступ: досягнення динамічного стану суспільства, прискорення соціальних транзакцій, підтримання підприємництва і творчої свободи, обмеження державної влади, а забезпечення ліберальної демократії як найбільш ефективного політичного режиму.

Показово, що влітку 2018 року Верховний Суд США прийняв важливе рішення - (7 проти 2), в якому, зокрема, зазначалося, що приватний бізнес має право відмовити в ділових зв'язках та обслуговуванні, якщо це суперечить релігійним переконанням суб'єкта підприємництва. Йшлося про пекаря, який відмовився приготувати весільний торт для осіб нетрадиційної сексуальної орієнтації (геїв). Останній мотивував це тим, що таке замовлення суперечить його релігії.

Якими є пріоритети сучасного органічного конституціоналізму? Як співвідносяться між собою цінності поступу, ринку, демократії та свободи? Чиї інтереси призначений відображати і гарантувати конституціоналізм?

У чому полягає сутність конституціоналізму як ідеології, доктрини та практики обмеженого правління?

6. У 1667 р. англійський філософ Джон Локк прийняв пропозицію лорда Ентоні Купера (пізніше - графа Шефтсбері) зайняти місце лікаря й вихователя його сина, а потім під його впливом долучився до активного політичного життя Англії. За дорученням графа Джон Локк брав участь у створенні важливих політичних документів, а його вчення згодом вплинуло на юридичний світогляд і становлення конституціоналізму в Америці. Зокрема, Томас Джефферсон і Бенджамін Франклін були щирими прибічниками Джона Локка. Його вчення розглядалась в якості найбільш впливової в той час доктрини непорушних і невідчужуваних прав людини. Ці права сприймалися в якості передумови будь-якого розумно організованого суспільства. У подальшому Джон Локк долучився до конституційного процесу. Зокрема, на замовлення графа Шефтсбері він створив першу конституцію Північної Кароліни (1669).

Дізнайтеся й розкажіть про подальшу долю цього документа. Як Ви думаєте, в чому полягає реальна причина невдачі проєкту “конституції” Джона Локка? Дайте відповідь на запитання з точки зору сучасних уявлень про зміст та призначення конституціоналізму.

7. У 1920 р. відомий український правознавець Оттон Ейхельман запропонував урядові Української Народної Республіки (УНР) створений ним проєкт конституції України. Його метою було встановлення політичного устрою, який би відповідав потребам як широких народних мас, так і новітньої Української держави. Оттон Ейхельман намагався закріпити в проєкті основного закону засади народоправства й соціальної справедливості. З цією метою він розробив модель федерального устрою для України. Його конституція передбачала право народу на референдум, а також розділення влад на 5 окремих гілок: установчої влади (найвищої влади в державі); двопалатного парламенту (законодавчої влади); виконавчої влади; судової влади; влади фінансового контролю. Останньому гарантувалася незалежність.

Підготуйте повідомлення про проєкт конституції України Оттона Ейхельмана.

8. В історії української конституційної думки кінця XIX - початку XX ст. рельєфно виокремлюються такі напрями: а) народники (М. Грушевський, Р. Лашенко, С. Шелухін та ін.); б) консерватори (В. Липинський, С. Томашівський, В. Кучабський та ін.); націоналісти (М. Міхновський, С. Дністрянський, В. Старосольський, С. Рудницький та ін.).

Підготуйте повідомлення про основні політичні (конституційні) погляди (на вибір):

- а) народників;*
- б) консерваторів;*
- в) націоналістів.*

9. У Конституційному договорі, укладеному між Верховною Радою України та Президентом України 8 червня 1995 р., передбачалося, що він діятиме до прийняття нової Конституції України (але не більше одного року). Доопрацьований спеціальною

комісією парламенту проєкт нової Конституції України було опубліковано 28.05.96 р. і передано на розгляд Верховної Ради України, яка прийняла його у першому і навіть другому читанні. Проте після цього конституційний процес зупинився, оскільки частина народних депутатів пропонувала остаточно ухвалити Конституцію лише на наступній сесії парламенту. Після видання Президентом України Л. Кучмою Указу про винесення проєкту Конституції України на всеукраїнський референдум, який мав відбутися 25 вересня 1996 року, Верховна Рада України прийняла рішення працювати в режимі пленарного засідання і 28 червня 1996 року остаточно ухвалила Конституцію України.

Чи можна за таких умов вважати, що Конституція України - це досконале втілення ідей сучасного конституціоналізму?

Чи можна визнати Конституцію України результатом вимушеного компромісу між різними соціальними й політичними силами? Аргументуйте свою позицію.

Список нормативних актів і літератури

Барабаш Ю. Г., Летнянчин Л. І. Офіційна конституційна доктрина України: генеза та сучасний стан. *Правова наука України: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку* : монографія / редкол.: О. В. Петришин (голова редкол.), В.А. Журавель (заст. голови редкол.), Н. С. Кузнецова (заст. голови редкол.) [та ін.]. Харків: Право, 2021. С. 115-137.

Барабаш Ю. Г. Український конституціоналізм як пріоритетний об'єкт наукових досліджень. *Наука конституційного права України: сучасний стан та напрямки розвитку* / за ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2009. С. 93-99.

Бориславська О. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз : монографія. Харків: Право, 2018. 384 с.

Бориславська О. Сутність конституціоналізму: конституціоналізм як ідеологія, доктрина та практика обмеженого правління. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2015. Вип. № 61.

Ковтун В. І. Роль держави в соціальному захисті: теоретичний аспект. *Конституційний дизайн: від макро до мікро- рівня. XIII Тодиківські читання*, м. Харків, (19 червня 2020 року) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків: ТОВ «Вид-во «Права людини»», 2020. С.126-128.

Колісник В. П. Визначальні чинники демократичної трансформації державної влади в Україні. *Демократичні засади організації і функціонування вищих органів державної влади України: монографія* / Ю. Г. Барабаш, І. І. Дахова.; за заг. ред. Ю. Г. Барабаша. Харків : Право, 2013. С. 157-193.

Конституційне право України: підручник / Т. М. Слінько, Л. І. Летнянчин, Ф. В. Веніславський та ін.; за заг. ред. Т. М. Слінько. Харків: Право, 2020. 592 с.

Конституційне право: підручник / Ю. Г. Барабаш, О. М. Бориславська, В. М. Венгер, М. І. Козюбра, О. М. Лисенко, А. А. Мелешевич; за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : ВАІТЕ, 2021. 528 с.

Речицький В. Неформальний конституціоналізм-II. Харків: Права людини, 2021. 440 с.

Речицький В. Конституційне АБВ. Харків: Харків. Правозахис. група, Вид-во «Права людини», 2016.

Речицький В. Конституціоналізм. Коротка версія (читанка з конституціоналізму для зацікавлених). Харків : Права людини, 2014. 264 с.

Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 р. № 20- рп/2010 у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222 (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України). *Вісник Конституційного Суду України*. 2010. № 5. С. 36

Савчин М. Конституційна реформа та правосуддя. *Юридичний вісник України*. 2015. № 36 (12-18 вересня). С. 6-7.

Савчин М. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму: монографія. Ужгород: РІК-У, 2018. 440 с.

Стецюк П. Б. Основи теорії конституції та конституціоналізму: курс лекцій. Ч. 1. Львів, 2003. 232 с.

Татій В. Проблеми становлення сучасного конституціоналізму в Україні. *Право України*. 2001. № 6. С. 3-8.

Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції: навч. посібник. Харків : Консум, 2002. 394 с.

Слінько Т. М., Щербанюк О. В. Конституційна доктрина й доктрина судового прецеденту в конституційній юрисдикційній

практиці (підрозділ 2.7. моногр.). *Правова наука України: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку : монографія* / редкол.: О. В. Петришин (голова редкол.), В. А. Журавель (заст. голови редкол.), Н. С. Кузнецова (заст. голови редкол.) [та ін.]. Харків : Право, 2021. 680 с.

Barabash Iu., Mokhonchuk B. The principle of the law-governed state in the constitutional doctrine of Ukraine. A new way to law. Collective monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2021. 162 p. (P. 45-61).

Тема 2. Основи теорії конституції

План

1. Поняття «конституція», її юридичні властивості.
2. Класифікація конституцій.
3. Функції конституції.
4. Загальна характеристика і призначення сучасних конституцій.
5. Поняття «охорона і захист Конституції України». Форми захисту Конституції України.
6. Особливості внесення змін до Конституції України.
7. Конституційний контроль як форма захисту Конституції України.
8. Заборона діяльності політичних партій та люстраційні заходи як форми захисту Конституції.
9. Конституційно-правова відповідальність у механізмі захисту Конституції України.

Задачі

1. У 1996 році під час розгляду справи в суді виник спір стосовного набуття чинності Конституцією України. В самій Конституції вказано, що вона набуває чинності з дня її прийняття (ст. 160). Проте відповідно до ч. 5 ст. 94 самої Конституції закон набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування. Офіційно Конституція України була опублікована лише 13 липня 1996 року, тож суд відмовився її застосовувати до правовідносин, які виникли в період з 28 червня до 13 липня. Крім того, в преамбулі Конституції вона названа Основним Законом. Натомість в апеляційній скарзі заперечувався відповідний підхід, доводилося, що Конституція України не є законом, а є актом

установчої влади. А отже, на неї не поширюється правило про необхідність опублікування для набрання чинності.

Чи є Конституція України законом? Що означає, що Конституція України - Основний Закон? Що означає те, що Конституція актом установчої влади?

Яку норму потрібно застосувати для вирішення питання про момент набрання чинності Конституції України: ст. 160 або ч. 5 ст. 94 Конституції України? Проаналізуйте Рішення Конституційного Суду України від 3 жовтня 1997 року № 4-зп (справа про набуття чинності Конституцією України).

2. Німецький вчений Карл Льовенштайн поділяв конституції на: 1) нормативні - відповідають цінностям конституціоналізму і реально діють; 2) номінальні - відповідають матеріальному розумінню і цінностям конституціоналізму і реально не діють; 3) семантичні - діють, але не відповідають ознакам конституціоналізму.

Схожу класифікацію обстоював американський вчений італійського походження Джованні Сарторі, який виокремлював такі конституції: (1) конституція як гарантія (власне конституція); (2) номінальна конституція; (3) фасадна конституція (або фальшива конституція). Сарторі називає «номінальними» конституції, які Льовенштайн позначає «семантичними», конституція як гарантія за Сарторі - це нормативна конституція за Льовенштайном, фасадна конституція у Сарторі - це семантична конституція у Льовенштайна.

З іншого боку, у французькій Декларації прав людини і громадянина 1789 р. сказано: «Суспільство, в якому не гарантовані права і не здійснено поділу влади, не має конституції» (п. 16). За цим підходом всі несправжні (номінальні, семантичні, фасадні) взагалі не є конституціями.

Наскільки обґрунтовані наведені класифікації К. Льовенштайна і Дж. Сарторі?

Якою є, на Ваш погляд, за класифікацію названих вище вчених Конституція України? Якими були радянські конституції?

Наведіть приклади нормативних, номінальних, фасадних і семантичних конституцій у сучасному світі.

3. У своєму зверненні до Міністерства освіти і науки України громадянин А., посилаючись на підручник з конституційного права, запропонував «з огляду на те, що Конституції притаманна виховна функція, запровадити з наступного року вивчення головних положень Основного Закону України у старших групах дошкільних виховних закладів та видати художньо оформлений навчальний посібник «Конституція в малюнках».

Які аргументи за і проти ідеї, що висловлена у зверненні, Ви можете навести?

Знайдіть реальні приклади видання Конституції України або інших нормативних актів в малюнках.

Дайте стисло характеристику виховної та ідеологічної функцій Конституції.

4. На пленарному засіданні Конституційного Суду України під час розгляду конституційного подання Президента України щодо офіційного тлумачення Конституції України суддя-доповідач заявив, що «єдиною причиною, що викликає необхідність тлумачення Конституції та законів, є недосконалість юридичної техніки, пов'язана з неточними й неконкретними формулюваннями конституційного тексту. Якби текст Основного Закону був написаний чіткою й зрозумілою мовою, не допускав подвійного розуміння і не містив протиріч, то тоді усі суб'єкти державно-владних повноважень діяли б у чіткій відповідності до Конституції України, і жодних протиріч і суперечностей не виникало б».

Чи згодні Ви з таким твердженням? Наскільки обґрунтованою є висловлена позиція?

5. Конституції часто містять в своїх текстах норми-цілі, норми-принципи, норми-декларації. Такі норми часто називають програмними. Такими положеннями, як привило, насичені преамбули конституцій та розділи (глави), що встановлюють загальні принципи. З іншого боку, в науці конституційного права існує точка зору, згідно з якою наявність у конституції програмних норм, які не відповідають реальним суспільним відносинам, свідчить про її фіктивність.

Проаналізуйте Конституцію УРСР 1937 р. і Конституцію

УРСР 1978 р. з огляду на наявність у них норм, які мали програмний характер. Назвіть приклади програмних положень у тексті Конституції України. Чи є відмінності між програмними нормами, що містилися в радянських конституціях, і в Конституції України?

Яка юридична сила норм-цілей, норм-принципів, норм-деклараций, а також преамбули Конституції?

Що може свідчити про фіктивність конституції в цілому або окремих її положень? Чи призводить наявність програмних положень у конституції до її фіктивності?

6. В окремих думках суддів Конституційного Суду України до висновків щодо законопроектів про внесення змін до Конституції України, схвалених у 2015-2016 рр., акцентувалося на тому, що зміни до Конституції України пропонується вносити в умовах фактичного воєнного стану. Разом з тим Конституційний Суд надав позитивні висновки, посилаючись на те, що формально-юридично воєнний стан введений не був.

Чи є особливий порядок внесення змін до конституції формою її захисту?

Яке значення має заборона вносити зміни до Конституції України в умовах воєнного стану?

Проаналізуйте окремі думки суддів Конституційного Суду України стосовно згаданої проблеми.

7. На початку XX ст. в науковій літературі розгорнувся спір між відомими вченими Гансом Кельзенем і Карлом Шміттом щодо того, хто має бути гарантом конституції. Карл Шмітт вважав, що ним має бути президент, і категорично заперечував наділення цієї функцією суди, тим більше створення спеціального судового органу конституційного контролю, оскільки така діяльність неpritаманна правосуддю. Натомість Ганс Кельзен по суті став автором Конституції Австрії, в якій вперше був закріплений статус конституційного суду.

Наведіть аргументи Ганса Кельзена за створення спеціалізованого органу конституційного контролю (суду).

Які аргументи наводив Карл Шмітт, виступаючи проти створення спеціалізованого органу конституційного контролю (суду).

В чому полягала його ідея гаранта конституції?

Чиї аргументи, на Вашу думку, є більш обґрунтованими?

8. Додатковим елементом «войовничого» характеру східноєвропейських демократій є інститут люстрацій і пов'язані з ним обмеження в політичних правах громадян, дотичних тією чи іншою мірою до попереднього режиму (Європейський суд з прав людини, рішення «Жданок проти Латвії»).

В Україні це питання є досить актуальним після прийняття Закону «Про очищення влади» від 16 вересня 2014 р. № 1682-VII. З цього приводу Венеційська комісія зазначила, що люстрація цілком вписується в концепцію «войовничої» демократії. Зокрема, у п.35 проміжного висновку № 788/2014 щодо Закону України «Про очищення влади» (закон про люстрацію), прийнятому Венеційською комісією на її 101-му Пленарному засіданні 12-13 грудня 2014 р., сказано: «Цілком можливо, що демократії інколи доводиться захищати себе (концепція «*streitbare / wehrhafte Demokratie*»), як було визнано ЄСПЛ». Таким чином, концепція «войовничої» демократії передбачає можливість здійснення певних превентивно-репресивних заходів з метою захисту конституційних цінностей.

Водночас ЄСПЛ у рішенні по справі «Полях та інші проти України» від 17 жовтня 2019 р. встановив порушення Україною своїх зобов'язань по Конвенції.

Яка мета люстрації як форми захисту конституції? Чи можна вважати, що за своєю природою це колективна відповідальність?

Чи є підстави для визнання Закону України «Про очищення влади» неконституційним? Проаналізуйте рішення ЄСПЛ по справі «Полях та інші проти України» від 17 жовтня 2019 р.¹, а також «Самсін проти України» від 14 жовтня 2021 р.²

Які порушення Європейської конвенції з прав людини були встановлені Європейським Судом з прав людини у цьому рішенні?

9. Ухвалою Окружного адміністративного суду м. Київ від 31 липня 2015 р. було відкрито провадження в адміністративній справі №

¹ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e71#Text

² <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-212148>

826/15408/15 про припинення діяльності Комуністичної партії України на підставі Закону України від 9 квітня 2015 р. № 317-УШ «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». 16 грудня 2015 р. позов був задоволений, а діяльність Комуністичної партії України припинена (постанова № 826/15408/15)³. Процес щодо заборони КПУ остаточно завершився 3 травня 2022 року, апеляційну скаргу КПУ залишено без задоволення⁴.

Рішенням Восьмого апеляційного адміністративного суду від 5 липня 2022 року було задоволено ще один позов про заборону діяльності Комуністичної партії України, за іншими підставами⁵.

Комуністична партія України звернулася до ЄСПЛ із скаргою на порушення свободи асоціації. На думку суб'єкта звернення із скаргою, порушено принцип верховенства права, зокрема, такі його елементи, як принцип правової визначеності в частині заборони пропаганди комуністичної символіки, крім того, припинення діяльності політичних партій є непропорційним. Представник Уряду висловив позицію про те, що заборона політичних партій охоплюється концепцією «войовничої демократії»/ «демократії, що здатна себе захистити».

Чи є припинення діяльності політичної партії формою захисту Конституції?

Що таке доктрина «войовничої демократії» / «демократії, що здатна себе захистити»? Проаналізуйте цю доктрину, використовуючи рішення Конституційного Суду України від 16 липня 2019 р. № 9-р/2019 і від 21 грудня 2021 року № 3-р/2021.

Чи відповідає рішення про заборону Комуністичної партії України критеріям, що були встановлені практикою ЄСПЛ і Венеційської комісії?

Використайте рішення ЄСПЛ «Об'єднана Комуністична

³ Постанова окружного адміністративного суду м. Києва від 16 грудня 2015 року №826/15408/15 ШВ: <http://revestr.court.gov.ua/Review/54392066>

⁴ Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 03 травня 2022 року 826/15408/15 ШВ: <https://revestr.court.gov.ua/Review/104242119>

⁵ Рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду від 05 липня 2022 року № 826/9751/14. ШВ : <https://revestr.court.gov.ua/Review/105109793>

партія Туреччини та інші проти Туреччини», «Соціалістична партія та інші проти Туреччини», «Комуністична партія та Унгурану проти Румунії», Керівні принципи щодо заборони та розпуску політичних партій та подібних заходів, ухвалених Венеціанською Комісією на її 41 пленарній сесії (Венеція, 10-11 грудня 1999 року) СВБ-Шґ (2000), Спільні рекомендації Венеційської комісії та ОБСЄ/БДПЛ щодо регулювання діяльності політичних партій, ухвалених Венеційською комісією на її 125-му пленарному онлайн-засіданні (11-12 грудня 2020 р., CDL-AD(2020)032-e).

10. Міністерство юстиції України 9 квітня 2014 р. звернулося до Окружного адміністративного суду м. Київ з позовом до політичних партій «Руська єдність» та «Руський блок» (про заборону діяльності політичних партій). Суд 30 квітня 2014 р. повністю задовольнив позов міністерства і заборонив діяльність політичної партії «Руська єдність», а 13 травня цього ж року суд повністю задовольнив позов і заборонив діяльність політичної партії «Руський блок».

Київський апеляційний адміністративний суд відхилив доводи апеляційної скарги, підтвердивши таким чином рішення Окружного адміністративного суду Києва від 13 травня 2014 р. про заборону діяльності політичної партії, яким було заборонено партію «Руський блок».

Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій» від 3 травня 2022 року № 2243-IX введено додаткові підстави для заборони політичних партій, що пов'язані з виправданням російської агресії (ст. 5 Закону «Про політичні партії в Україні»), введено поняття російського нацистського тоталітарного режиму, а також змінена підсудність справ. Протягом 2022 року ухвалені рішення про заборону більш ніж десяти проросійських політичних партій.

Чи є заборона партії формою захисту Конституції? Якщо так, то чому?

Які політичні партії були заборонені протягом 2022 року?

Проаналізуйте судові рішення, в яких політичні партії були заборонені у 2014 і 2022 роках. Які ключові аргументи були використані судами? Проаналізуйте також рішення Верховного

Суду України від 05.11.2004⁶.

Які підстави і докази для заборони партій були прийняті судами, а які ні?

11. Після заслуховування звіту Міністра закордонних справ України Верховна Рада України ухвалила постанову про його відставку. Міністр не погодився з цим, оскільки вважав, що таке рішення Верховною Радою України ухвалене безпідставно. На думку міністра, рішення про його відставку можна ухвалити виключно за його особистою заявою, а звільнити його можна лише в разі внесення відповідного подання Президентом України. Голова профільного комітету Верховної Ради України заявив, що відставка будь-якого міністра - акт конституційно-політичної відповідальності, який в будь-який момент може ухвалити Верховна Рада України на власний розсуд.

До якого виду конституційної відповідальності належить відставка міністра? Чи є дії Верховної Ради України щодо ухвалення зазначеної вище постанови правомірними?

12. Обласна рада висловила недовіру голові обласної державної адміністрації двома третинами свого складу. Президент України заявив, що не буде звільняти голову облдержадміністрації, оскільки при ухваленні зазначеного рішення обласна рада перевищила свої повноваження і порушила вимоги законодавства. На думку Президента, у залі під час голосування фізично не було відповідної кількості депутатів, у тексті рішення не вказані факти порушення закону головою облдержадміністрації, крім того, обласна рада має довести неналежне виконання ним делегованих обласною радою повноважень.

Які наслідки тягне за собою висловлення недовіри голові державної адміністрації відповідною місцевою радою? Які підстави для ухвалення відповідного рішення? Чи є висловлення недовіри голові облдержадміністрації конституційно-правовою санкцією? Дайте юридичну оцінку аргументів Президента України.

⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0114700-04>

13. П'ять народних депутатів України зареєстрували проект постанови «Про призначення позачергових виборів депутатів Київської міської ради та Київського міського голови». На їх думку, дії Київського міського голови, посадових осіб Київської міської ради та прийнятті Київською міською радою рішення з багатьох питань суперечать інтересам територіальної громади Києва. Профільний комітет Верховної Ради України ухвалив рішення про рекомендацію відхилити зазначену постанову, оскільки відсутні докази порушення Київською міською радою і міським головою законів України.

Чи можна вважати призначення дострокових виборів міського голови і міської ради санкцією конституційної відповідальності? Дайте юридичну оцінку позиції комітету Верховної Ради України.

14. Президент України Указом № 303/2019 21 травня 2019 року припинив достроково повноваження Верховної Ради України восьмого скликання. Рішенням Конституційного Суду України від 20 червня 2019 року № 6-р/2019 відповідний указ визнаний конституційним.

Чи є дострокове припинення повноважень Верховної Ради України конституційно-правовою санкцією? Дайте класифікацію конституційно-правових санкцій.

Проаналізуйте Рішення Конституційного Суду України від 20 червня 2019 року № 6-р/2019.

15. Верховна Рада України 24 лютого 2014 року ухвалила Постанову «Про реагування на факти порушення суддями Конституційного Суду України присяги судді» № 775-VII, якою було достроково припинено повноваження і звільнено з посад 5 суддів Конституційного Суду України у зв'язку з порушенням ними присяги. В обґрунтування порушення присяги наведено те, що зазначені судді брали участь у прийнятті рішень Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року [№ 20-рп/2010, від 29 травня 2013 року № 2-рп/2013, від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012](#). На думку Верховної Ради України, ці судді порушили приписи [статей 3, 19, 147-153 Конституції України](#) (не забезпечили верховенство Конституції України; порушили

обов'язок захищати конституційний лад держави, конституційні права та свободи людини і громадянина; вчинили дії, що суперечать змісту присяги судді Конституційного Суду України, чесному і сумлінному виконанню обов'язків судді Конституційного Суду України).

Судді оскаржили своєї звільнення до Верховного Суду і подали скаргу на порушення Україною Європейської конвенції з прав людини до Європейського суду з прав людини.

Чи було звільненням суддів Конституційного Суду України у 2014 році притягненням їх до конституційно-правової відповідальності?

Проаналізуйте постанову Верховного Суду 20 січня 2021 року (справа № 800/162/14, провадження № 11-872заі19)⁶, а також рішення Європейського суду з прав людини у справі «Овчаренко та Колос проти України» від 12 січня 2023 року⁷.

Чи можна вважати притягненням до конституційно-правової відповідальності Указ Президента України «Про деякі питання забезпечення національної безпеки України» від 27 березня 2021 року №124/2021⁸, яким було скасовано президентські укази про призначення суддів 2013 року?

16. У 2019 році на виборах до Верховної Ради України політична партія «Опозиційна платформа - За життя» подолати прохідний бар'єр, обрані за її списками народні депутати України склали присягу і утворили фракцію з однойменною назвою.

Повномасштабна збройна агресія Росії проти України почалася 24 лютого 2022 року, був введений воєнний стан, який діє до нині. Указом Президента України від 19 березня 2022 року № 153/2022 було введено в дію Рішення Ради Національної безпеки і оборони України «Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій». Серед таких партій згадується, зокрема, «Опозиційна платформа - За життя».

⁶ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96406949>

⁷ <https://hudoc.echr.coe.rnt/eng?i=001-222138>

⁸ <https://www.president.gov.ua/documents/1242021-37701>

Восьмий апеляційний адміністративний суд 20 червня 2022 року задовольнив позов Міністерства юстиції й заборонив партію. Постановою Верховного Суду як апеляційної інстанції від 15 вересня 2022 року №П/857/8/22 підтверджена законність заборони партії «Опозиційна платформа - за життя»¹⁰.

Було також заборонено ряд інших партій, які мали фракції у місцевих радах.

Народні депутати України зареєстрували законопроекти та проекти постанов, якими пропонується: 1) відсторонити народних депутатів, обраних за списками політичної партії «Опозиційна платформа - За життя» від участі в пленарних засіданнях і комітетах Верховної Ради України; 2) достроково припинити повноваження народних депутатів, обраних за списками політичної партії «Опозиційна платформа - За життя»; 3) надати право Центральній виборчій комісії достроково припиняти повноваження народних депутатів, обраних за списками політичної партії, що заборонена, із використанням п. 6 ч. 2 ст. 81 Конституції України (т. з. «партійно-імперативний мандат»); 4) введення додаткової підстави для дострокового припинення повноважень депутатів місцевих рад - заборони політичної партії у судовому порядку.

Які проєкти, на Ваш погляд, є більш обґрунтованими і можуть бути ухвалені?

Які аргументи були у суду для заборони партії «Опозиційна платформа - За життя»?

Чи можна вважати дострокове припинення повноважень народних депутатів або депутатів місцевих рад конституційно-правовою відповідальністю?

Список нормативних актів і літератури

Рішення Конституційного Суду України від 3 жовтня 1997 року № 4-зп (справа про набуття чинності Конституцією України). *Офіційний вісник України*. 1997. № 42. С. 59.

Рішення Конституційного Суду України від 20 червня 2019 року № 6-р/2019 у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України

¹⁰ <https://revestr.court.gov.ua/Review/106339460>

(конституційності) Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів». URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-19#Text>

Рішення Конституційного Суду України від 16 липня 2019 р. № 9-р/2019 у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-19#Text>

Рішення Конституційного Суду України від 21 грудня 2021 року № 3-р/2021 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів статті 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», статей 15, 15-1, 26 Закону України «Про кінематографію». URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-21#Text>

Berchenko H., Barabash Y. Freedom of Speech under Militant Democracy: The History of Struggle against Separatism and Communism in Ukraine. *Baltic Journal of European Studies*. 2019. P. 3-24.

Berchenko H., Maryniv A., Fedchyshyn S. Some issues of constitutional justice in Ukraine. *Access to justice in Eastern Europe*. 2021. № 2. P. 128-145.

Loewenstein K. Constitutions and constitutional law in the West and in the East. *The Indian Journal of Political Science*. Vol. 30. No. 3 (July—September 1969), pp. 203-248.

Sartori G. Constitutionalism: A Preliminary Discussion *The American Political Science Review*. Vol. 56. № 4 (Dec., 1962). P. 853-864.

Амністія та люстрація: механізми перехідного правосуддя для майбутнього України. Огляд міжнародної практики та національного законодавства: наук.-практ. вид. / О. А. Мартиненко, О. М. Семьоркіна. Київ, 2020. 84 с.

Байрачна Л. К. Конституція як інструмент легітимації державної влади. Історія державотворчих процесів в Україні і зарубіжних країнах (до 30-ї річниці незалежності України та 25- річчя Конституції України) : матеріали круглого столу, м. Харків, 27 травня. 2021 р. Харків: ФОП Бровін О.В., 2021. 154 с. С. 54-56.

Бакумов О. С. Юридична відповідальність держави як

конституційно-правовий концепт. Харків: ФОП Бровін, 2020. 480 с.

Барабаш Ю. Г. Двадцять років незалежного поступу: втома від демократії чи утвердження нового конституційного проекту? *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 1. С. 5-13.

Барабаш Ю. Г. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права: монографія. Харків : Право, 2008. 220 с.

Барабаш Ю. Г. Ідеологічна функція Конституції України: проблеми інтерпретації та трансформації. *Конституція України - основа розбудови правової демократичної соціальної держави та формування правової системи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 23-24 черв. 2011 р. Харків : Право, 2011. С. 45-51.

Барабаш Ю. Г., Ткаченко Є. В. Конституційно-правова відповідальність. Проблеми правової відповідальності. Харків: Право, 2014. С. 33-53.

Барабаш Ю. Г., Летнянчин Л. І. Офіційна конституційна доктрина України: генеза та сучасний стан. *Правова наука України: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку* : монографія / редкол.: О. В. Петришин (голова редкол.), В.А. Журавель (заст. голови редкол.), Н. С. Кузнецова (заст. голови редкол.) [та ін.]. Харків : Право, 2021. С. 115-137.

Бернацький Б. В. Рішення Конституційного Суду України у справі про заборону компартії України у світлі концепції войовничої демократії. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 193. С. 92-96.

Бернацький Б.В. Національні та європейські стандарти щодо заборони політичних партій. *Український часопис конституційного права*. 2018. № 4. С. 122-131.

Бернацький Б. Заборона пропаганди тоталітарних режимів: правильний зміст, але слабка форма. *Юридична газета*. 2019. №50 (10 грудня). С. 19.

Бернацький Б. В. Формування української моделі заборони політичних партій у світлі міжнародних стандартів і практик: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ: Б. в., 2019. 19 с.

Берченко Г. Установча влада в юридичних позиціях Конституційного Суду України. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 16. С. 11-17.

Берченко Г. В. Декомунізація як елемент озброєної демократії Конституція України в контексті сучасних конституційних парадигм :

Х Тодиків. читання : зб. тез наук. доп. і повідомл. Міжнар. наук. конф. молодих учених, аспірантів і студентів (27-28 жовт. 2017 р.). Харків : Права людини, 2017. С. 40-42.

Берченко Г. В. Громадянське суспільство в Україні (конституційні аспекти): монографія. Харків : Юрайт, 2014. 208 с.

Берченко Г. В. Декомунізація в Україні: конституційно - правові аспекти. *Форум права*. 2017. № 4. С. 13-23. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm 2017 4 4

Берченко Г. В. Загальна характеристика незмінюваних положень конституції. *Філософія права і загальна теорія права*. 2021. № 2. С. 78-92.

Берченко Г. В. Застереження Конституційного Суду України як елемент процедури внесення змін до Конституції України. *Актуальні проблеми політики*. 2020. № 66. С. 118-123.

Берченко Г. В. Конституція і основний закон: співвідношення. *Juris Europensis Scientia*. 2020. № 4. С. 25-29.

Берченко Г. В. Конституція як основний закон: проблеми теорії і практики. *Юридичний вісник*. 2020. № 6. С. 39-46.

Берченко Г. В. Концепція установчої влади та її розвиток в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна: Серія Право*. 2014. № 1137. Вип. 18. С. 66-69.

Берченко Г. В. Концепція воєнничої демократії в рішенні Конституційного Суду України від 16 липня 2019 року № 9-р/2019. *Юридична осінь 2019 року: зб. тез доповідей та наук. повідомл. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених (Харків, 29 листоп. 2019 р.) / за заг. ред. А.П. Гетьмана*. Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого: Мадрид, 2019. С. 31-35.

Берченко Г. В. Концепт «установча влада» у сучасному українському науковому дискурсі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. Том 31 (70) № 6. 2020. С. 13-18.

Берченко Г. В. Політичний популізм і установча влада народу. *Juris Europensis Scientia*. 2020. № 3. С. 7-11.

Берченко Г. В. Попередній контроль за змінами Конституції: юридичні позиції Конституційного Суду України. *Право і суспільство*. 2019. № 6-1. С. 9-16.

Берченко Г. В. Преамбула конституції: юридична природа та практика внесення змін. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 5 (34). С. 44-48.

Берченко Г. В. Прогалини в конституції: постановка проблеми. *Право і суспільство*. 2020. № 6. С. 3-9.

Берченко Г. В. Розвиток конституції шляхом її судового тлумачення і установча влада. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. № 80. С. 18-24.

Берченко Г. В. Розвиток учення про конституцію: теорія і практика. *Публічне право*. 2020. № 4. С. 6-13.

Берченко Г. В. Установча влада: еволюція і сучасні інтерпретації. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2020. № 45. С. 26-29.

Берченко Г. В. Конституційне право на опір. *Проблеми законності*. 2020. №4. С. 14-30.

Берченко Г. В. Конституційний контроль за внесенням змін до конституції: зарубіжний досвід. *Публічне право*. 2020. № 3. С. 15-24.

Берченко Г. В. Установча влада і набуття чинності Конституцією України. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2020. № 4. С. 20-28.

Богашева Н. В. Відносини держави і політичних партій в Україні: конституційно- правові аспекти : монографія. Київ : Лотос, 2012. 446 с.

Бориславська О. М. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз. Харків: Право, 2018. 384 с.

Волощук О. Т. Поняття та сутність конституційно-правової відповідальності вищих органів державної влади. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 12. С. 77-84.

Волощук О. Т. Конституційно-правова та політична відповідальність уряду як вищого органу державної влади. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2012. Вип. 628: Правознавство. С.68-73.

Горячов Д. А. Поняття правового захисту конституції та її основні елементи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 5. С. 61-64.

Дахова І. І. Шляхи забезпечення стабільності Конституції України. Історія державотворчих процесів в Україні і зарубіжних країнах (до 30-ї річниці незалежності України та 25-річчя конституції України) : матеріали круглого столу, м. Харків, 27 травня. 2021 р. Харків: ФОП Бровін О.В., 2021. С. 72-73.

Домбровська О. В. Санкції як форма вираження конституційно-правової відповідальності. *Вісник господарського судочинства*. 2008. № 6. С. 91-97.

Івановська А.М. Конституційний контроль в системі державного контролю. Харків: Право. 2021. 485 с.

Кельзен Г. Чисте Правознавство: з додатком: Проблема справедливості / пер. з нім. О. Мокровольський. Київ : Юніверс, 2004. 496 с.

Константий О. В. Суд загальної юрисдикції як суб'єкт правової охорони Конституції України. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 7. С. 38-41.

Конституційна юрисдикція: підруч. / за ред. Ю. Г. Барабаша та А. О. Селіванова. Харків : Право, 2012. 168 с.

Корейка І. В. Поняття та елементи системи органів правової охорони Конституції України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. №1. С. 84-89.

Крусян А. Р. Конституційна відповідальність у функціональному механізмі сучасного українського конституціоналізму. *Митна справа*. 2008. № 6. С. 73-78.

Кузьменко О. В., Берченко Г. В. Статус Конституційного Суду України як судового органу влади. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 4. С. 6-10.

Летнянчин Л.І. Офіційна конституційна доктрина Конституції України. *Конституційний дизайн : від макро до мікрорівня*. Зб. тез наук. допов. та повідомлень Міжнар. наук. конф. (19 червня 2020 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків: ТОВ Вид-во «Права людини», 2020. С. 70-72.

Майданник О. Конституційно-правова відповідальність: ознаки, підстави, суб'єкти. *Право України*. 2001. № 2.

Рабінович П. Охорона Конституції України засобами конституційного судочинства. *Право України*. 2011. № 6. С. 105-112.

Речицький В. В. Конституціоналізм. Коротка версія (читанка з конституціоналізму для зацікавлених). Харків : Права людини, 2014. 264 с.

Речицький В. Неформальний конституціоналізм-II. Харків: Права людини, 2021. 440 с.

Різник С. Конституційність нормативних актів. Сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні. Львів: Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2020. 542 с.

Савчин М. Конституційна юстиція та забезпечення конституційного порядку: 2005-2020. Ужгород : Рік-У, 2020. 384 с.

Савчин М.В. Конституційна відповідальність у контексті

правового захисту Основного Закону. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2002. Вип.16. С. 103-109.

Сарторі Дж. Порівняльна конституційна інженерія. Дослідження структур, мотивів і результатів / пер.з 2-го англ. вид. Київ: АртЕк, 2001 224 с.

Скомороха В. Є. Конституційна юрисдикція в Україні: проблеми теорії, методології і практики. Київ : МП Леся, 2007. 716 с.

Скрипнюк О. В. Конституція України та її функції: проблеми теорії та практики реалізації (До десятої річниці прийняття Конституції України). Скрипнюк. Київ : Акад. прав. наук України, 2005. 167 с.

Скрипнюк О. В. Конституція України та розвиток теорії та практики конституційно-правової відповідальності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. №6. С. 41-48.

Слінько Т. М., Ткаченко Є. В. Право конституційної держави і критерій конституційності актів державних органів. Право у сучасному політичному житті України. Монографія. Київ : Логос, 2020. 390 с.

Слободян Н. М. Проблеми конституційно-правової відповідальності за порушення законодавства про вибори Президента України. *Право вибору*. 2005. № 1. С. 49-54.

Сушинський О. Конституційна відповідальність: джерельний та інстанційний аспект. *Вибори та демократія*. 2008. № 1. С. 58-64.

Таран Д. П. Сучасні форми захисту конституції: порівняльно-правовий аспект. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 130. С. 53-60.

Таран Д. П. Захист конституції як категорія публічного права. *Публічне право*. 2015. № 4. С. 319-325.

Таран Д. П. Захист конституції: основні сучасні підходи. *Форум права*. 2015. № 3. С. 212-218.

Тацій В. Я. Порушив Основний Закон? Відповідай! [Правові засоби охорони Конституції] / В. Я. Тацій, Ю. М. Грошевий. *Вибрані статті, виступи, інтерв'ю* / упоряд.: О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш, В. І. Борисов; відп. за вип. О. В. Петришин. Харків : Право, 2010. С.768-771.

Тацій В. Я., Грошевой Ю.М. Правові засоби охорони Конституції України / В. Я. Тацій, Ю. М. Грошевий. *Грошевий Ю. М. Вибрані праці* / упоряд.: О. В. Капліна, В. І. Маринів. Харків : Право, 2011. С. 258-264.

Тодыка Ю.Н. Конституционное право Украины: отрасль

права, наука, учебная дисциплина. Харків : Факт, 1998.

Тодыка, Ю. Н. Конституция Украины: проблемы теории и практики. Харків : Факт, 2000. 608 с.

Федоренко В.Л. Конституционно-правовая ответственность: понятие, виды и санкции. Питання теорії конституційного права і модернізації Конституції України: Зб. наук. праць; за ред. і з передмов. О.В. Скрипнюка. Київ : Видавництво Ліра-К, 2013. 190 с.

Черняк Є.В. Охорона Конституції України та конституцій зарубіжних країн : конституційно-порівняльний аналіз. Київ : Вид-во Ліра-К, 2020. 592 с.

Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 560 с.

Шевчук С.В. Європейські стандарти обмеження люстраційних заходів: правовий аспект. *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 2(45). С. 32-42.

Т е м а 3. Загальна характеристика чинної Конституції України

План

1. Головні етапи розвитку українського конституціоналізму.
2. Розробка і прийняття Конституції України 1996 року.
3. Конституційна реформа 2004 р.
4. Конституційна реформа 2016 р.
5. Конституційний процес на сучасному етапі.

Задачі

1. На парламентських слуханнях один з доповідачів заявив, що говорити про розвиток українського конституціоналізму в радянський період немає жодних підстав, оскільки в Радянській Україні не було жодної реальної Конституції, існувала лише одна політична партія, яка фактично підмінила собою увесь державний апарат, був відсутній реальний поділ влади, а людина, її життя і здоров'я, недоторканність і безпека не визнавалися соціальною цінністю. Інші доповідачі з цим не погоджувалися через те, що необхідність утвердження прав людини вимагали і обґрунтовували дисиденти, що свідчить про наявність у радянський час конституційно-правових ідей. Крім того,

конституціоналізм часто розуміють формально - як наявність формальної конституції, а західні дослідники активно оперують термінами «авторитарний» або «тоталітарний» конституціоналізм.

Проаналізуйте висловлену позицію щодо існування конституціоналізму в радянський період. Чиї аргументи є більш переконливими, на Ваш погляд?

Проаналізуйте Концепцію нової Конституції України, ухвалену Верховною Радою України 19 червня 1991 року. Що з цієї Концепції знайшло своє втілення в Конституції України, а що - ні? Які ідеї з Концепції, що не були втілені в Конституції 1996 року, Вам видаються вартими уваги?

2. До Конституційного Суду України надійшло конституційне подання 50 народних депутатів України, в якому було заявлене клопотання щодо офіційного тлумачення положення частини третьої Преамбули Конституції України 1996 р. «спираючись на багатовікову історію українського державотворення...» в аспекті впливу на сучасний конституційний процес відомих історії українського конституціоналізму актів: Конституції Пилипа Орлика 1710, Конституції УНР 1918 р., Конституційного Договору 1995 р., Декларації про державний суверенітет України 1990 р., Акту проголошення незалежності України 1991 р.

Автори подання вимагали визнання юридичного значення за згаданими вище актами і використання доктрини конституційного блоку (Франція, Молдова), а також проводилася аналогія з ідеєю історичної конституції, що використовується в Угорщині⁹.

Що таке доктрина конституційного блоку і чи застосовна вона в Україні?

Яке юридичне значення посилання в преамбулі Конституції України на «багатовікову історію державотворення», а також Акт проголошення незалежності України?

Чи є чинними на сьогоднішній день Конституція Пилипа Орлика 1710, Конституція УНР 1918 р., Конституційний Договір

⁹ У ч. 3 статті R розділу «Основні положення» Основного Закону Угорщини сказано: «Положення Основного Закону слід тлумачити відповідно до їх цілі, згідно з Національним кредо (тобто преамбулою)», що міститься в ньому, і досягнень нашої історичної конституції».

1995 р., Декларація про державний суверенітет України 1990 р., Акт проголошення незалежності України 1991 р.? Яке їх значення в утвердженні української державності та розвитку вітчизняного конституціоналізму?

3. У зарубіжній практиці використовується три основні способи ухвалення конституцій: на референдумі, парламентом і установчими зборами, а також варіанти їх комбінацій. В ході роботи конституційних комісій (1991-1996 рр) і обговорювалося питання щодо способу ухвалення Конституції України.

Відповідно до п. IV розділу VIII «Заключні положення» Конституційного договору між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України «До прийняття нової Конституції Сторони не виноситимуть на всеукраїнський референдум, консультативний референдум й опитування громадської думки інших питань, крім прийняття нової Конституції України, текст якої буде узгоджений Сторонами». Всупереч цьому 26 червня 1996 р. Президент України видав Указ «Про проведення всеукраїнського референдуму з питань прийняття нової Конституції України». Це спонукало Верховну Раду України в режимі одного пленарного засідання протягом 27-28 червня обговорити і схвалити текст Конституції України. Згодом Президент України підписав Закон «Про прийняття Конституції України і введення її в дію» і скасував свій указ.

Які були головні етапи розробки проекту Конституції України з 1991 року по 1996рік?

Які позитивні і негативні сторони ухвалення конституцій названими трьома способами: на референдумі, парламентом і установчими зборами?

Чи був спосіб ухвалення Конституції України легітимний та/або оптимальний?

Яке юридичне значення Закону «Про прийняття Конституції України і введення її в дію» 28 червня 1996 року N 254/96-ВР? Чи є він частиною Конституції України?

4. На парламентських слуханнях, присвячених сучасним проблемам українського конституціоналізму, народний депутат Л.

заявив, що Конституція України не повною мірою відповідає демократичним стандартам, оскільки:

1) на першому місці стоїть розділ «Загальні засади», норми якого нікого ні до чого не зобов'язують, а мають лише декларативний характер;

2) розділ, в якому встановлено права і свободи людини, стоїть на другому, а не на першому місці, що не відповідає ліберально-демократичним конституційним ідеалам;

3) у тексті зафіксовано не всі права і свободи, які відомі сучасній політико-правовій думці, а це значно знижує її регулюючий потенціал;

4) за народом закріплено право на всеукраїнському референдумі затверджувати зміни лише до трьох, а не до усіх її розділів.

Проаналізуйте таку позицію з точки зору змісту Конституції України.

Наскільки обґрунтованими, на Ваш погляд, є висловлені зауваження?

5. У рішенні КСУ від 5 жовтня 2005 року N 6-рп/2005 (справа про здійснення влади народом), абз. 3 п. 4.3 мотивувальної частини сказано: «Із нормативно-правового змісту положень частин другої, третьої статті 5 Основного Закону України, за якими народ є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні та народіві належить право визначати і змінювати конституційний лад в Україні, випливає, що народ має право приймати нову Конституцію України».

У п. 1 резолютивної частини рішення КСУ (справа про прийняття Конституції та законів України на референдумі) від 16 квітня 2008 року № 6-рп/2008 розвивається ця ж думка: «В аспекті порушеного у конституційному поданні питання положення частини другої статті 72 у системному зв'язку зі статтею 5 Конституції України слід розуміти так, що народ як носій суверенітету і єдине джерело влади в Україні може реалізувати на всеукраїнському референдумі за народною ініціативою своє виключне право визначати і змінювати конституційний лад в Україні шляхом прийняття Конституції України у порядку, який має бути визначений

Конституцією і законами України». При цьому відповідно до п. 4 мотивувальної частини цього ж рішення «...формою здійснення

установчої влади народом є всеукраїнський референдум, що проголошується за народною ініціативою».

Закон «Про всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 року № 5475-VI, який передбачав прийняття нової конституції на референдумі за народною ініціативою, був визнаний згодом неконституційним за рішенням КСУ від 26 квітня 2018 року № 4-р/2018. Там вказувалося: «... народ, маючи суверенну прерогативу щодо здійснення установчої влади, водночас перебуває у визначених Конституцією України межах щодо порядку її здійснення».

Чи існує на сьогоднішній день юридичний механізм (процедура), який потрібно використати для схвалення нової Конституції України. Якщо так, то якою вона є?

В якому випадку, на Вашу думку, можливе ухвалення нової Конституції?

6. До Верховної Ради України 310 народних депутатів України внесли законопроект про викладення Конституції України в новій редакції. Парламент направив цей проект до Конституційного Суду України для надання висновку щодо його відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Суддя-доповідач по цій справі на пленарному засіданні Конституційного Суду запропонував визнати неконституційним цей проект з таких підстав: по-перше, він передбачає ліквідацію посади Прем'єр-міністра України і підпорядкування уряду безпосередньо главі держави;

по-друге, закріплює виборче право по виборах органів місцевого самоврядування за іноземцями, які на законних підставах постійно проживають на території відповідної місцевої ради.

Крім того, суддя-доповідач вказав, що перед внесенням відповідного законопроекту до парламенту не було проведено його всенародного обговорення і всеукраїнського референдуму, на якому народ мав надати згоду на зміну існуючої форми правління з парламентсько-президентської на президентську, оскільки це змінює існуючий в Україні конституційний лад, а відповідно до ст. 5 Конституції України це право належить виключно народу і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами.

Чи відповідає поданий проект статтям 157 і 158 Конституції України?

Чи можна шляхом процедури внесення змін до Конституції

України прийняти нову Конституцію України або викласти чинну в новій редакції?

7. Політичні партії, які за результатами чергових парламентських виборів не взяли участі в розподілі депутатських мандатів, утворили «Союз політичних партій національного порятунку», розробили проєкт нової Конституції України і почали збирати підписи, необхідні для проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою, на який планували винести цей проєкт.

Президент України звернувся через загальнонаціональні телеканали до українського народу і заявив, що він як гарант Конституції ніколи не оголосить такого референдуму, оскільки чинною Конституцією України не передбачено такого порядку ухвалення нового Основного Закону.

Наскільки, на Вашу думку, є обґрунтованою позиція Президента України?

8. Верховна Рада України прийняла у третьому читанні Закон України «Про внесення змін до Конституції України», яким передбачається ліквідація Конституційного Суду України і передача його повноважень Верховному Суду. Висновки щодо відповідності цього законопроекту статтям 157, 158 Конституції України від Конституційного Суду отримані не були. Названий закон направлено на підпис Президенту України, який застосував право вето щодо нього. Народні депутати України звернулися до адміністративного суду зі скаргою на дії Президента України, в якій просять визнати їх неконституційними та зобов'язати главу держави підписати закон й оприлюднити його.

Яким чином має бути вирішений цей спір?

Чи має право Президент застосовувати вето до закону про внесення змін до Конституції України?

9. Група народних депутатів України в кількості 250 осіб подала до Верховної Ради України законопроект «Про внесення змін і доповнень до Конституції України», яким, зокрема, передбачалося: а) Президент

України обиратиметься не народом, а парламентом; б) Україна визнається федеративною державою; в) в Україні запроваджується друга державна мова.

Які розділи потрібно змінити, щоб внести вказані зміни? Яка процедура внесення змін до цих розділів? Чи можна одночасно вносити зміни до різних розділів Конституції України?

Проаналізуйте даний законопроект на предмет його відповідності ст. 157 і 158 Конституції України.

Який висновок із приводу цього проекту має надати Конституційний Суд України?

10. Верховна Рада України 8 грудня 2004 року, схваливши законопроект № 2222-ГУ про внесення змін до Конституції України від 28 червня 1996 року, дала старт конституційній реформі, яка набула чинності з 1 січня 2006 року. Однак 30 вересня 2010 року Конституційний Суд України визнав Закон України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 р. № 2222-ГУ неконституційним. Втім, 21 лютого 2014 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України», «реанімувавши» таким чином конституційну реформу 2004 року.

Дайте загальну характеристику конституційній реформі 2004 року, визначте її позитивні і негативні сторони, основні положення та строки чинності.

Назвіть аргументи, якими керувався Конституційний Суд України при скасуванні конституційної реформи 2004 р.

Дайте конституційно-правову оцінку Закону України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 року. Проаналізуйте критичні аргументи щодо рішення КСУ від 30 вересня 2010 року, які використала Велика палата Верховного Суду у постанові від 20 січня 2021 року (справа № 800/162/14, провадження № 11-872зай19)¹⁰.

11. Конституційний Суд України неодноразово розглядав законопроекти про внесення змін до статті 80 Конституції України

¹⁰ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96406949>

стосовно обмеження депутатської недоторканності та давав висновки про те, що пропонувані зміни щодо скасування недоторканності народних депутатів України стосуються лише їхнього спеціального статусу і не впливають на зміст конституційних прав і свобод людини і громадянина (їх скасування чи обмеження), а отже, не суперечать вимогам частини першої статті 157 Конституції України (висновки від 27 червня 2000 року № 1- в/2000, від 11 липня 2000 року № 2-в/2000, від 5 грудня 2000 року № 3-в/2000, від 10 вересня 2008 року № 2-в/2008, від 1 квітня 2010 року № 1-в/2010, від 10 липня 2012 року № 1-в/2012, від 27 серпня 2012 року № 2-в/2012, від 16 червня 2015 року № 1-в/2015).

Черговий висновок щодо повного скасування недоторканності народних депутатів України КСУ надав 19 червня 2018 року № 2-в/2018. Саме цей проєкт було згодом остаточно схвалено Верховною Радою України (Закон № 27-IX від 03.09.2019). При цьому КСУ сформулював ряд т. з. «застережень». В тексті мотивувальної частини висновку містяться три абзаци (6-8 п. 3.1), в яких висловлені занепокоєння із цього приводу з боку КСУ, у тому числі посилення на позицію Венеційської комісії (висновок від 19 червня 2015 року CDL-AD(2015)013).

На відміну від КСУ, Конституційний Суд Румунії свого часу в рішенні від 17 червня 2011 року визнав скасування депутатського імунітету неконституційним. На його думку, законопроект про перегляд конституції, що скасовує процесуальний імунітет, який захищає парламентарів від необґрунтованого кримінального переслідування, призводить до усунення гарантій основних прав осіб, що займають державні посади, і тим самим порушує межі перегляду, передбачені у ч. 2 ст. 152 Конституції Румунії.

Народні депутати України внесли подання про визнання закону про внесення змін до Конституції неконституційним з мотивів порушення процедури прийняття, а також через змістовні причини - обмеження прав людини через скасування депутатського імунітету.

Яке юридичне значення мають застереження Конституційного Суду України? Чи зобов'язаний парламент їх розглядати, враховувати? Які наслідки їх неврахування?

Чи має право КСУ здійснювати наступний контроль за законами про внесення змін до Конституції України, що набрали чинності?

Проаналізуйте рішення КСУ від 01.11.2022 № 2-р/2022 (щодо

конституційного контролю змін до Конституції України після набрання ними чинності).

12. У 2019 році до преамбули Конституції та інших розділів було внесено зміни (Закон України № 2680-УІІ від 07.02.2019). Підтверджено «європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» (абзац п'ятий преамбули). У висновку Конституційного Суду України із цього приводу не було жодних зауважень щодо таких змін, хоча в окремих думках деяких суддів звучала ідея про те, що преамбула Конституції України не може бути змінена (судді М. Гультай, О. Касмінін), об'єктивно неможливо змінити існуючі на той момент передумови, мотиви та цілі її прийняття, запропоновані законопроектом зміни до преамбули Конституції України однозначно стосуються засад зовнішньополітичної діяльності, а тому вони мали б вноситися до її статті 18, у якій вони знайшли б своє закріплення у відповідному формулюванні (суддя М. Мельник). Натомість О. Литвинов стверджував, що з огляду на основоположне значення преамбули як ціннісної основи Конституції України та фундаменту конституційного ладу в Україні, її зміна має бути схвалена Українським народом на всеукраїнському референдумі, тобто у формі безпосередньої, а не представницької демократії. На думку О. Тупицького, законопроектом зміна для внесення до тексту преамбули Основного Закону України, хоча й не суперечить вимогам його статей 157, 158, проте фактично спотворить відображення у цій преамбулі історичної дійсності, за якої 28 червня 1996 року відбувалося прийняття Основного Закону України. Крім того, суддя ставить питання і про формальну суперечність із Актом проголошення незалежності України, в якому згадується Декларація про державний суверенітет України (щодо наміру стати нейтральною державою).

Чи можна вносити зміни до преамбули Конституції України і в який спосіб?

Чи згодні Ви з наведеними аргументами в окремих думках суддів Конституційного Суду України? Проаналізуйте зарубіжний досвід внесення змін до преамбули конституцій.

13. Відповідно до ст. 159 Конституції України законопроект про внесення змін до Конституції України розглядається Верховною Радою України за наявності висновку Конституційного Суду України

щодо відповідності законопроекту вимогам статей 157 і 158 цієї Конституції.

Починаючи з 1999 року і до сьогодні сформувалася досить велика за обсягом практика попереднього контролю за законопроектами про внесення змін до Конституції України, яку оцінюють неоднозначно.

Є прихильники такого контролю, які вважають, що КСУ стоїть на заваді узурпації влади. Інші вважають, що КСУ таким чином втручається в здійснення установчої влади і, проявляючи надмірний активізм або навпаки, затягуючи із розглядом таких проєктів, перешкоджає внесенню змін до Конституції України.

Яка мета попереднього контролю за законопроектами про внесення змін до Конституції України? В яких країнах так само, як і в Україні, встановлено аналогічний механізм?

Проаналізуйте загальні тенденції в практиці надання з боку КСУ висновків на законопроєкти про внесення змін до Конституції України протягом 1999-2018 років.

В яких випадках КСУ визнавав порушення вимог статей 157 і 158 Конституції України? Для відповіді на питання використайте такі висновки КСУ:

- від 20 листопада 2019 року № 6-в/2019 (щодо уповноважених Верховної Ради України) (реєстр. № 1016)¹⁴,
- від 16 грудня 2019 року № 7-в/2019 (щодо закріплення повноважень Президента України утворювати незалежні регуляторні органи, Національне антикорупційне бюро України, призначати на посади та звільняти з посад Директора

¹⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/Laws/show/v006v710-19#Text>

Національного антикорупційного бюро України і Директора Державного бюро розслідувань) (реєстр. № 1014)¹¹,

- від 24 грудня 2019 року № 9-в/2019 (щодо додаткових підстав дострокового припинення повноважень народного депутата України) (реєстр. № 1027)¹².

14. У висновку від 14 березня 2001 року № 1-в/2001 Конституційний Суд України припинив провадження щодо змін до розділу XV "Перехідні положення" Конституції України. Зміни стосувалися вилучення норми (останнє речення з пункту 6). На думку КСУ, ця норма діяла тимчасово і зі створенням Конституційного Суду України вичерпала свою дію. Водночас це не завадило КСУ згодом надавати позитивні висновки щодо інших законопроектів про внесення змін до розділу "Перехідні положення", завдяки чому цей розділ було успішно змінено у 2011, 2016 і 2019 роках.

Яку роль в Конституції України відіграють «Перехідні положення»?

Які існують аргументи за і проти внесення змін до цього розділу?

Які саме зміни до розділу «Перехідні положення» було внесено у 2011, 2016 і 2019 роках?

Чи можна вважати, що сьогодні всі норми цього розділу вже вичерпали свою дію?

Список нормативних актів і літератури

Рішення Конституційного Суду України № 3-рп/2000 від 27.03.2000 р. (справа про всеукраїнський референдум за народною ініціативою). *Офіційний вісник України*. 2000. № 30. Ст. 1285.

Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2005 від 05.10.2005 р. (справа про здійснення влади народом). *Офіційний вісник України*. 2005. № 41. Ст. 2605.

Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2008 від 16.04.2008 р. (справа про прийняття Конституції та законів України на референдумі). *Офіційний вісник України*. 2008. № 32. Ст. 1056.

Рішення Конституційного Суду України № 23-рп/2008 від 15.10.2008 р. (справа про проголошення Президентом України

¹¹<https://zakon.rada.gov.ua/Laws/show/v007v710-19#Text>

¹²<https://zakon.rada.gov.ua/Laws/show/v009v710-19#Text>

всеукраїнського референдуму за народною ініціативою). *Офіційний вісник України*. 2008. № 80. Ст. 2701.

Рішення Конституційного Суду України № 1-рп/2016 від 15.03.2016. *Офіційний вісник України*. 2016. № 28. Ст. 1137.

Рішення Конституційного Суду України у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України) від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010. *Вісник Конституційного Суду України*. 2010. № 5.

Рішення Конституційного Суду України від 16 квітня 2008 року № 6-рп/2008 (справа про прийняття Конституції та законів України на референдумі). URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-08#Text>

Рішення Конституційного Суду України від 26 квітня 2018 року № 4-р/2018 у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про всеукраїнський референдум». URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-18#Text>

Рішення Конституційного Суду України від 01.11.2022 № 2-р/2022 щодо конституційного контролю змін до Конституції України після набрання ними чинності). URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-22#Text>

Berchenko H., Slinko T., Horai O. Unamendable Provisions of the Constitution and the Territorial Integrity of Ukraine *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022 № 4-2(17) Special Issue. P. 113-127.

Berchenko H., Slinko T., Tkachenko Ye., Kobryn V. Preliminary Judicial Control of Amendments to the Constitution: Comparative Study *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. № 4 (16). P. 159-169.

Барабаш Ю. Г. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права. Харків : Право, 2008. 219 с.

Барабаш Ю. Г. Конституційна реформа і стабільність конституційного ладу: конфліктологічно-правовий аналіз системного взаємозв'язку. *Право України*. 2012. № 1/2. С. 77-96.

Барабаш Ю. Право на зміну конституційного ладу як складова правосуб'єктності Українського народу. *Право України*. 2019. № 10. С. 66-80.

Барабаш Ю. Установча влада українського народу як конституційний феномен. *Право України*. 2009. № 11. С. 73-80.

Берченко Г. В. Концепція установчої влади та її розвиток в Україні.

Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право. 2014. № 1137. Вип. 18. С. 66-69.

Берченко Г. В. Право народу визначати і змінювати конституційний лад в аспекті здійснення установчої влади. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету.* 2020. № 46. С. 10-14.

Берченко Г. В. Відновлення дії тексту конституції в аспекті концепції установчої влади. *Форум права.* 2016. № 4. С. 25-34.

Берченко Г. В. Декларація про державний суверенітет України і Акт проголошення незалежності в аспекті доктрини конституційного блоку. *Право та державне управління.* 2020. № 4. С. 24-30.

Берченко Г. В. Загальна характеристика незмінюваних положень конституції. *Філософія права і загальна теорія права.* 2021. № 2. С. 78-92. БОІ: <https://doi.org/10.31359/2227-7153-78>

Берченко Г. В. Застереження Конституційного Суду України як елемент процедури внесення змін до Конституції України. *Актуальні проблеми політики.* 2020. № 66. С. 118-123.

Берченко Г. В. Попередній контроль за змінами Конституції: юридичні позиції Конституційного Суду України. *Право і суспільство.* № 6-1. 2019. С. 9-6.

Берченко Г. В. Попередній судовий контроль за законопроектами про внесення змін до конституції: порівняльний аспект. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформив Україні: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (21 жовтня 2022р., Чернівці) / редкол.: О.В. Щербанюк та ін. Чернівці: б. в., 2022. С. 157-160.*

Берченко Г. В. Преамбула конституції: юридична природа та практика внесення змін. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2020. № 5 (34). С. 44-48.

Берченко Г. В. Конституційний контроль за внесенням змін до конституції: зарубіжний досвід. *Публічне право.* 2020. № 3. С. 15-24.

Бориславська О. Верховенство конституції чи верховенство права: деякі питання відновлення дії окремих положень конституції України. *Вісник Конституційного Суду України.* 2015. № 6. С. 48-57.

Бориславська О. М. Конституційна реформа як шлях формування в Україні конституційної системи обмеженого правління (на основі досвіду європейської моделі конституціоналізму). *Право України.* 2014. № 7. С. 47-54.

Веніславський Ф. В. Конституційна реформа в аспекті забезпечення стабільності конституційного ладу України. *Бюлетень*

Міністерства юстиції України. 2010. № 4 (4-5). С. 33-41.

Гетьман В. Як приймалась Конституція України. Київ: 1996.

Колісник В. Конституційна реформа в контексті посилення політичної відповідальності. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 1. С. 38-44.

Колісник В. П. Відновлення дії Конституції України та зміна форми правління як засіб поновлення конституційного ладу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 103-108.

Колісник В. П. Правовий механізм трансформації української Конституції. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 3. С. 58-66.

Колісник В. П., Берченко Г. В., Слінько Т. М. Конституційна ідентичність як втілення установчої влади. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 3. С. 69-88. Doi: 10.31359/^. 29(3). 2022. 69-88.

Коліушко І., Кириченко Ю. Парламент схвалив неконституційний порядок змін Конституції України. *Юридичний вісник України*. 2012, 17-23 листопада. № 46.

Конституционные преобразования в Украине: история, теория и практика : монография / под ред. М. Ф. Орзиха. Киев: Юринком Интер, 2013. 512 с.

Конституційна реформа: експертний аналіз. Харків: Фоліо, 2004.

Конституційний процес в Україні (2005-2008). Харків: ХПГ, Вид-во «Права людини», 2010.

Конституційний процес в Україні та світовий досвід конституціоналізму: монографія / наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : Юрид. думка, 2014. 262 с.

Конституція незалежної України: у 3 кн. / під заг. ред. С. Головатого. Київ: Право, 1995. Кн. 1: Документи, коментарі, статті. 398 с.

Контроль за додержанням належної конституційної процедури: за матеріалами Рішення Конституційного Суду України від 30 верес. 2010 р. № 20-рп/2010 у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України. Київ: Алерта, 2011. 94 с.

Любченко П. М. Проблемні питання рішень Верховної Ради України та Конституційного Суду України в аспекті внесення змін до Конституції України. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 31. С. 15-24.

Оніщук М. Український конституціоналізм: виміри модернізації (вибрані статті). Київ: Юрінком. Интер, 2013.

Рабінович С. Приховані повноваження Конституційного Суду? *Український часопис конституційного права*. 2020 № 3. С. 3-24.

Речицький В. В. Конституціоналізм. Коротка версія. Читанка з конституціоналізму для зацікавлених. Харків : Харків. правозахисна група, Права людини, 2014. 264 с.

Речицький В. Ірраціональний конституціоналізм. Критика, № 3-4, 2021. С. 3-11.

Речицький В. Конституційне АБВ. Харків: ХПГ, Права людини, 2016.

Речицький В. Неформальний конституціоналізм. Харків: ХПГ, Права людини, 2018.

Речицький В. Неформальний конституціоналізм-II. Харків: Права людини, 2021. 440 с.

Речицький В. У нашій Конституції немає категорії свободи. Досі не розуміємо її глибинного змісту. Країна, 24 червня 2021 р. С. 21-24.

Різник С. Проблеми оцінювання конституційності законів про внесення змін до Конституції України *Український часопис конституційного права*. 2019. № 4.

Різник С. Про нез'ясоване питання конституційності актів парламенту, прийнятих в умовах Революції Гідності. ИКБ : <http://cki.org.ua/pro-nczvasovanc-pitannva-konstituciinosti-aktiv-parlatenЦіпрііпнаО\у-іітоуа\геуоІуисі%Р 1%97-аі^озід>

Рудик П. А. Превентивний контроль Конституційного Суду України щодо внесення змін до Основного Закону держави. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 82-87.

Скрипнюк О. В. Конституційна реформа в Україні: етапи поступу та методологія сучасної модернізації Основного Закону. *Право України*. 2014. № 7. С. 25-34.

Скрипнюк О. Конституційний процес і конституційна реформа в Україні: здобутки, проблеми та перспективи розвитку (за матеріалами круглого столу). *Право України*. 2015. № 7. С. 183-191.

Скрипнюк О. Стратегія конституційного оновлення України на сучасному етапі: [круглий стіл «Сучасний конституційний процес в Україні: проблеми теорії і практики»]. Національна академія правових наук України. *Вісник Національної академії правових наук України*: зб. наук. пр. Харків: Право, 2015. № 2 (81). С. 157-166.

Слінько Т.М. Конституція України як основа державотворчого процесу. *Історія державотворчих процесів в Україні і зарубіжних країнах*

(до 30-ї річниці незалежності України та 25-річчя Конституції України) : матеріали круглого столу, м. Харків, 27 трав. 2021р. Харків: ФОП Бровін О.В., 2021. 154 с.

Стрижак А. А. Установча влада: основні критерії легітимності внесення змін до Конституції України: Наук. вид. Київ: Логос, 2013. 132 с.

Тацій В. Я. Актуальні питання конституційної реформи та державного розвитку на сучасному етапі. *Право України*. 2014. № 7. С.10-18.

Футей Б. Конституційний Суд і сумніви щодо легітимності політреформи. *Юридичний вісник України*. 2006, 16-22 грудня. № 50.

Шаповал В., Корнєєв А. Історія Основного Закону (конституційний процес в Україні у 1990-1996 рр.). Харків: Фоліо, 2011.

Т е м а 4 . Україна як суверенна та незалежна держава

План

1. Поняття «державний суверенітет» та його ознаки.
2. Співвідношення державного і народного суверенітету.
3. Захист державного суверенітету в Конституції України.
4. Конституційні засади міжнародної діяльності та міжнародні договори. Акти міжнародного права в правовій системі України.
5. Державні символи України.

Задачі

1. Під час інтерв'ю народний депутат України вказав, що у Конституції України закріплені деякі поняття, які є майже синонімами, і тому при реформуванні Основного Закону постає питання про їх вилучення. Так, він навів приклад статті 1 Конституції України, в якій характеризується Україна як суверенна та незалежна держава. На його думку, поняття «суверенітет» є синонімом щодо поняття «незалежність». І взагалі, фактично аксіомою є вислів «Суверенітет такий же неподільний як точка в геометрії».

У той же час вказав на статтю 5 Конституції України щодо народного суверенітету. Зазначивши, що в сучасних умовах державний і народний (національний) суверенітети мають підлягати правовим обмеженням на конституційному та міжнародно - правовому рівнях. Що ж стосується аналізу можливих негативних наслідків від абсолютизації державного і народного суверенітету, то у першому випадку йдеться про

можливість перешкоджання з цієї причини гуманітарним інтервенціям проти деспотичних політичних режимів, а у другому - про ризик встановлення тиранії більшості або диктатуру плебісциту.

Висловіть власну позицію з цього приводу. Дайте визначення поняттям «суверенітет» та «незалежність» та їх співвідношення. Які внутрішні та зовнішні аспекти державного суверенітету?

Проаналізуйте Декларацію про державний суверенітет та Акт проголошення незалежності України, визначте правову природу вказаних нормативних актів, історичні передумови їх прийняття та вплив на Конституцію України.

Укажіть шляхи становлення «народного», «національного» та «державного» суверенітету, а також ключові етапи розвитку вказаних понять.

2. Процес виникнення демократичного суверенного народу не відбувається миттєво, при здобутті власної державності. Це складний шлях оволодіння необхідними знаннями та періодичного захисту ключових цінностей. Слушною з цього приводу є думка німецького дослідника Г. Франкенберга про те, що демократичний народний суверенітет має дві складові, емпіричну та нормативну, причому остання складається з обов'язку та права вчитися. Саме з останнього постулату у західному конституціоналізмі виникла теорія «суверена, що навчається». Доречною визнається й думка видатних французьких конституціоналістів Ж. Веделя та Ф. Люшера, що суверенний народ може переглянути будь-які питання конституційного ладу, в тому числі й вихідну засаду французького конституціоналізму, яка набула характер недоторканної цінності, - наприклад, республіканську форму правління (ч. 5 ст. 89 Конституції Франції).

Наскільки обґрунтованими є висловлені позиції? Чи згодні Ви з такими твердженнями?

Чим може бути обмежений народний суверенітет із позиції Конституції України і сучасного європейського праворозуміння? Проаналізуйте юридичні позиції Конституційного Суду України в аспекті доктрини народного суверенітету. Що собою представляють так звані «вічні положення» у європейській конституційній практиці?

Наведіть приклади держав, що при вступі до міжнародних організацій чи виходу з них, реалізували процедуру при безпосередній участі

народу.

3. Під час Години запитань до Уряду на сесії Верховної Ради України Прем'єр-міністр України вказав на тісний зв'язок України та Європейського Союзу та наголосив на необхідності прийняття змін до Конституції України у вигляді європейського застереження (включення статей до Основного Закону про засади входження держави до міждержавного об'єднання).

Серед парламентарів виникла гостра дискусія. Представники фракції П. вказували на потребу таких змін, але наголошували на необхідності включення цих норм тільки до Преамбули Конституції України. Народні депутати від фракції Ю. підтримували зміни, але тільки після проведення всеукраїнського референдуму та включення норм до Розділу I «Загальні засади». Позафракційні народні депутати зазначали, що існує негативна практика Великобританії (Вгехії) та виступали проти такої ідеї, при цьому додатково критикували цю ідею, вказуючи на повну втрату суверенітету України у разі запровадження цих змін.

Висловте власну думку з цього приводу. Наведіть аргументи щодо позицій народних депутатів. Які існують сучасні підходи до парадигми державного суверенітету в аспекті посилення глобалізаційних та інтеграційних процесів? Вкажіть юридичні гарантії державного суверенітету та їх відображення в конституційному праві України. У чому полягають особливості регулятивного впливу Преамбули Конституції України. Закріплення євроатлантичного політичного курсу України в Конституції України.

4. У зв'язку з поглибленням співпраці України з Організацією Північноатлантичного договору з метою досягнення критеріїв, необхідних для набуття членства у цій організації, Верховною Радою України було прийнято Закон України [№ 2680- VIII від 07.02.2019](#) «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)», яким викладено абзац п'ятий преамбули Конституції України у такій редакції: «Піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та

євроатлантичного курсу України».

Із цього приводу народний депутат України А. висловив свою думку, що вказаний акт суперечить в цій частині Декларації про державний суверенітет України, в якій проголошено намір стати постійно нейтральною державою. Свою позицію він аргументував тим, що членство у військово-політичних блоках тягне за собою розміщення іноземних військових баз на території країни-учасниці. Однак відповідно до частини 7 статті 17 Конституції України на території України не допускається розташування іноземних військових баз. При цьому навів досвід Ісландії, на території якої розміщено військово-повітряну базу у місті Кефлавіке, яка була створена саме у зв'язку із підписанням американсько-ісландської угоди, згідно з якою США взяли на себе зобов'язання з оборони Ісландії від імені НАТО.

Проаналізуйте вказану ситуацію. Які існують військові гарантії державного суверенітету України? Що собою передбачає дозвільний та заборонний підхід щодо розташування іноземних баз на території держави? Наведіть приклади інших держав щодо розміщення військових баз.

5. Упродовж останніх років Конституційний Суд Іспанії неодноразово розглядав справи, пов'язані з політико-правовим статусом у складі Іспанії однієї із її адміністративно-територіальних одиниць - автономної області Каталонія. Цей факт обумовлений тим, що остання приймає (вносить зміни у чинні) нормативно-правові акти з метою отримання незалежності від Іспанії.

Так, Рішенням від 28 червня 2010 року Конституційний Суд Іспанії визнав неконституційними кілька положень Статуту про автономію Каталонії у новій редакції, вказавши, зокрема, на те, що у процесі внесення змін до нього має брати участь парламент Іспанії, оскільки цей нормативно-правовий акт є таким, що стосується державного устрою Іспанії. 8 травня 2013 року Конституційним Судом Іспанії була тимчасово (до прийняття рішення по суті) призупинена дія Декларації про суверенітет і право народу Каталонії на самовизначення, прийнятої 23 січня 2013 року парламентом Каталонії.

Схоже рішення Конституційний Суд Іспанії прийняв на звернення центрального уряду країни, заблокувавши проведення в Каталонії референдуму про незалежність, призначеного на 1 жовтня 2017 року.

Натомість, у результаті референдуму 26 жовтня 2017 парламент Каталонії прийняв рішення щодо незалежності, та наступного дня - 27 жовтня 2017 року - Каталонія оголосила про свою незалежність від Іспанії.

Скориставшись тимчасовою дезорієнтованістю державних інституцій України та апелюючи до права народів на самовизначення, проросійські сили за активної підтримки РФ та її парамілітарних утворень навесні (березень) 2014 року ухвалили низку відверто антидержавних рішень, які стали предметом прискіпливої уваги Конституційного Суду України. Зокрема, Верховна Рада Автономної Республіки Крим ухвалила Постанову «Про проведення загальнокримського референдуму» від 6 березня 2014 року та

Постанову «Про Декларацію про незалежність Автономної Республіки Крим і міста Севастополя» від 11 березня 2014 року.

Дайте коментар наведеним фактам. Яка практика органів конституційної юрисдикції зарубіжних країн в аспекті перевірки ними конституційності реалізації права народу на самовизначення?

Які існують юридичні гарантії державного суверенітету України?

Проаналізуйте Рішення Конституційного Суду України від

14.03.2014 р. № 2-рп/2014 у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим "Про проведення загальнокримського референдуму" (справа про проведення місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим) та Рішення Конституційного Суду України від

20.03.2014 р. № 3-рп/2014 у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим "Про Декларацію про незалежність Автономної Республіки Крим і міста Севастополя".

Яку небезпеку для держави становить міжнародний та внутрішній (сепаратистський) тероризм? Оцініть дії РФ з точки зору додержання нею загальновизнаних принципів і норм міжнародного права.

Вкажіть міжнародно-правові гарантії державного суверенітету України.

6. Під час засідання Конституційної комісії доповідач зазначав, що, враховуючи намір України щодо вступу до Європейського Союзу, слід звертати увагу на досвід країн-учасників цього наднаціонального об'єднання. А саме, потрібно внести зміни до Конституції України, якими

буде передбачено «можливість передавати свої суверенні права міждержавним установам», як це закріплено у ст. 24 Основного закону Федеративної Республіки Німеччини.

Проаналізуйте вказану ситуацію. Що собою передбачають суверенні права держави? Якими суверенними правами володіє Україна? Чи обмежує передача суверенних прав суверенітет держави? Які межі передачі суверенних прав? Проаналізуйте конституційну практику країн Європейського Союзу з цього приводу. Наведіть приклади передачі суверенних прав держави в аспекті захисту суверенітету.

7. У міжнародній юридичній спільноті широкого розголосу набула справа **«Маркін проти росії»**. Військовослужбовець Маркін звернувся до суду із вимогою зобов'язати свого командира надати йому відпустку у зв'язку із народженням дитини. Суд відмовив у позові на тій підставі, що за сімейним законодавством подібна відпустка може бути надана лише жінці. Згодом Маркін звернувся до Конституційного Суду, який підтвердив конституційність зазначених норм сімейного законодавства на тій, зокрема, підставі, що вони відповідають «традиційним національним уявленням про родину». Тоді Маркін подав скаргу до Європейського Суду з прав людини, який не лише визнав зазначені норми такими, що дискримінують чоловіків та є несумісними з Євроконвенцією 1950 р., а й безпосередньо розкритикував у своїй постанові рішення Конституційного Суду рф.

Як співвідносяться між собою міжнародний договір та національне законодавство? Якою є юридична сила прецедентної практики Європейського суду з прав людини в національній правовій системі, і, зокрема, у разі, якщо вона суперечить практиці національного Конституційного Суду з тієї ж правової проблеми? Що таке «принцип дружнього ставлення до міжнародного права» та чи в змозі Україна знехтувати прийнятим по її відношенню актом Євросуду, якщо побачить в ньому загрозу для свого державного суверенітету та виклик національним традиціям ?

8. Починаючи із 2004 р. (рішення у справі **Броніовські проти Польщі**), Європейський Суд з прав людини ухвалює так звані «пілотні постанови», що приймаються у тому разі, якщо в скарзі заявника містяться факти, що свідчать про наявність в державі структурних або системних

проблем або інших порушень, які вже призвели або можуть призвести в майбутньому до появи цілої низки подібних скарг. Тим самим «пілотні постанови», на відміну від інших актів Євросуду, містять приписи державі застосувати заходи загального характеру (найчастіше змінити національне законодавство або практику його застосування) для ліквідації структурної (системної) проблеми.

Чи є втручання в компетенцію національного законодавця з боку ЄСПЛ порушенням принципу державного суверенітету? Проілюструйте Вашу думку на прикладі пілотної постанови «Волков проти України».

9. Національна асоціація адвокатів Україна (НААУ) у 2013 році подала наступні позначення на реєстрацію за заявками:

Дії «Український інститут державної власності» («Укрпатент»), відмовив в реєстрації знака НААУ. Суперечка виникла через те, що в знака НААУ містяться елементи герба України. Згідно з законодавством, правову охорону не можуть отримувати позначення, які зображують або імітують в тому числі державні герби, прапори та інші державні символи (емблеми). Такі позначення можуть бути включені до знака як елементи, що не охороняються, якщо на це є згода відповідного компетентного органу або їх власників. На стадії реєстрації з'ясувалося, що згода «компетентного органу» відсутня.

Користуючись правом оскаржити рішення, Укрпатенту НААУ подала заперечення проти рішень за заявками, які розглядались 23 грудня 2015 року Апеляційною палатою Служби з питань інтелектуальної власності (на сьогодні це Апеляційна палата Міністерства економічного розвитку і торгівлі), 27 липня 2016 року Окружним адміністративним судом м. Києва, 29 вересня 2016

року Київським апеляційним судом. Крапку у спорі 10 січня 2019 року поставив Верховний Суд, підтримавши позицію НААУ.

Проаналізуйте положення статті 20 Конституції України. Охарактеризуйте державне законодавство України про державні символи України, зокрема про державний герб України. Проведіть фаховий аналіз аргументів НААУ, Українського інституту державної власності та суду при розгляді вказаної справи.

Яка аргументація використана у Постанові Верховного Суду України 10 січня 2019 року, чим вона відрізняється та в чому співпадає з попередніми рішеннями Апеляційних палат Окружного адміністративного суду м. Києва, Київського апеляційного суду?

10. У день державного свята один із жителів демонстративно, на очах багатьох громадян, зняв Державний Прапор України зі свого будинку. Сусід повідомив про цей факт працівнику поліції.

Ви - поліцейський. Дайте кваліфікацію діям громадянина з точки зору законності вказаної дії громадянина.

Проаналізуйте з точки зору законності такі дії:

1. Громадянин скинув Державний Прапор з будинку сільради.
2. Громадянин недбало засунув Державний Прапор України до свого портфеля.

3. На наступний після державного свята день громадянин відмовився зняти зі свого будинку Державний Прапор і заявив, що взагалі не має наміру його знімати.

4. Громадянин виготовив Державний Прапор України невстановленого зразка.

5. Громадянин біля свого будинку вивісив державний прапор іноземної держави.

6. На будівлі міськради тривалий час не вивішувався Державний Прапор України, а на приміщенні органів прокуратури прапор був «вицвілим» і не відповідав вимогам законодавства відносно кольору Державного Прапора України.

Чи мають місце в указаних вище випадках порушення законодавства України про Державний Прапор України державні символи?

До якого виду юридичної відповідальності можна притягти громадянина за порушення законодавства про державні символи України?

Як Ви гадаєте, чи можливо і необхідно в Україні ввести

адміністративну відповідальність за порушення законодавства про державні символи України? Якщо так, наведіть приклади можливих протиправних порушень.

11. Загальновідомо, що під час акцій протесту у США, починаючи з 60-х рр. XX ст., деякі активісти привселюдно спалювали державний прапор, за що піддавались юридичній відповідальності. Однак у своєму рішенні у справі *Техас проти Джонсону* Верховний Суд дійшов висновку, що подібна акція носить виключно символічний характер, не має на меті заподіяти шкоду майну або присутнім громадянам, а тому повинна охоронятися Конституцією як один із проявів політичної свободи. Судді, що залишилися при голосуванні у меншості, напроти, у своїх окремих думках вказували на те, що національний прапор є засадничою конституційною цінністю, без якої важко уявити саме існування нації як такої, а тому будь-яке зазіхання на нього повинне бути кримінально караним.

З якою позицією Ви згодні? Аргументуйте свою думку.

Як кваліфікувати аналогічні дії за українським законодавством? Проаналізуйте вирок Колегії суддів Судової палати з розгляду кримінальних справ Апеляційного суду Івано-Франківської області 11 вересня 2017 року (Справа № 344/5566/17, Провадження № 11-кп/779/375/2017).

12. Чинна Конституція України передбачає наявність одразу двох гербів - малого і великого: частина третя статті 20 передбачає, що Великий Державний Герб України встановлюється з урахуванням малого Державного Герба України та герба Війська

Запорізького законом, який приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України, а частина 4 цієї статті підкреслює, що головним елементом великого Державного Герба України є Знак Княжої Держави Володимира Великого (малий Державний Герб України).

Загальновідомо, що Малий Державний Герб (тризуб) було затверджено постановою Верховної Ради України «Про Державний Герб України» від 19 лютого 1992 р. і його ж було вирішено вважати головним елементом великого герба України. Названою постановою було визнано, що малий Державний Герб України - це тризуб кольорового (золотистого) зображення (20:12), розташований на щиті синього кольору (22,5:16).

Передбачена і можливість чорно - білого (монохромного) зображення Державного Герба.

Дайте відповідь на наступні запитання:

1. Чому, незважаючи на численні спроби проведення конкурсу на кращий ескіз великого Державного Герба України, не було отримано конкретних результатів?

2. Як Ви розумієте положення про те, що Державний Герб України може використовуватися як елемент або геральдична основа державних нагород України, а також геральдичних знаків, а його зображення є неодмінним елементом символіки органів державної влади?

3. Емблема Державного Гербу України розміщується на прикордонних знаках і пунктах пропуску через державний кордон України. А де можна побачити інші зображення Державного Гербу?

Список нормативних актів і літератури

Акт проголошення незалежності України :

Постанова

Верховної Ради Української РСР від 24.08. 1991 р. № 1427-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст.502.

Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. № 55-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст.429.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р., ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. Уряд. кур'єр від 17.11.2010. № 215.

Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-ГУ. *Офіційний вісник України*. 2004. № 35. Ст. 2317.

Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02. 2006 р. № 3477-ГУ. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст.260.

Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 13 від 19 грудня 2014 року «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя»

Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 07.02.2019

№2680-УГГГ. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 9. Ст. 50.

Про Державний Гімн України: Закон України від 06.03.2003 р. №

602-ГУ. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 24. Ст. 163.

[Про Державний герб України](#): Постанова Верховної Ради України від 19.02.1992 р. № 2137-ХГГ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 40. Ст. 592.

[Про Державний прапор України](#): Постанова Верховної Ради України від 28.01.1992 № 2067-ХГГ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 19. Ст. 257.

Рішення Конституційного Суду України від 16 червня 2011 року №6-рп/2011 у справі за конституційним зверненням Костенка Юрія Івановича щодо офіційного тлумачення окремих положень підпунктів 1,2 пункту 1 Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941 - 1945 років» щодо порядку офіційного використання копій Прапора Перемоги». *Вісник Конституційного Суду України*. 2011. № 6. С. 59.

Рішення Конституційного Суду України від 14.03.2014 р. № 2-рп/2014 у справі за конституційним поданням виконуючого обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим "Про Декларацію про незалежність Автономної Республіки Крим і міста Севастополя". [Офіційний вісник України](#). 2014. № 27. Ст. 8.

Рішення Конституційного Суду України від 20.03.2014 р. № 3-рп/2014 у справі за конституційними поданнями виконуючого обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим "Про проведення загальнокримського референдуму" (справа про проведення місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим). [Офіційний вісник України](#). 2014 р. № 26. Ст. 16.

Барабаш Ю. Г. Конституційно-правові механізми захисту державного суверенітету України. *Вісник Національної академії наук України*. 2011. № 6. С. 9-10.

Державний суверенітет в умовах європейської інтеграції : монографія / за заг. ред.: Ю. П. Битяка, І. В. Яковюка. Харків : Право, 2013. 336 с.

Державний суверенітет: теоретико-правові проблеми / за ред.: Ю. П. Битяка, І. В. Яковюка. Харків : Право, 2010. 272 с.

Жалімас Д. Російське виправдання анексії Криму та нацистська пропаганда: велика схожість і незначні відмінності. *Вісник Конституційного*

Суду України. 2018. № 2. С. 223-240.

Ковтун В. І. Гарантії державного суверенітету України: конституційні аспекти : монографія. Харків : Фактор, 2014. 216 с.

Ковтун В.І. Питання конституційного забезпечення міждержавної інтеграційної політики в Україні. *Політико-правова доктрина державного суверенітету в умовах глобалізації*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 26 жовтня 2018 р. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 148-152.

Ковтун В. І., Ю. В. Зезуль Адміністративно-територіальний устрій як елемент конституційного дизайну. *Підприємництво, господарство і право*. № 5. 2021. С. 127-131.

Колісник В. П. Декларація про державний суверенітет України та її вплив на процес формування української держави. *Декларація про державний суверенітет України - передумова її незалежності та демократичного розвитку*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 16 черв. 2010 р. Х. : НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2010. С. 3-4.

Колісник В. П. Конституційні засади міжнародного співробітництва в умовах глобалізації. *Проблеми глобалізації та геополітичний вектор розвитку України* : зб. тез (за матеріалами XIX Харків. політолог. читань). Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2007. С. 93-95.

Кресін О.В., Стойко О.М., Кресіна І.О. Відродження постконфліктних територій: світовий досвід і Україна Київ : Норма права, 2021. 148 с.

Летнянчин Л. І. Декларація про державний суверенітет України у сучасній інтерпретації. *Декларація про державний суверенітет України - передумова її незалежності та демократичного розвитку*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 16 черв. 2010 р. Харків: НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2010. С. 39-41.

Летнянчин Л. І. «Тріада» засадничих державницьких цінностей у світлі сьогодення. *Історія державотворчих процесів в Україні і зарубіжних країнах* (до 30-ї річниці незалежності України та 25-річчя Конституції України) : матеріали круглого столу, м. Харків, 27 травня 2021 року. Харків: ФОП Бровин О. В., 2021. С. 91 - 94.

Любашенко В.І. Концепція "обов'язок захищати" і права людини. Одеса: Фенікс, 2019. 216 с.

Сафонова О. Ю. Конституційний зміст державних символів України. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 2. С. 335-339.

Стецюк П. Державні символи України: конституційно - правова характеристика. *Вісник Конституційного Суду України*. 2004. № 6. С.

103-115.

«У ній були закріплені засади нового конституційного ладу»: Інтерв'ю судді Конституційного Суду України у відставці газеті «Голос України» (16 липня 2020 року). URL : <http://www.golos.com.ua/article/333318>.

«Це предтеча Акта проголошення незалежності та нової Конституції»: Інтерв'ю заступника Голови Конституційного Суду України Сергія Головатого газеті «Голос України» (17.07.2020). URL : <http://www.ccu.gov.ua/publikaciya/intervyu-zastupnyka-golovy-ksu-sergiya-golovatogo-gazeti-golos-ukrayiny-17072020>.

Т е м а 5 . Україна як правова та соціальна держава

План

1. Верховенство права (правовладдя) як засада конституційного ладу України.
2. Прямі дії норм Конституції України.
3. Принцип поділу влади як гарантія існування правової держави.
4. Україна як соціальна держава.
5. Конституційні засади економічної системи.
6. Право власності за Конституцією України.

Задачі

1. До Конституційного Суду України надійшло конституційне подання, підписане 105 народними депутатами України, щодо офіційного тлумачення ст. 8 Конституції України. У поданні зазначалося, що «хоча в частині першій статті 8 Конституції України проголошено принцип верховенства права, однак у частині 2 закріплено принцип юридичного верховенства Конституції України. А оскільки, як зазначено в Преамбулі, Конституція України - це Основний Закон України, то фактично в Україні діє принцип верховенства закону, а не верховенства права». На підставі такого аналізу ст. 8 Основного Закону народні депутати вимагали від Конституційного Суду України офіційно визнати, що наведене конституційне положення слід розуміти як верховенство закону.

Складіть та обґрунтуйте проєкт відповідного рішення Конституційного Суду України. Врахуйте при цьому юридичні позиції сформульовані органом конституційного контролю у рішеннях від 13 травня 1997 року № 1-зп/1997, від 11 липня 1997 року № 3-зп/1997, від 3 жовтня 1997 року № 4-зп/1997, від 26 квітня 2018 року № 4-р/2018.

Назвіть складові елементи принципу верховенства права

(правовладдя).

Проаналізуйте Рішення Конституційного Суду України від 25 грудня 2003 року № 22-рп/2003 (справа щодо строків перебування на посту Президента України) та встановіть, до яких висновків та наслідків може призвести вибіркове використання окремих принципів (складових) принципу верховенства права у відриві від сутнісного розуміння призначення Конституції як стратегічного обмежувача влади. Відповідь аргументуйте прикладами з практики конституційного розвитку пострадянських та постсоціалістичних країн.

2. Прийнято вважати, що сучасна ліберально-демократична конституція - це гарант свободи, виразом якої в здоровому суспільстві є міра позитивної неупорядкованості в економіці (ринок), політиці (демократія) приватному житті (privacy). Таким чином, конституція є не стільки упорядником громадського життя, скільки гарантом проти його надмірної організованості, бюрократичної регламентованості тощо, до чого зазвичай тяжіють офіційні органи й держава в цілому. Для останніх типовими пріоритетами є безпека, захищеність та стабільність.

Утім, головний недолік будь-якої посттоталітарної правової системи полягає зазвичай в тому, що вона вважає поточне законодавство перебільшено гармонійним продовженням чи навіть підґрунтям Конституції. Насправді ж Конституція і поточне законодавство - це дві автономні системи, що ніби приречені на політичну конкуренцію між собою. Йдеться, власне, про конкуренцію між порядком та державною дисципліною, з одного боку, і свободою, вільною й розкутою ініціативою громадянського суспільства та його окремих індивідів - з іншого.

Навіть орган конституційної юрисдикції в Україні - Конституційний Суд України, для розкриття змісту конституційних норм іноді послуговується поточними законами. Так, розкриваючи зміст положення «наступна чергова сесія Верховної Ради України», яке міститься у статті 155 Конституції України, Конституційний Суд України у рішенні від 15 березня 2016 року №1-рп/2016 зазначив, що «Верховна Рада України може передбачити в Регламенті Верховної Ради України можливість прийняття законопроекту про внесення змін до Конституції України як закону на пізнішій черговій сесії Верховної Ради України із дотримання положень, закріплених розділом XIII «Внесення змін до Конституції України» Основного Закону України» (абз. третій підпункту 2.7 пункту 2 мотивувальної частини). Фактично на розуміння

зазначеного вище конституційного положення істотно вплинула норма Регламенту Верховної Ради України.

Як співвідносяться між собою принцип верховенства права, юридичного верховенства Конституції України та провідної ролі законів (законності) в національній правовій системі?

Опрацюйте рішення Конституційного Суду України від 15 березня 2016 року №1-рп/2016 та окремих думок до нього суддів КСУ та дайте власну оцінку можливості розкриття змісту норм Конституції України через норми поточного законодавства.

3. На парламентських слуханнях, присвячених удосконаленню системи організації державної влади, народний депутат З. наголосив, що оскільки у ст. 6 Конституції України закріплено, що державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову (а це положення відносять до засад конституційного ладу України), то існування в Україні інших органів державної влади Основний Закон України не передбачає. Саме тому з метою забезпечення стабільності конституційного ладу України та нормального функціонування держави необхідно терміново ліквідувати всі державні органи, які не належать до жодної з передбачених статтею 6 Конституції України гілок державної влади, передавши їх владні повноваження легітимним органам.

Наскільки переконливою є така пропозиція народного депутата. Розкрийте значення принципу поділу влади для стабільності конституційного ладу, нормального існування правової держави та ефективної системи захисту й гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина. Свою позицію обґрунтуйте посиланням на офіційну конституційну доктрину обмеженого правління (Див.: рішення КСУ від 5 червня 2019 року № 4-р(П)/2019, рішення КСУ від 13 червня 2019 року № 5-р/2019, висновок КСУ від 16 грудня 2019 року № 7-в/2019, рішення КСУ від 28 серпня 2020 року № 9-р/2020, рішення КСУ від 27 жовтня 2020 року № 11-р/2020).

4. Під час вирішення трудового спору суддя місцевого суду відмовив у представництві інтересів Б. фахівця у галузі права, який не мав свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. Мотиви суду зводилися до посилання на частину четверту статті 131-2 Конституції України

за якою «виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також від кримінального обвинувачення», та відсутністю закону, який би врегулював особливості представництва в суді у трудових спорах (частина п'ята статті 131-2).

Фахівець у галузі права опонував судді тим, що відповідно до статті 59 Основного Закону України кожен має право на професійну правничу допомогу і кожен є вільним у виборі захисника своїх прав, а відсутність закону не може бути перепорою у безпосередньому застосуванні положень Конституції України як норм прямої дії (частина друга статті 8 Конституції України). На його думку, дії судді, крім усього іншого, порушують принципи закладені в статті 3 Конституції України, зокрема, щодо відповідальності держави перед людиною та головного обов'язку держави утверджувати і забезпечувати права і свободи людини, які, до того ж, разом із гарантіями визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Також, на переконання представника, суттєво порушується право на ефективний юридичний захист.

Оцініть аргументи учасників спору. Розкрийте принцип прямої дії норм Конституції України та його значення для утвердження в Україні верховенства права та сучасного конституціоналізму. Вирішіть спір.

5. Видатний німецький державознавець Е. Р. Хубер вказував, що «сенсом правової державності є захист суспільства від держави. Сенсом же державності соціальної, навпаки, є захист суспільства державою. Правова держава бореться проти державного втручання, соціальна ж держава символізує державне втручання. При цьому правовою держава є за умови, що вона є соціальною».

У практичній площині такий підхід часом дістає відображення у різних пріоритетах (акцентах): для правової держави головною цінністю стає свобода, для соціальної - людська гідність. Відповідно до статті 3 Основного Закону України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, безпека і недоторканність визнаються найвищою соціальною цінністю. Саме цим принципом деякі юристи утворюють/захищають відмову від виконання обов'язку із захисту України, її незалежності і територіальної цілісності (стаття 65 Конституції України), адже при найгіршому розвитку подій особі може загрожувати втрата життя, здоров'я, людської гідності.

Назвіть ознаки правової та соціальної держави. Як співвідносяться закріплені на конституційному рівні принципи правової та соціальної держави? Чи є свобода й людська гідність конституційними

цінностями в Україні? Як вирішити спір коли має місце конкуренція конституційних цінностей?

6. Громадянин З. (пенсіонер, ветеран праці, має стаж роботи понад 50 років на заводі «Слава Україні!») звернувся до народного депутата України з проханням пояснити, чому останнім часом йому були припиненні соціальні виплати. При цьому він знає, що Україна є соціальною державою та щось чув про принцип юридичної (правової) визначеності у рішеннях Конституційного Суду України. Народний депутат Ж. вказав, що Верховна Рада України постійно приймає закони з приводу соціального захисту населення, й держава робить все в межах своїх фінансових можливостей, але, на жаль, світова економічна криза призводить до скорочення соціальних пільг в Україні.

Утім, Конституційний Суд України у низці своїх рішень виокремив окрему категорію громадян, соціальний захист яких має безумовний характер і не залежить від фінансових можливостей держави. Йдеться про громадян України, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та осіб, на яких покладається обов'язок захищати суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність України.

Проаналізуйте вказану ситуацію. Які складові концепції сучасної соціальної держави?

У чому полягає принцип юридичної (правової) визначеності як складова принципу верховенства права, зокрема, у соціальній політиці держави? Чи бачите ви перспективу виникнення у медичних працівників, які ведуть боротьбу з наслідками пандемії COVID-19, легітимних очікувань безумовного гарантування їх соціального захисту подібно до зазначених вище категорій?

7. У Фінляндії приблизно двом тисячам безробітним забезпечений гарантований мінімальний дохід за рахунок держави без будь-яких умов. Учасники експерименту замість допомоги з безробіття отримують 560 євро на місяць - суму, приблизно рівну виплатам по безробіттю. При цьому базовий дохід виплачується, навіть якщо людина влаштується на роботу. Спираючись на це, народний депутат України у залі Верховної Ради України наголосив на необхідності проведення референдуму в Україні щодо надання кожному громадянину гарантованого мінімального доходу, посиляючись при цьому на статтю 48 Конституції України в якій закріплено, що кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і

своїєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло. Водночас, на думку Конституційного Суду України, сформульовану в рішенні від 15 липня 2021 року № 2-р/2021 (про мінімальний посадовий оклад (тарифну сітку), «такі конституційні цінності, як відповідальність держави перед людиною за свою діяльність та обов'язок держави утверджувати й забезпечувати права і свободи людини, не заперечують ідеї відповідального ставлення людини до свого життя, зокрема шляхом забезпечення особистого та сімейного добробуту власною працею».

Проаналізуйте вказану ситуацію та надайте власне бачення. Чи відповідає впровадження вказаних виплат соціальним реаліям в Україні?

Які соціальні обов'язки держава має щодо своїх громадян? У чому полягає право на достатній життєвий рівень?

8. До Конституційного Суду України надійшла конституційна скарга громадянина М., в якій він клопотав перевірити на відповідність Конституції України (конституційність) припис частини третьої статті 6 Закону України «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію»: «Порядок компенсації шкоди, завданої транспортним засобам внаслідок їх залучення під час мобілізації, визначається Кабінетом Міністрів України». На думку суб'єкта права на конституційну скаргу, цей припис, щонайменше, понижує гарантії права власності, які мають визначатися не нижче рівня закону (пункт 7 частини першої статті 92 Конституції України). До того ж, як зазначає скаржник, у частині другій цієї ж статті «Порядок відшкодування державою вартості майна чи збитків, яких зазнають центральні та місцеві органи виконавчої влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи і організації, а також громадяни внаслідок вилучення чи примусового відчуження транспортних засобів в особливий період, визначається законом». Отже, законодавець необґрунтовано диференціював гарантії права власності залежно від правового режиму за якого її вилучають. До того ж, відповідно до частини четвертої статті 13 Конституції України «держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом». Згідно з частиною другою статті 41 право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом. А за частинами четвертою і п'ятою статті 41 ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним. Примусове відчуження об'єктів права

приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Примітно, що в одному зі своїх останніх рішень від 16 листопада 2022 року № 9-р(П)/2022 (щодо непорушності права власності) орган конституційного контролю в Україні чи не вперше констатував, що «право приватної власності є природним правом особи».

Яке рішення має прийняти Конституційний Суд України? Вкажіть конституційно-правові межі здійснення права власності. Проаналізуйте юридичні позиції Конституційного Суду України щодо критеріїв (принципів) обмеження права власності та гарантій його реалізації. Особливу увагу зверніть на рішення від 21 листопада 2021 року № 3-р(П)/2021, рішення від 30 червня 2022 року № 1-р/2022, рішення від 15 червня 2022 року № 4-р(П)/2022, рішення від 22 червня 2022 року № 6-р(П)/2022, рішення від 16 листопада 2022 року № 9-р(П)/2022.

9. Через вибух метану на сміттєзвалищі загинуло 39 людей та було зруйновано 10 домівок, які були незаконно побудовані навколо звалища. За два роки до вибуху органи місцевого самоврядування, які відповідали за управлінням сміттєзвалища, і відповідні відділи Міністерства довкілля та природних ресурсів отримали експертний висновок, у якому вказувалося, що організація роботи сміттєзвалища не відповідає нормам охорони здоров'я та безпеки. Особливо у висновку наголошувалося на небезпеці вибуху метану для будівель, що знаходилися поруч, через відсутність вентиляційної системи для контрольованого випуску газу. Заявник звернувся до суду з позовом про те, що не інформування мешканців поселення про потенційну небезпеку сміттєзвалища було порушенням положень ч. 4 ст. 13 («Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом») та положення ст. 1 Протоколу №1 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном).

Яке рішення має прийняти Суд? Ретельно опрацюйте рішення ЄСПЛ

Oneryildiz_v_Turkey_2004

<https://www.informea.org/sites/default/files/court->

<4eciziom/OnezyiIII2 y Tigkey 2004.paU

Чи були допущені порушення вказаних статей з боку органів публічної влади? Які негативні та позитивні зобов'язання має держава щодо захисту права власності?

Список нормативних актів і літератури

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 19 вересня 2018 року (справа № 806/3265/17 (Пз/9901/2/18). URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76822787>

Рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 р. № [15-рп/2004](#) у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання). URL : <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=9851>.

Рішення Конституційного Суду України від 26.12.2011 р. № [20-рп/2011](#) у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України, 53 народних депутатів України і 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 розділу VII «Прикінцеві положення»

Закону України «Про Державний бюджет України на 2011 рік». URL : <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=166235>

Рішення Конституційного Суду України від 25.01.2012 р. № [3-рп/2012](#) у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України. URL : <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=168063>.

Рішення Конституційного Суду України від 27 лютого 2018 року № 1 -р/2018 у справі за конституційними поданнями 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців тринадцятого, чотирнадцятого пункту 32 розділу I Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» та Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу першого підпункту 164.2.19 пункту 164.2 статті 164 Податкового кодексу

України (справа про оподаткування пенсій і щомісячного довічного грошового утримання). URL : [http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1 ^ 2018.pdf](http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1^2018.pdf)

Рішення Конституційного Суду України від 22 травня 2018 року № 5-р/2018 у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76-УТТТ. URL : <http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/5 p 2018.pdf>.

Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 18 червня 2020 року № 5-р(ТТ)/2020 у справі за конституційною скаргою громадянки України Левченко Ольги Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису пункту 5 розділу III „Прикінцеві положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення“ від 2 березня 2015 року № 213—VIII. URL : <http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/5 p2 2020.pdf>

Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 3 жовтня 2017 року № 2147- VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 346.

Рішення Конституційного Суду України від 16 жовтня 2008 року N 24-рп/2008 у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 1, 2, 4, 6 Закону України «Про передачу колекції образотворчого мистецтва Акціонерного товариства «Градобанк» у державну власність», Постанови Верховної Ради України «Про визнання колекції образотворчого мистецтва національним надбанням України». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v024p710-08#Text>

Рішення Конституційного Суду України (Перший сенат) від 5 червня 2019 року № 3-р(I)/2019 у справі за конституційною скаргою товариства з обмеженою відповідальністю «МЕТРО КЕШ ЕНД КЕРІ УКРАЇНА» щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців двадцять четвертого, двадцять п'ятого, двадцять шостого розділу I Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо уточнення деяких положень та усунення суперечностей, що виникли при прийнятті Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні» від 23 березня 2017 року

№ 1989-VIII. URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-19#Text>

Рішення Конституційного Суду України від 15 липня 2021 року № 2-р/2021 (про мінімальний посадовий оклад (тарифну сітку) у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 6 Закону України «Про оплату праці» від 24 березня 1995 року № 108/95-ВР у редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 6 грудня 2016 року № 1774—VIII, частини шостої статті 96 Кодексу законів про працю України в редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 6 грудня. URL : https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2_p_2021.pdf

Верховенство права. Доповідь № 512/2009, схвалена Венеційською комісією на 86-му пленарному засіданні 25-26 березня 2011 року. *Право України*. 2011. № 10. С. 168-184.

Мірило правовладдя. Дослідження № 711/2013. Ухвалено Європейською Комісією «За демократію через право» (Венеційська Комісія) на 106-му пленарному засіданні (Венеція, 11-12 березня 2016 року) / Неофіц. пер. з англійської Сергія Головатого. Переклад виконано на замовлення Програми Агенства США з міжнародного розвитку (USAID) реформування сектору юстиції «Нове правосуддя». Верстка: ТОВ «Компанія «ВАІТЕ», 2017. 163 с.

Веніславський Ф. Конституційний лад та суспільний ідеал: до питання про базові цінності конституційного ладу України. *Право України*. 2010. № 2. С. 120-128.

Городовенко В. Принцип правової держави у практиці Конституційного Суду України: еволюція й перспективи використання у зв'язку із введенням конституційної скарги. *Вісник Конституційного Суду України*. 2018. № 5. С. 106.

Головатий С. Тріада європейських цінностей - верховенство права, демократія, права людини - як основа українського конституційного ладу: [частина друга: демократія (ст. 1 Конституції України)]. *Право України*. 2013. №8. С. 13-39.

Барабаш Ю. Дихотомія правової, демократичної та соціальної державності - тонка грань українського конституціоналізму. *Право України*. 2010. № 7. С. 24-32.

Барабаш Ю. Г. Соціальні права громадян та можливості їх захисту Конституційним Судом України (частина перша). *Публічне право*. 2011. № 4. С. 15-22.

Барабаш Ю. Г. Соціальні права громадян та можливості їх захисту

Конституційним Судом України: (частина друга). Публічне право. 2012. №1. С. 15-23.

Барабаш Ю. Г. Беззахисні права чи необґрунтовані сподівання? (Роздуми правника з приводу конституційних засобів захисту соціальних прав)

Голос України. 2016. № 81.

Барабаш Ю., Мошончук Б. Принцип правової держави в конституційній доктрині України. *Новий шлях до права* : кол. монографія / кер. авт. кол. А. О. Селіванов. Київ: Логос, 2021. С. 49-66.

Варналій З. С. Конституціоналізм та економіка. Бюл. м-ва юстиції України. 2009. № 11. С. 52-54.

Дахова І. І., Чуб О. О. Багатоаспектність принципу правової визначеності щодо сучасних конституційно-правових відносин / І.І. Дахова, О.О. Чуб. Форум права. 2017. № 4. С. 59-68. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm 2017 4 11.pdf

Ковтун В. І. Захист конвенційних прав в умовах політики жорсткої економії: аналітичний огляд. *Вісник Національної асоціації адвокатів України*. 2018. №12(49). С.40-47.

Летнянчин Л. І. Пряма дія норм Конституції України: від принципу - до практичного застосування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 4 (91). С. 115-127.

Летнянчин Л. І. Свобода й людська гідність як фундаментальні конституційні цінності. *Збірник матеріалів і тез науково-практичних заходів конституційного тижня*. Частина перша. Київ: Ваіте, 2021. С. 27-35.

Летнянчин Л. І. Війна як каталізатор утвердження в Україні свободи як фундаментальної конституційної цінності. *Відновлення та розвиток України: ідеї, правові засади, інструментарій*:

матеріали міжнародного круглого столу, м. Ужгород, 26 грудня 2022 р. Ужгород: Ужгород. нац. ун-т, 2022. С. 84-94.

Slinko Tetiana, Letnianshyn Liubomyr, Bayrachna Larisa, Tkachenko Yevhenii. The Rule of Law principle in the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. № 1 (13). P. 165-177. Scopus.

Петришин О. В. Демократичні засади правової соціальної держави. *Право України*. 2013. № 8. С. 63-71.

Погребняк С. Принцип верховенства права: деякі теоретичні проблеми. *Вісник академії правових наук*. 2006. № 1 (44). С. 26-36.

Христова Г. Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини: сучасні виклики: монографія. Харків: Право, 2018

Шевчук С. Доктрина верховенства права та конституціоналізму: історична генеза і співвідношення. *Право України*. 2010. № 3. С. 52-61.

Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції. Харків : Консум, 2002. 394 с.

Т е м а 6. Характеристика України як демократичної держави

План

1. Україна як демократична республіка
2. Принцип народовладдя. Форми реалізації народовладдя.
3. Співвідношення між формами безпосередньої та представницької демократії у реалізації публічної влади в Україні.
4. Принцип багатоманітності. Свобода політичної діяльності.

Задачі

1. На думку видатного французького мислителя Жан-Жака Руссо, «Немає і не може бути ніякого основного закону, обов'язкового для народу в цілому; для останнього не обов'язковим є навіть Суспільний договір».

Томас Джефферсон наполягав на тому, що народ володіє верховним суверенітетом та зберігає за собою право переглядати форму правління, може змінювати владу в державі. Для політичного здоров'я країни, на його думку, було цілком необхідним періодичне повторення революцій, вплив яких на розвиток суспільства Джефферсон порівнював з позитивними наслідками буревія у світі фізичних явищ.

За словами Ганса Кельзена, «Парламент є виразником народу, так само, як, відповідно до монархічної теорії, особистість суверенна (монарха) або призначені ним особи є «виразником» народу в цілому або держави».

Стаття 5 Конституції України чітко не визначає жодних меж реалізації влади народу.

Дайте коментар наведеним твердженням. Наскільки обґрунтованими є висловлені позиції?

У чому полягає доктрина народного суверенітету та його співвідношення з державним суверенітетом? Чим може бути обмежений народний суверенітет з позицій Конституції України та сучасного європейського праворозуміння?

Що передбачає теорія самообмеження «парламентського суверенітету»?

2. У Словнику американської політики, виданому сенатором Юджином Маккарті, зазначено, що демократія - «філософія соціальної та політичної організації, яка надає індивідууму максимум свободи і максимум відповідальності. Взагалі демократія передбачає наявність інститутів, за допомогою яких індивідууми, принаймні періодично, отримують можливість здійснити вибір лідерів, політичних курсів та програм».

Чи погоджуєтесь Ви з наданим визначенням? Яка роль відведена виборам у демократичній державі? Чи можуть вони вважатися пріоритетною формою народовладдя для сучасних демократій?

3. У рішенні Конституційного Суду України № 6-рп/2005 не визначено природи та змісту установчої влади, лише зроблено застереження про її реалізацію Верховною Радою шляхом прийняття Конституції 28 червня 1996 р., тобто що суверенна воля народу була «опосередкована» відповідним рішенням парламенту. У 2008 році Суд визнав, що Конституція може бути ухвалена на всеукраїнському референдумі за народною ініціативою. Водночас було зазначено, що необхідною умовою цього є те, що процедуру всеукраїнського референдуму за народною ініціативою, яка у загальних рисах врегульована у ст. 72 Конституції, необхідно належним чином конкретизувати у відповідному законі.

Суддя І. Домбровський в окремій думці розкритикував це рішення, оскільки, на його думку, Конституційний Суд України визначив додаткові, необґрунтовані умови легітимності прийняття народом нової Конституції шляхом референдуму, які викривлюють сутність конституційних приписів.

Які структурні елементи установчої влади можна виокремити? Як співвідносяться інститути безпосередньої і представницької демократії в Україні? У цьому контексті розкрийте проблему співвідношення установчої та законодавчої влади.

4. Демократичні традиції є локомотивом у розвитку суспільної

дискусії щодо подальшого реформування тексту конституції. Проект Конституції Франції був схвалений Радою міністрів, промудований Президентом Р. Коті і схвалений на референдумі 72% голосів виборців. Парламентська модель із елементами плебісцитарної легітимації існує у Королівстві Нідерланди, згідно з якою нова конституція приймається парламентом у два етапи. На першому етапі Генеральні штати обома палатами ухвалюють рішення про необхідність прийняття поправок до Конституції у запропонованій ним редакції. Після цього обидві палати парламенту підлягають розпускові. Конституція схвалюється остаточно двома палатами новосформованих Генеральних штатів (ст. 137 Конституції Королівства Нідерландів).

Яке значення має дотримання вимог відкритого розгляду конституційних проєктів? Чи відповідає процедура внесення змін до Конституції України демократичним принципам? Висловіть пропозиції щодо можливого удосконалення механізму трансформацій конституційного тексту.

5. Конституція Італії передбачає народну законодавчу ініціативу і народне вето, котрі, хоча й нечасто, але все ж реалізуються. Так, з 1970 р. по 1987 р. (після прийняття відповідних законів) було внесено 30 ініціатив. З 1974 р. по 1987 р. було проведено голосування з приводу 15 законів (про розлучення, про боротьбу з тероризмом, будівництво АЕС тощо).

У чому сутність та роль народної законодавчої ініціативи і народного вето як форм прямого народовладдя? В яких державах вони застосовуються та у який спосіб? Чи можливе запровадження в Україні таких його форм? Відповідь аргументуйте.

6. 29 серпня 2019 р. Президент України подав до парламенту законопроект (№ 1015) про внесення змін до статті 93 Конституції (щодо законодавчої ініціативи народу). У Конституції Української Народної Республіки від 29 квітня 1918 р. суб'єктом подання народної законодавчої ініціативи було визначено виборців-громадян Республіки, кількістю не менше 100 тисяч. Конституція передбачала і спеціальний порядок подання таких законопроектів - у вигляді письмових заяв, підтверджених громадами і поданих до Генерального суду. Після перевірки їх відповідності суд мав передати законопроект та пов'язані з ним документи Голові Всенародних

Зборів (парламенту). Пропонувався інститут народної законодавчої ініціативи також і у сучасних проектах, проте не знайшли належної підтримки Верховної Ради України.

Проаналізувавши практику іноземних держав із впровадження народної законодавчої ініціативи та внесений Президентом України законопроект, з'ясуйте основні переваги та недоліки цього інституту. Які обмеження можуть бути встановлені для суб'єкта ініціативи та який механізм реалізації цього права? Чи доцільним є запровадження такої демократичної практики в Україні?

7. Народний депутат П. подав до Верховної Ради України законопроект, у якому запропонував закріпити в Законі «Про політичні партії в Україні» норму, згідно з якою політичні партії у своїй діяльності мають керуватися демократичними принципами. Свою пропозицію він обґрунтував численними порушеннями демократичних стандартів політичними партіями в Україні, зокрема поширеною практикою закритих з'їздів, а також одноособового ухвалення рішень лідерами партій. Крім того, депутат послався на ст. 1 Конституції України, відповідно до якої Україна є демократичною державою.

Натомість у висновку Науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України наголошувалось на тому, що закріплення такої норми порушувало б принцип невтручання держави в діяльність політичних партій. Адже відповідно до ст. 4 Закону України «Про політичні партії в Україні» втручання державних органів та посадових осіб у створення і внутрішню діяльність політичних партій та їх структурних утворень забороняється.

Чи має поширюватися норма ст. 1 Конституції України на діяльність політичних партій? Чи згодні Ви з пропозицією народного депутата? Як Ви оцінюєте аргументи Науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України?

8. У свій час Ж.-Ж. Руссо зазначав, що «у природному стані кожен індивід реалізовував суверенні права щодо самого себе, тому він має поступитися цими правами на користь суспільства за умови участі у формуванні загальної волі або держави, яка повинна бути організована таким чином, щоб забезпечувати інтереси більшості громадян». Відповідно

до цієї настанови єдиним законним правлінням у такому разі буде пряма демократія, у якій законодавча влада належить цілісному корпусу громадян, від якого походять накази посадовим особам, котрі виконують закони.

При цьому мислитель не допускав, що суспільство може делегувати свої повноваження виборній асамблеї, тому, розглядаючи англійську конституцію, він вказував, що англійці, які вважають себе вільними, насправді такими є не більше, ніж один раз на сім років, коли обирають своїх представників.

Дайте коментар наведеним висловленням Ж.-Ж. Руссо. Яким чином співвідносяться представницька та безпосередня форми народовладдя?

9. У ст. 5 Конституції України 1996 р. встановлено: носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Отже, в Основному Законі встановлюється відправне положення щодо безпосередньої і представницької форм народовладдя. У радянський період, навпаки, перевага віддавалась представницькій демократії, виходячи з постулату тотожності інтересів громадянина і держави. Водночас і сьогодні, наприклад, у ст. 3 Конституції Французької Республіки 1958 р. зазначено: «національний суверенітет належить народу, який здійснює його через своїх представників та через референдум».

Яку із зазначених форм народовладдя необхідно вважати пріоритетною у сучасному світі? Відповідь аргументуйте.

10. На думку Комісара РЄ з прав людини Д. Міятович, на сьогодні в Європі існує дві основні загрози плюралізму в ЗМІ. Одна з них - це спроба державних органів домінувати на ринку інформації, а друга - тенденція комерціалізації і монополії у сфері ЗМІ. Наприклад, в Італії С. Берлусконі був і прем'єр-міністром, і одночасно одним із акціонерів найбільшої приватної телевізійної компанії, що призводило до кричущого втручання уряду в ЗМІ та викликало серйозні питання стосовно розмежування влади. Обидві ці тенденції придушують свободу вираження поглядів і переконань, у той же час стаючи основою для зміцнення громадських ЗМІ в якості протидії цим тенденціям.

Як забезпечується плюралізм ЗМІ в демократичних державах? Яку роль відіграють громадські ЗМІ, які ефективно функціонують? Проаналізуйте Закон України «Про медіа» від 13.12. 2022 р. та встановіть

механізми забезпечення незалежності ЗМІ в Україні.

11. У кількох соціалістичних країнах Східної Європи однопартійні системи були замасковані під багатопартійні системи, де, окрім правлячих Комуністичних партій, існували й інші партії, але вони не мали відчутного впливу на політику (Болгарія, НДР, Польща, Угорщина). На відміну від диктатури, у країнах із однопартійною системою проводять вибори, і в парламентах зазвичай є представники опозиції. Однак у багатьох випадках ця опозиція існує лише номінально або слугує підставою для режиму проголосити себе демократичним. Нині однопартійна система діє у В'єтнамі, Північній Кореї, на Кубі та у деяких країнах Африки.

У чому полягає принцип політичної багатоманітності? Яким чином він реалізується в Україні? Чи є багатопартійна система найкращим варіантом для того, що сприяти різноманітності поглядів? Які переваги та недоліки багатопартійної системи? Чи обмежує вибір людей двопартійна система?

Список нормативних актів і літератури

Рішення Конституційного Суду України № 3-рп/2000 від 27.03.2000 р. (справа про всеукраїнський референдум за народною ініціативою). *Офіційний вісник України*. 2000. № 30. Ст. 1285.

Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2005 від 05.10.2005 р. (справа про здійснення влади народом). *Офіційний вісник України*. 2005. № 41. Ст. 2605.

Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2008 від 16.04.2008 р. (справа про прийняття Конституції та законів України на референдумі). *Офіційний вісник України*. 2008. № 32. Ст. 1056.

Бакумов О. С. Конституційне право громадян України на участь у виборах і референдумах та проблеми його реалізації : монографія. Харків: Право, 2015. 248 с.

Барабаш Ю. Г. Конституционная характеристика украинской демократии: идеологические основы и механизмы самозащиты в свете европейского опыта. *Очерки идеологии постсоветского конституционализма* : сб. науч. тр. Харьков: Право, 2013. С. 47-78.

Барабаш Ю. Г. Питання демократії в правових позиціях Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2011.

№ 4/5. С. 82-87.

Берченко Г. В. Громадянське суспільство в Україні: конституційні аспекти : монографія. Харків: Юрайт, 2014. 208 с.

Козюбра М. Взаємозв'язки між народовладдям, парламентаризмом та верховенством права: європейські стандарти і сучасні українські реалії. *Право України*. 2019. №11. С. 83-97.

Колісник В. Уповільнення демократичного поступу України на тлі нових викликів та дезорієнтації громадянського суспільства. *Право України*. 2019. №11. С. 183-199.

Куян І. Народовладдя через всеукраїнський референдум: сучасний стан і перспективи розвитку національної юридичної доктрини. *Право України*. 2020. № 8. С. 14-17.

Лоленко О. Відкриті дані як інструмент народовладдя. *Право України*. 2019. № 11. С. 241-254.

Погорілко В. Ф. Референдне право України / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко. К.: Ліра К, 2006. 366 с.

Рябченко О. О. Право в управлінні державними і суспільними справами. *Право у сучасному політичному житті України*: наук. вид. / А. О. Селіванов [та ін.]. Київ: Логос, 2020. С. 72-88.

Сіренко В. Право народу на опір гнобленню - основа і гарантія народовладдя. *Право України*. 2019. № 10. С. 82-94.

Федоренко В. Сутність, походження і формування конституційних основ референдумів та основних моделей референдної демократії. *Право України*. 2020. № 8. С. 18-52.

Чуб О. О. Загальна характеристика форм безпосередньої та представницької демократії в аспекті функціонування державної влади в Україні. *Демократичні засади організації і функціонування вищих органів державної влади України* : монографія / Ю. Г.

Барабаш [та ін.]; за заг. ред. Ю. Г. Барабаша. Харків : Право, 2013. С. 157-192.

Ющик О. Демократія і народовладдя в Україні як предмет юридичної доктрини. *Право України*. 2019. № 10. С. 25-39.

Тема 7. Конституційні засади громадянського суспільства

План

1. Поняття та концепції громадянського суспільства.
2. Інститути громадянського суспільства в Україні.

3. Політичні партії в Україні: поняття, порядок легалізації, права, припинення діяльності.

4. Громадські об'єднання: поняття, порядок легалізації, їх права.

5. Конституційно-правовий статус релігійних організацій в Україні.

6. Правові засади взаємовідносин держави і засобів масової інформації.

Задачі

1. Верховною Радою України 19 червня 1991 року було схвалено Концепцію нової Конституції України. У згаданій Концепції було визнано за доцільне включити до нової Конституції України окремий розділ «Громадянське суспільство і держава», закріпити на конституційному рівні поняття громадянського суспільства, визначити його пріоритет у взаємодії з державою. Відповідний розділ і норми, присвячені громадянському суспільству були у всіх конституційних проектах, проте з останнього конституційного проекту у 1996 році цей розділ був виключений, і в чинній Конституції такий спеціальний розділ відсутній, а термін «громадянське суспільство» навіть не вживається. Від науковців періодично лунають пропозиції включити до оновленої конституції спеціальний розділ або іншим чином врегулювати засади взаємодії держави і громадянського суспільства.

Які підходи до розуміння громадянського суспільства вам відомі? Які причини невключення спеціального розділу, присвяченого громадянському суспільству, до Конституції 1996 року. Чи означає це, що конституція не регулює засади взаємовідносин держави і громадянського суспільства? Якщо ні, то які норми чинної Конституції присвячені громадянському суспільству, і які засади його взаємодії з державою? Чи є в світі конституції, що мають відповідні розділи, присвячені громадянському суспільству?

Проаналізуйте рішення ЄСПЛ від 23 червня 1981 року у справі «Le Compte, Van Leuven та De Meyere проти Бельгії».

2. Після проведення парламентських виборів Верховна Рада України ухвалила закон, яким скасувала державне фінансування політичних партій, що подолали 2% бар'єр на виборах. При цьому для тих партій, які пройшли до

парламенту, державне фінансування було збережено. Національне агентство з питань запобігання корупції одразу надало роз'яснення про те, що політичні партії, які подолали 2% бар'єр, але набрали менше 5% і не отримали місць у Верховній Раді України, на державне фінансування претендувати не можуть. Представники цих партій заявили, що ухвалений закон має застосовуватися лише з наступних виборів, оскільки на момент проведення виборів відповідне державне фінансування в законі було передбачено, таким чином, голосуючи, виборці одночасно віддавали їм частину майбутньої державної фінансової підтримки. Роз'яснення НАЗК при цьому порушує Конституцію України в її ст. 8 (принцип верховенства права) і ст. 58 (заборона зворотної дії законів в часі).

Яка мета державного фінансування політичних партій? Підготуйте аргументи за і проти такого державного фінансування.

Яким чином мав діяти ухвалений Верховною Радою закон щодо скасування державного фінансування для партій, які не набрали 2% голосів виборців?

3. Міністерство юстиції України оприлюднило заяву, що найближчим часом воно має намір звернутися до суду із позовною заявою про заборону кількох політичних партій, які систематично, незважаючи на санкції до них у вигляді попереджень, порушують чину Конституцію України та Закон «Про політичні партії в Україні». Представники вказаних партій у відповідь заявили, що партії чине законодавство не порушували, а заяви представника Мінюсту України розглядають як спробу тиску на них і, в свою чергу, пообіцяли звернутися до суду, маючи на меті притягнути Міністерство юстиції України до відповідальності.

Проаналізуйте ситуацію, що склалася. Які Ви знаєте санкції, що можуть застосовуватися до політичних партій, і в яких випадках? Які підстави заборони політичних партій? Які юридичні наслідки тягне притягнення партії до відповідальності у вигляді попередження про недопущення незаконної діяльності?

4. До Міністерства юстиції України надійшла заява про реєстрацію політичної партії «За чистий Крим». Розглянувши надані документи, Мін'юст відмовив у реєстрації такої партії, оскільки принципи її організації, закріплені у статуті, суперечать закону. Зауваження стосувалися тих статутних положень, якими передбачалося, що лідер партії, обраний на

установчому з'їзді, обіймає цю посаду довічно, а також те, що керівники обласних організацій партії призначаються та звільняються лідером партії одноособово.

Дайте правову оцінку діям Міністерства юстиції.

З'ясуйте, яким вимогам внутрішньопартійної демократії мають відповідати статутні документи політичних партій в Україні. Проаналізуйте зарубіжний досвід з цього приводу.

5. Міністерство юстиції України анулювало реєстраційне свідоцтво політичної партії «Добра» на тій підставі, що протягом 6 місяців з дня реєстрації нею були створені й зареєстровані у встановленому законом порядку обласні організації лише у 13 областях України та міська у м. Київ, не було створено республіканську партійну організацію в Автономній Республіці Крим, а також не в усіх згаданих областях у більшості районів створені відповідні партійні організації районного рівня. Крім того, виявилось, що фактично членами цієї політичної партії є лише тисяча громадян України.

Які підстави анулювання реєстраційного свідоцтва політичної партії в Україні?

Яким органом здійснюється анулювання і які наслідки це за собою тягне?

6. До парламенту України був внесений законопроект щодо заборони політичним партіям змінювати свою назву. У пояснювальній записці наголошувалося на нелегітимності багатьох існуючих політичних партій. Зокрема, йдеться про ситуацію, коли політична партія створюється, існує під певною назвою і з певною ідеологією. Потім внаслідок різних причин політична партія змінює назву, політичну програму, керівництво. Настільки радикальні зміни означають фактично, що виникає нова політична партія з певною програмою і ідеологією, легалізації якої не відбувається. Ця партія не збирає підписів, не створює осередків під нову програму і ідеологію. Існує навіть певний «ринок партій», коли політики перед виборами замість реєстрації нової політичної сили, просто купують або отримують безкоштовно вплив на вже існуючу політичну партію, яка вже зареєстрована, і перейменовують її. Формально зміни до статуту партії щодо перейменування можуть внести 15 делегатів з'їзду, реальність проведення якого ніхто не перевіряє.

Крім того, був поданий також альтернативний законопроект, який

нічого не забороняє, проте передбачає обов'язком при зміні назви партії повторно проводити процедуру збору підписів

Чи є обмеження права на об'єднання, передбачені законопроектом, на вашу думку, конституційними?

Яка процедура легалізації політичної партії, а також зміни її назви, програми, статуту, керівництва?

Наведіть приклади відомих вам політичних партій, які були створені з однією назвою, а перед виборами назва яких була змінена.

7. На партійній конференції було ухвалено рішення не підтримувати представлений Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради України проект закону про Державний бюджет на наступний рік. Незважаючи на це, декілька членів партії - народних депутатів України - проголосували за прийняття бюджету. Обговоривши вчинок своїх колег по партії, її керівний орган прийняв рішення про виключення цих депутатів із партії, оскільки вони своїми діями завдали шкоди її іміджу, порушили партійну дисципліну, попередивши при цьому, що прийняття такого рішення є внутрішньою справою партії, яке не може бути предметом судового розгляду. Депутати, не зважаючи на це, оскаржили таке рішення до суду.

Чи може бути оскаржене до суду рішення партійної конференції виключити цих народних депутатів з партії і чи є воно правомірним?

Чи повинні керуватися наскільки народні депутати України в своїй діяльності рішеннями, які прийняв керівний партійний орган?

8. До Окружного адміністративного суду м. Київ звернулось Головне територіальне управління юстиції в м. Київ (правонаступник Центральне міжрегіональне управління Міністерства юстиції України (м. Київ) з позовом до Міжнародної організації «Об'єднана Сербська Діаспора Євразії». Зважаючи на встановлені відомості про діяльність Міжнародної громадської організації «Об'єднана Сербська Діаспора Євразії», що суперечить чинному законодавству України, зокрема, статтям 36, 37 Конституції України, ст. 4 Закону України «Про громадські об'єднання», та ураховуючи лист Служби безпеки України від 19.04.2019 року №5/3/1-5156, позивач у встановлений законом порядок звернувся до суду з позовом про заборону та примусовий розпуск (ліквідацію) громадської організації.

Надайте правову оцінку відносинам, що виникли між сторонами. Проаналізуйте рішення по справі окружного адміністративного суду міста Києва від 30 березня 2020 року м. Київ №640/12400/19.

Яка юридична аргументація застосовувалась сторонами справи. Розгляньте подані сторонами документи і матеріали, всебічно і повно з'ясуйте всі фактичні обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги, оцініть докази, які мають значення для розгляду справи і вирішення спору по суті.

9. Позачергову конференцію громадської організації «Спілка перукарів України», на якій були ухвалені зміни до Статуту, а також переобрано керівництво громадської організації, проведено 19 грудня 2019 року. Члени організації М. і Л. заявили про рейдерське захоплення і звернулися до місцевого суду з позовом про визнання недійсними ухвалених рішень. Свої вимоги вони обґрунтували тим, що повідомлення про позачергову конференцію не здійснювалося. Відповідно до Статуту організації конференція має право вирішувати питання, якщо на ній присутні більш як 50% делегатів від місцевих осередків, проте місцеві осередки рішення про делегування на конференцію конкретних осіб не ухвалювали.

Представники нового керівництва організації заявили, що це внутрішньорганізаційне питання і воно не підлягає оскарженню в судовому порядку.

Чи можуть бути оскаржені в судовому порядку прийняті рішення з точки зору дотримання вимог статуту громадської організації? Якщо так, чи є підстави для визнання недійсними ухвалених рішень?

Яка роль локальних актів в правовому регулюванні діяльності громадських об'єднань, і які питання мають регулюватися відповідно до закону статутом?

10. У Законі «Про громадські об'єднання» передбачене право бути засновниками громадських організацій для юридичних осіб приватного права. Проте, на думку профільного комітету Верховної Ради України, ця ідея не узгоджується з Конституцією України. Цю тезу комітет обґрунтовує посиланням на частину першу статті 36 Конституції України, згідно з якою саме громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та

задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Аналогічну думку висловлювало і Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України. На думку фахівців, запропонований підхід є невдалим через те, що у Конституції України (статті 36 і 37) поняття «право громадян України на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації» використовується в значно вужчому значенні, ніж у проєкті. На думку Головного науково-експертного управління, поняття «юридичні особи» використовується в цивільному та господарському праві з метою забезпечення потреб господарювання та майнових відносин, а тому необхідність наділення їх правосуб'єктністю у відносинах, передбачених правом на свободу об'єднання у громадські організації є незрозумілим.

Які існують види громадських об'єднань? Чи відповідає Конституції України, на вашу думку, право юридичних осіб створювати громадські об'єднання?

11. Згідно з матеріалами справи «Chappell v. the United Kingdom» представник громади британських друїдів оскаржив право британської держави заборонити Друїдській громаді проводити свої ритуали під час щорічного сонцестояння.

У справі «X v. The United Kingdom» представник сикхської громади подав скаргу до ЄСПЛ, тому що був оштрафований правоохоронними органами близько двадцяти разів за відсутність шолома під час їзди на мотоциклі.

Згідно з матеріалами справи «Kokkinakis v. Greece», особа була засуджена за порушення спокою, коли голосно викрикувала біля кінотеатру про гріховність перегляду еротичних фільмів.

Проаналізуйте вказані справи, розглянуті ЄСПЛ. Обґрунтуйте рішення Європейського суду з прав людини щодо захисту свободи віросповідання. Що спільного у вказаних справах? Проаналізуйте пункт 1 статті 9 Європейської Конвенції з прав людини, яким визначено право свободи релігії.

Надайте визначення поняттям «свобода совісті», «свобода релігії», «віра». Чи можливо обмеження свободи релігії з боку держави (справа «Wingrove v. the United Kingdom»)?

14. Релігійне об'єднання Свідків Єгови в серпні 2017 року отримало письмову вимогу Міської ради міста К., в якій було зазначено, що для захисту прав і свобод людини і громадянина, забезпечення нормального функціонування демократичного суспільства, органів державної влади та органів місцевого самоврядування допускається встановлення відповідних обмежень щодо здійснення релігійної діяльності. У разі проведення мирного зібрання релігійного характеру (богослужіння, релігійного обряду, церемонії, процесії тощо) його організатори повинні отримати попередній дозвіл на проведення окремих мирних релігійних зібрань у публічному місті.

Проаналізуйте вказану ситуацію. Чи правомірні дії Міської ради міста К.? Якими нормативними актами встановлені правила проведення мирних зібрань? Чи може бути встановлений різний порядок проведення мирних зібрань залежно від їх організаторів та учасників, мети і місця, форми тощо?

Проаналізуйте Рішення Конституційного Суду України (справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій) від 8 вересня 2016 року № 6-рп/2016.

Список нормативних актів і літератури

Про політичні партії в Україні : Закон України від 05.04.2001 № 2365-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/2365-14>

Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/4572-17>

Про свободу совісті і релігійні організації : Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII/ URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/987-12>

Про медіа : Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>

Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 1. Ст. 1 (із наступ. змін.).

Про телебачення і радіомовлення : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 10. Ст. 43 (із наступ. змін.).

Про інформаційні агентства : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*, 1995. № 13. Ст. 83 (із наступ. змін.).

Berchenko H., Barabash Y. Freedom of Speech under Militant Democracy: The History of Struggle against Separatism and Communism in Ukraine. *Baltic*

Journal of European Studies. 2019. P. 3-24.

Slinko T, Uvarova O, 'Freedom of Expression in Ukraine: (Non) sustainable Constitutional Tradition' (2019). 9 (3). *Baltic Journal of European Studies*. P. 25-42.

Fowler A. Striking a balance: A guide to enhancing the effectiveness of non-governmental organisations in international development. Routledge, 2013.

Берченко Г. В. Громадянське суспільство в Україні: конституційні аспекти: монографія. Харків: Юрайт, 2014. 208 с.

Бокоч В. М., Міжконфесійні об'єднання як інституції громадянського суспільства Регіональні студії, 2019. URL : http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/17/17_2019.pdf#page=5

Вовк Д. О. Право і релігія: загальнотеоретичні проблеми співвідношення: монографія. Харків: Право, 2009. 224 с.

Демократичні засади організації і функціонування вищих органів державної влади України: монографія / за заг. ред. Ю. Г. Барабаша. Харків: Право, 2013. 272 с.

Летнянчин, Л. І. Правові позиції Конституційного Суду України як джерело конституціоналізації статусу політичних партій і громадських організацій. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна* 2012. № 1028 : Серія»"Право». С. 104-108.

Летнянчин, Л. І. Проблеми конституціоналізації свободи об'єднання в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*: зб. наук. пр. Харків: Право, 2014. 2014. №4 (79). С. 65-75.

Лотюк О.С. Конституційні засади розвитку та функціонування громадянського суспільства в Україні: монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2015. 356 с.

Олінник О. Самоврядування судових експертів - право чи обов'язок? URL

https://jurliga.ligazakon.net/analitvcs/204967_samovrvaduvannva-sudovikh-ekspertv—pravo-chi-obovvazok

Осауленко С.В. Право на свободу об'єднання у політичні партії в Україні: конституційно-правовий аналіз: монографія. Одеса: Гельветика, 2018. 389 с.

Радченко А. Ю. Правовий статус релігійних об'єднань як інституту громадянського суспільства: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків: Б. в., 2015. 207 с.

Речицький В. Політична філософія Вацлава Гавела та роль нюансів у конституційних парадигмах. *Критика*. 2020. № 7-8. С. 2-13.

Речицький В. Політичний світогляд Вацлава Гавела в контексті конституційного праворозуміння. *Філософія права і загальна теорія права*. 2020. № 1. С. 87-109.

Рішення Конституційного Суду України (справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій) від 8 вересня 2016 року № 6-рп/2016

Слінько Т. М. Конституційно-правові гарантії свободи слова. *Наше право*. 2014. № 9. С. 11-16.

Слінько Т. М. Правове регулювання інформаційних відносин: поняття, сутність та особливості. *Knowledge. Education. Law. Management*. 2014. № 4 С. 262-275.

Слінько Т. М. Принцип ідеологічної багатоманітності як гарантія реалізації конституційного права на свободу думки і слова. *Особистість. Суспільство. Право*: зб. наук. ст. та тез наук. повідомл. за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 10- річчю Полт. юрид. ін-ту. Полтава, 15 берез. 2012 р. Харків : Точка, 2012. С. 274-277.

Слінько Т. М. Гарантування свободи слова як елемент сучасного конституціоналізму. *Право України*. 2018. №4. С. 108-125.

Слінько Т. М. Євроатлантична модель інформаційної свободи: уроки для України. Tagungsband des Symposiums in Graz: Eröffnungsveranstaltung des Zentrums für osteuropäisches Recht Konferenz der Deutsch-Ukrainischen Juristenvereinigung e.V. «Reformen des ukrainischen Rechts: Aktuelle Entwicklungen» 4. Dezember 2020 Graz/Österreich. Band 2. S. 185-191. 214 s.

Слінько Т. М. Інформаційна діяльність як основа правовідносин в інформаційній сфері. *Конституційний дизайн: від макро до мікро рівня* (XIII Тодиківські читання) : матеріали Міжнар. наук. конф. С. 87-89.

Слінько Т. М. Конституційно-правове забезпечення права на свободу та особисту недоторканість в Україні. *Наше право*. 2015. № 4. С. 45-48.

Слінько Т. М. Конституційно-правові гарантії свободи слова. *Наше право*. 2014. № 9. С. 11-16.

Слінько Т. М. Міжнародно-правові гарантії реалізації права людини і громадянина на інформацію. *Наше право*. 2013. № 12. С. 142-148.

Слінько Т. М. Право на свободу вираження поглядів у європейському просторі. *Конституція 1996 року: Україна в системі координат європейського конституціоналізму* : зб. матеріалів і тез наук.-практ. заходів конституційного тижня, 24 черв. 2021 р. Частина друга. Київ: Баїте, 2021. 334 с. С. 265-270

Слінько Т. М. Правове регулювання інформаційних відносин: поняття, сутність та особливості. *Low, Manegement, Osviata, Warshava*. 2014. № 4 (8). С. 262 - 275.

Слінько Т. М. Свобода вираження поглядів у рішеннях Європейського суду з прав людини та загальні критерії її обмеження. *Форм права*. 2009. № 3. С. 122-127. URL : <http://www.Nbuv.gov.ua/e-iournals/FP/2009-1/09cdcttp.pdf>

Слінько Т.М. Свобода слова як конституційна цінність. *Збірник матеріалів і тез науково-практичних заходів конституційного тижня*. З нагоди 25-ї річниці Конституції України. Частина перша. Київ: Баїте, 2021. 186 с. С. 50-58

Соляр С. Корпоративна нормотворчість інститутів громадянського суспільства. *Вісник Академії правових наук України*: зб. наук. пр. 2010. 2010. №4 (63). С. 80-87.

Соляр С. П. Громадянське суспільство: загальнотеоретичні підходи до визначення. *Вісник Академії правових наук України*: зб. наук. пр. 2013. 2013. №1(72). С. 271-279.

Соляр С. П. Правове регулювання статусу та діяльності інститутів громадського суспільства (теоретико-правове дослідження): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2013. 218 с.

Соляр С. П. Проблема обмеження права особи на об'єднання. *Вісник Академії правових наук України* : зб. наук. пр. 2011. №2 (65). С. 226-233.

Соляр С. П. Проблеми конституційного закріплення та тлумачення права на об'єднання. *Державне будівництво та місцеве самоврядування* : зб. наук. пр. 2011. Вип. 21. С. 181-189.

Соха С. І. Публічний статус громадських об'єднань в Україні: адміністративно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук.: спеціальність 12.00.07. Львів, 2016. 233 с.

Чорнописька В.З. Система адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні: сучасний стан та шляхи удосконалення. Львів: СПОЛОМ, 2020. 424 с.

Чуб О. О. Різноманіття форм політичної активності громадян України як чинник демократичності державної влади. *Форум права*. 2010. №

3. С. 460-465. иКБ : <http://www.nbuv.gov.ua/e-iournals/PP/2010-3A0hooddv.pdf>

Шугаєва Л. Позацерковні релігійні об'єднання в Україні: особливості і тенденції розвитку. *Релігія та Соціум*. 2015. №1-2 (1718) С. 14-20.

Ярмол Л.В. Свобода віросповідання: юридичне забезпечення в Україні (загальнотеоретичне дослідження). Львів: Вид-во «Світ», 2006. 192 с.

Т е м а 8. Загальна характеристика конституційно- правового статусу людини і громадянина

План

1. Поняття «конституційний статус людини та громадянина», його елементи.
2. Система прав людини.
3. Природні права людини та їх закріплення в конституційному законодавстві.
4. Обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод. Міжнародні стандарти в галузі прав людини.
5. Принципи конституційного статусу людини.
6. Принцип рівності та форми його гарантування.
7. Конституційні гарантії прав людини.
8. Конституційні обов'язки людини та громадянина.

Задачі

1. У літературі вирізняють різні види правового статусу: загальний (конституційний), спеціальний (родовий), індивідуальний, статус фізичних і юридичних осіб, статус іноземців, осіб без громадянства, осіб із подвійним громадянством, біженців, осіб які отримали притулок в Україні, галузеві правові статуси (кримінально- процесуальний, цивільно-процесуальний тощо). В той же час такий підхід підтримується не всіма вченими.

У чому полягає принципова відмінність між конституційним та іншими статусами людини та громадянина? Чи є тотожними поняття «конституційний статус» та «конституційно-правовий статус»? Із яких елементів складається конституційний статус людини та громадянина і чи є ці елементи (складові частини) властивими для інших видів правового статусу громадян? Як впливає на конституційний статус людини відсутність одного чи кількох елементів статусу?

2. Сукупність конституційних прав, свобод і обов'язків, які визначають статус громадянина України в суспільстві й державі, утворюють систему, що визначає основний зміст його правового статусу.

У зв'язку із цим потрібно знайти в Конституції України норми (не менше трьох), які закріплюють нижче наведені конституційні права і свободи. Укажіть, за яким критерієм їх класифіковано:

- а) природні та позитивні права;*
- б) права і свободи першого, другого та третього поколінь;*
- в) абсолютні та відносні права і свободи;*
- г) основні та похідні права і свободи;*
- д) колективні та індивідуальні права і свободи;*
- е) особисті, політичні, економічні, соціальні, культурні та екологічні права і свободи;*
- ж) загальні та особливі права і свободи.*

1. До Верховної Ради України було подано проєкт закону про внесення змін до Розділу 2 Конституції України, який передбачав виключення таких соціальних прав, як право на достатній життєвий рівень, право на житло, право на працю тощо й передбачав право на соціальний захист для людей похилого віку (на гідне та незалежне життя, участь у соціальному та культурному житті) та людей з фізичними вадами (на заходи, призначені для забезпечення їх незалежності, соціальної та професійної інтеграції і участі в суспільному житті). Також розділ 2 запропоновано доповнити нормою наступного змісту: «Держава зобов'язується в індивідуальному порядку і в порядку міжнародної допомоги та співробітництва, зокрема, в економічній і технічній галузях, вжити в максимальних межах усіх наявних ресурсів і можливостей для того, щоб забезпечити поступово повне здійснення соціально-економічних прав усіма належними засобами».

Наскільки доцільними з конституційної точки зору є такі зміни?

Дайте розгорнуту характеристику другому поколінню прав людини. У чому відмінність між правами першого та другого поколінь?

2. Основи сучасного розуміння прав людини (права на життя, свободу, власність тощо) було закладено у XVII - XVIII ст. у працях Т. Гоббса, Дж. Локка, Ш.- Л. Монтеск'є, Ж.- Ж. Руссо, І. Канта, Т. Джефферсона, Дж.-Ст. Мілля, І. Бентама. Видатні буржуазні мислителі доповнили і суттєво розвинули теорію природних прав, висунули концепції виникнення держави із вільної угоди людей, ідеї про те, що держава спирається на природні закони.

Що означає природність прав людини та їх невідчужуваність? Чи знаходить своє відображення ідея природних (невід'ємних,

невідчужуваних) прав людини в Конституції України? Які існують системи конституційних прав і свобод людини і громадянина?

3. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини оскаржив до Конституційного Суду положення Закону України «Про міліцію», згідно з яким міліції було надано право затримувати і тримати у спеціально відведених для цього приміщеннях осіб, яких запідозрено у занятті бродяжництвом, на строк до 30 діб за вмотивованим рішенням суду. На думку Уповноваженого, ця норма носить відкрито дискримінаційний характер і обмежує право громадян на свободу пересування та вільний вибір місця проживання. У ході судового засідання представники МВС наполягали на необхідності збереження оспорюваного положення, мотивуючи це інтересами боротьби зі злочинністю і профілактики злочинів, зокрема, тих із них, що вчиняються безпритульними.

Яке рішення ухвалив Конституційний Суд України? Назвіть умови правомірності обмеження реалізації прав людини.

4. Стаття 1 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод вимагає від Договірних сторін «забезпечити» права і свободи, визначені в [розділі I](#) цієї Конвенції. Разом з текстом інших статей, в яких закріплюються конкретні права, це формулювання статті 1 Конвенції тлумачилась як така, що накладає як негативні, так і позитивні зобов'язання на держави. Практикою Європейського Суду з прав людини визначений обсяг негативних та позитивних зобов'язань держави щодо захисту прав, закріплених у Конвенції.

У чому полягає концепція негативних та позитивних зобов'язань держави щодо захисту прав людини? Проаналізуйте практику Європейського Суду з прав людини в контексті обсягу позитивних зобов'язань держави у справах про захист права на життя, передбаченого ст. 2 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (справи «Пол та Одрі Едвартс проти Сполученого Королівства», «Гонгадзе проти України», «Онер'їлдіз проти Туреччини», «Оджалан проти Туреччини», «Полторацький проти України»), у справах про захист права на повагу до свого приватного і сімейного життя, передбаченого ст. 8 Конвенції («Маркс проти Бельгії», «Ейрі проти Ірландії», «X. And Y. проти Нідерландів» та інші).

5. Під час підготовки тестових завдань для кандидатів у судді Верховного Суду було запропоновано тест щодо *принципу невичерпності* прав та свобод людини та громадянина:

Яке фундаментальне право дозволяє обґрунтувати частина перша статті 22 Конституції України: «Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними»?

- а) право на одностатевий шлюб;
- б) право на опір;
- в) право на зміну зовнішності;
- г) право на евтаназію.

Однак між автором і рецензентами зав'язалася жвава дискусія, і саме дискусійність тестового завдання в кінцевому рахунку призвела до його вилучення із переліку.

Оцініть тестове завдання. Що могло викликати дискусію? Який варіант відповіді є найбільш наближеним до правильної? Спробуйте удосконалити тестове завдання для того, щоб воно могло увійти до переліку тестових завдань для суддів Верховного Суду.

Які конституційні принципи правового статусу людини і громадянина являють собою основоположні засади та ідеї, відповідно до яких здійснюється правове регулювання відносин між особою та державою.

6. Стаття 24 Конституції України громадянам України надає рівні конституційні права і свободи та закріплює їх рівність перед законом. Забороняється встановлення привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, статі та іншими ознаками. Надзвичайно важливим є і припис частини 3 цієї ж статті, який гарантує рівність прав жінки і чоловіка в різноманітних сферах державного та громадського життя.

У той саме час загальновідомою є та обставина, що в деяких сферах життєдіяльності держави відсоток жінок є неприпустимо малим, при цьому і частка чоловіків в деяких галузях є надзвичайно низькою, наприклад, у сфері загальної освіти.

Незважаючи на конституційний принцип рівності прав жінки і чоловіка, на законодавчому рівні, або ж на рівні підзаконних нормативних актів, жінкам заборонено займатись певною працею. Задля забезпечення принципу рівності Наказом Міністерства охорони здоров'я № 1254 від 13.10.2017 р. було скасовано Перелік важких робіт та робіт із шкідливими

умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок, що був затверджений Наказом МОЗ України 29.12.1993 р. Однак деякі положення цього Переліку не втратили чинності і сьогодні.

Як би Ви змогли прокоментувати таку ситуацію. Чи завершено Україною процедуру денонсації Конвенції про використання праці жінок на підземних роботах у шахтах будь-якого роду № 45? Чи можна в даному випадку говорити про порушення конституційного принципу рівності громадян України та рівності прав жінки і чоловіка зокрема? Які інші принципи конституційного статусу Ви знаєте і в чому полягає їх значення для громадянина?

7. Словосполучення «права людини» зустрічається в документах європейських країн впродовж останніх століть. Одним із перших актів, прийнятих в Англії, були Велика хартія вільностей (1215), що й досі визнається «наріжним каменем англійської свободи», «Про краще забезпечення свободи підданого і про попередження ув'язнень за морями» (Habeas Corpus Act) 1679 р. У Великій хартії вільностей містилося наступне положення, що викликає здивування сучасників: «Жодна вільна людина не може бути заарештована, або поміщена у в'язницю, або позбавлена володіння, або оголошена поза законом, або вигнана... інакше як за законним вироком рівних йому і за законом країни» (ст. 39).

Які гарантії прав і свобод людини містилися у Великій хартії вільностей? Яке місце займають гарантії прав і свобод людини і громадянина у структурі правового статусу? Які елементи утворюють структуру основ правового статусу людини і громадянина?

8. Досліджуючи основоположні критерії інституту habeas corpus та їх втілення в законодавстві України, слід констатувати, що міжнародне співтовариство виробило критерії правомірності і справедливості арешту, основні вимоги до процедур, пов'язаних з обмеженням права людини на свободу та особисту недоторканність. Серед цих вимог істотними є такі: - законність арешту і заборона довільних арештів; - право особи на звільнення з-під варти до суду; - визнання арешту винятковим заходом, що застосовується тільки за необхідністю; - негайне доставляння підозрюваного (обвинуваченого) до судді; - доступність допомоги адвоката; - нетривалість арешту; - збереження контактів із зовнішнім світом.

Проаналізуйте кожний з зазначених елементів, знайдіть їх закріплення в Конституції України та поточному законодавстві. Проаналізуйте рішення Конституційного Суду України від 23 листопада 2017 року № 1-р/2017, Рішення від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010, рішення ЄСПЛ за скаргою № 25629/94 від 27 листопада 1997 року по справі «К.Ф. проти Німеччини» та рішенні від 18 грудня 2008 року у справі «Новік проти України». Наведіть приклади з правозастосовної практики.

9. Громадянин Н. звернувся до окружного адміністративного суду зі скаргою на дії податкової інспекції. Суд у задоволенні позову відмовив. Апеляційний адміністративний суд залишив в силі рішення окружного суду. Оскільки після рішення апеляційної інстанції судові рішення набрало законної сили, громадянин вирішив звернутися до наднаціональних засобів захисту, керуючись частиною 5 ст. 55 Конституції України: «Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна».

Громадянин Н. звернувся із заявою до Європейського суду з прав людини, проте той визнав таку заяву неприйнятною, спираючись на п. 1 статті 35 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, де вказано: «Суд може прийняти справу до розгляду тільки після того, як були використані всі національні засоби захисту, відповідно до загальновизнаних норм міжнародного права і впродовж чотирьох місяців від дати прийняття остаточного рішення».

Що означає «використання всіх національних засобів» і «прийняття остаточного рішення» в інтерпретації Європейського суду з прав людини? Чи означає це, що попереднє звернення до касаційної інстанції є обов'язковою умовою звернення до Європейського суду з прав людини? З якого моменту має відраховуватися згаданий вище чотиримісячний строк?

10. Громадянин О. направив звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. У зазначеному документі О. просив Уповноваженого звернутися до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо відповідності статті 51 Конституції України частини 1 ст. 199 Сімейного кодексу України (далі - СК України), адже, на його думку, ч. 1 ст. 199 СК України, згідно з якою «якщо повнолітні дочка, син

продовжують навчання і у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги, батьки зобов'язані утримувати їх до досягнення двадцяти трьох років за умови, що вони можуть надавати матеріальну допомогу», покладає на нього додатковий обов'язок, не передбачений Конституцією України.

Дайте правову оцінку даному зверненню. Проаналізуйте практику Верховного Суду з цього питання (див. постанова Верховного Суду від 17 квітня 2019 р. (справа № 644/3610/16-ц), постанова Верховного Суду від 23 січня 2019 р. (справа 346,103,17).

Які обов'язки людини і громадянина передбачені Конституцією України?

11. Громадянин України Л. у 20-річному віці шляхом проведення низки хірургічних операцій у Ізраїлі змінив свою стать з чоловічої на жіночу (постопераційний транссексуал), після чого повернувся до України. Через тиждень після повернення до нього прийшли представники територіального центру комплектування та соціальної підтримки, до якого він був приписаний, з метою призову на строкову військову службу. Громадянин України Л. відмовився від призову до військової служби, мотивуючи свою відмову тим, що він тепер не чоловік, а жінка.

Як Ви вважаєте, чи розповсюджується на громадянина Л. дія ст. 65 Конституції України? Чи підлягає Л. призову на строкову військову службу? Чи є у його діях склад правопорушення за ухилення від призову?

12. На виконання Указу Президента України № 607 від 21.07.2014 року «Про часткову мобілізацію», громадянин К. прибув за повісткою до військкомату та пройшов медичне обстеження, після чого заявив про неможливість проходження ним військової служби з підстав релігійних переконань, що заперечує виконання ним військового обов'язку під військовим командуванням в будь-якому виді. Це пов'язано з тим, що з 10 липня 2004 року він є присвяченим охрещеним служителем Релігійної організації Свідків Єгови в Україні, аз 15 січня 2009 року його призначено на посаду старійшини (єпископа) збору (що підтверджується довідкою №2372 від 04.08.2014 року Центру Свідків Єгови релігійної організації «Релігійний центр Свідків Єгови в Україні»). Посилаючись на Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу», громадянин К. відмовився від призову до Збройних Сил України. Він пояснив, що готовий виконати свій громадянський обов'язок перед Державою на відновленні населених пунктів або в інший спосіб, але не під військовим

командуванням.

Прокурор відкрив кримінальне провадження, за яким вимагав призначити покарання у вигляді 2 років позбавлення волі за ухилення від мобілізації.

*Як Ви вважаєте, чи мав підстави прокурор для відкриття кримінального провадження? Які нормативні акти, окрім зазначеного закону можуть бути застосовані при розгляді справи? Чи можна у даному випадку застосувати принцип *lex specialis derogat generali* ? Проаналізуйте рішення суду у цій справі (Рішення Апеляційного суду Дніпропетровської області щодо виправдувального вироку у справі про альтернативну службу під час мобілізації від 26.02.2015 р.).*

Які зміни щодо воєнного призиву відбулися в законодавстві України після введення [Указом Президента України № 64/2022](#) воєнного стану 24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України?

Список нормативних актів і літератури

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. Офіційний вісник України. 1998. № 13. Ст. 270.

Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12.12.1991 № 1975-XII. *Відомості Верховної Ради України*.

Редакція від 23.04.2021, підстава - [1357-IX](#)
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#Text>

Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.

Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 31.01.1992 р. № 2232^X1 (редакція від 05.02.2023, підстава - [2863-ЕЮ](#). УЯБ : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>

Рішення Конституційного Суду України від 26.02.1998 р. № 1-рп/1998 (справа про вибори народних депутатів України). *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 23. Ст. 93.

Рішення Конституційного Суду України від 09.02.1999 р. № 1- рп/1999 (справа про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 7. Ст. 160.

Рішення Конституційного Суду України від 30.05.2001 р. № 7-рп/2001 (справа про відповідальність юридичних осіб) *Відомості Верховної Ради*

України. 2001. № 24. Ст. 57.

Рішення Конституційного Суду України від 01.06.2016 р. № 2-рп/2012 (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу). URL : <http://ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=312457>.

Барабаш Ю. Г. Правова політика у сфері прав людини: шляхи підвищення ефективності. *Право України*. 2009. № 4. С. 55-61.

Барабаш Ю. Г. Соціальні права громадян та можливості їх захисту Конституційним Судом України (частина перша). *Публічне право*. 2011. № 4. С. 15-22.

Барабаш Ю. Г. Соціальні права громадян та можливості їх захисту Конституційним Судом України: (частина друга). *Публічне право*. 2012. № 1. С. 15-23.

Берченко Г. В., Ткаченко Є. В. Право на звернення з індивідуальною конституційною скаргою в Україні: теоретико- практичні аспекти. *Право України*. 2018. № 12. С. 92-113.

Ганзицька Т. С. Конституційно-правові основи забезпечення тендерної рівності в Україні. *Держава та регіони. Сер. : Право*. 2014. № 1. С. 9-13.

Дахова І.І. Обмеження реалізації прав і свобод людини: конституційне регулювання та практика Європейського суду з прав людини. *Форум права*. 2018. № 4. С. 17-25. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm 2018 4 4.pdf

Дахова І.І. Соматичні права людини: поняття, характерні ознаки та питання нормативної регламентації. *Право.и*. 2022. №3. С.180-187.

Дашковська О.Р. Принцип тендерної рівності: витоки, формування, розвиток [підрозд. 2.6]. *Правова доктрина України : У 5 т. / редкол. В. Я. Тацій [та ін.]*. Харків : Право, 2013. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція. С. 416-458.

Заїка А.А. Міжнародно-правові (європейські) стандарти захисту від тендерної дискримінації. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 143. С. 30-38.

Колісник В. Визначення обсягу прав людини у контексті юридичних позицій Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2018. №6. С. 98-102 .

Кушніренко О. Г., Слінько Т. М. Права і свободи людини і громадянина. Харків : Факт, 2001. 431 с.

Летнянчин Л. І. Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики. Харків: Вид. СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2006. 256 с.

Мішина Н. Конституційна скарга та індивідуальна заява до Європейського суду з прав людини як юридичні гарантії прав людини в Україні. *Право України*. 2018. № 12. С. 178-196.

Панкевич О.З. Природа колективних людських прав та їх співвідношення з індивідуальними правами (у світлі Загальної декларації прав людини). *Вісник Національної академії правових наук України* : зб. наук. пр. 2018. Т. 25, №3. С. 62-77.

Полховська І. К. Конституційний принцип рівності людини і громадянина в Україні. Полтава: Полтав. літератор, 2009. 200 с.

Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : компендіум / за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. Харків : Право, 2017. 374 с.

Ткачук Л. В. Місце та роль адвокатури України в системі правозахисних гарантій прав людини: теоретико-правове дослідження. *Часопис Київського університету права*. 2019. №1. С. 71-75 .

Ткачук Л. В. Роль Уповноваженого з прав людини в системі правозахисних гарантій прав людини в Україні: теоретико-правові аспекти. *Держава і право : Юридичні науки* : зб. наук. пр. Київ : Юрид. думка, 2019. Вип. 84. С. 36-48.

Тодыка Ю. Н., Тодыка О. Ю Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине. Киев : Ін Юре, 2004. 368 с.

Федоренко В.Л. Конституційні права та свободи людини в Україні й ефективність їх гарантування. *Питання теорії конституційного права і модернізації Конституції України*: зб. наук. праць; за ред. і з передмов. О. В. Скрипнюка. Київ : Вид-во Ліра-К, 2013. 190 с.

Христова Г. Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини: сучасні виклики : монографія. Харків : Право, 2018. 680 с.

Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Вид. 3-тє. Київ: Реферат, 2010. 848 с.

9 . Конституційно-правовий інститут громадянства

План

1. Загальна характеристика інституції громадянства
2. Принципи громадянства України
3. Підстави і порядок набуття громадянства України

4. Підстави і порядок припинення громадянства України
5. Особливості правового сіаіусу іноземців, осіб без громадянства іа біженців іа осіб, що поіребують додаікового або іімчасового захисіу

Задачі

1. Міжнародний кримінальний суд звернувся до офіційної влади України з вимогою передаіи громадянина України Д. цій установі для проведення розслідування у справі щодо масових вбивств на іериторії Польщі у роки Другої світової війни. У матеріалах записіу наводяться неспростовні факте того, що громадянин України Д. у часи подій, що згадуються, брав активну участь у каральних операціях ча здійснював геноцид.

Народний депугах Ф. вніс пропозицію про позбавлення Д. громадянства України і видачу Міжнародному кримінальному суду. Заступник Голови Верховної Ради України як головууючий на пленарному засіданні того ж дня вніс це питання до порядку денного і поставив на голосування. Парламент повністю підтримав пропозиції депутата Ф., ухвалив відповідну постанову, яка була направлена для виконання до Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства закордонних справ України.

Дайте правовий аналіз ситуації. Яким має бути рішення щодо Д. ?

Розкрийте зміст принципу невидачі громадянина України іноземній державі.

Чи відрізняються категрії «видача громадянина іноземній державі» та «передача міжнародному суду»? Ознайомтесь з Висновком КСУ від 11.07.2001 р. №3-в/2001 у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут).

2. Громадянка Канади Т., батьки якої до березня 1939 р. постійно проживали у м. Хуст і вимушено емігрували до США, взяла шлюб з громадянином України, який припинився внаслідок його смерті на другому році подружнього життя. Т. звернулася до Президента України з проханням прискорити процедуру прийняття її до громадянства України, обгрутовуючи це своїми особливими заслугами перед Україною, зокрема, допомогою при будівництві української бібліотеки в Мексиці.

Назвіть підстави набуття громадянства України. Чи є підстави

для набуття Т. громадянства України за спрощеною процедурою?

Підготуйте відповідь на звернення з розгорнутим аналізом законодавства.

3. Консул України у м. Бухарест звернувся до Голови СБУ з інформацією про те, що громадянин України К. вже більше десяти років постійно проживає в Румунії і втратив всі зв'язки з Україною.

При цьому він влаштувався на роботу в органах місцевої влади, а також на громадських засадах виконує обов'язки головного тренера збірної Румунії з футболу, отримуючи при цьому заробітну плату. Консул вважає, що за таких обставин компетентні органи влади мають прийняти рішення про втрату К. громадянства України.

Назвіть підстави припинення громадянства України. Чи є підстави для втрати громадянином К. громадянства України? З якого моменту особа вважається такою, що припинила громадянство України?

Дайте обґрунтовану відповідь та розгорнутий правовий аналіз ситуації.

4. Громадянка України А., депутат Харківської міської ради, після укладання шлюбу з громадянином Італії Т. автоматично набула громадянство чоловіка, хоча й бажала надалі виконувати представницькі функції депутата міської ради відповідно до вимог Закону України «Про статус депутатів місцевих рад» і не мала наміру змінювати громадянство України. У зв'язку з наявністю одночасно громадянства двох держав А. висловила занепокоєння та звернулася за консультацією.

Розкрийте зміст принципу єдиного громадянства. Чи є підстави для втрати громадянства громадянкою А. в даному випадку? Чи має право громадянка А., маючи подвійне громадянство, виконувати повноваження депутата міської ради?

Дайте конституційно-правову оцінку практики перебування іноземців на посадах в органах публічної влади України.

5. Безробітний громадянин України, колишній військовослужбовець М. через скрутне матеріальне становище тривалий час (у 2014-2018 рр.) за винагороду брав активну участь у збройному конфлікті на

Сході України на боці незаконних збройних формувань. З огляду на протиправну діяльність М. був оголошений у міжнародний розшук через Інтерпол. Через певний час М. повернувся до України і був затриманий співробітниками СБУ. Голова СБУ звернувся до Комісії при Президентові України з питань громадянства про вирішення питання про позбавлення К. громадянства України та притягнення до кримінальної відповідальності.

Яким чином має бути вирішене питання про подальше перебування М. у громадянстві України? Чи поширюється на М. встановлений статтею 61 Конституції України принцип, що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення?

6. У 2014 р. російська федерація розпочала збройну агресію проти України, внаслідок чого Автономна Республіка Крим, м. Севастополь та окремі райони Донецької і Луганської областей були тимчасово окуповані російською федерацією. При цьому усім, хто постійно проживав на території АРК та м. Севастополя, було запропоновано у місячний термін визначитися із подальшою долею громадянства, після чого усі, хто не визначився, автоматично набули громадянство російської федерації. З часом мешканці тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях також зіткнулися з штучно створеною проблемою громадянства. Крім цього, окупація призвела до внутрішньої міграції більше мільйона осіб, які вимушено переселилися на контрольовану Україною частину території.

Що таке оптація як форма набуття громадянства? Чи мала місце оптація за вищезазначених обставин?

Зробіть конституційно-правовий аналіз статусу осіб, що проживають на тимчасово окупованих територіях України, та тих осіб, що вимушено переселилися на контрольовані Україною частини території України.

7. З метою посилення кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти основ національної безпеки народні депутати України внесли законопроект, яким пропонувалося доповнити систему заходів кримінально-правового характеру, передбачених Кримінальним кодексом України, таким заходом, як припинення громадянства України (ст. 91 КК

України). Також проектом пропонується доповнити Закон України «Про громадянство України» ст. 19^і «Припинення громадянства України внаслідок вчинення злочину проти основ національної безпеки України», згідно з якою підставою припинення громадянства України є набуття законної сили вироком суду щодо особи, засудженої за вчинення злочину проти основ національної безпеки України, яким громадянство цієї особи припинено.

Опоненти законопроекту заперечили проти такого підходу, адже, зважаючи на те, що припинення громадянства з таких підстав є заходом скоріше конституційно-правової, а не кримінальної відповідальності, йому місце серед підстав для втрати громадянства України. До того ж фізичні особи, на їх погляд, взагалі не можуть бути суб'єктами конституційно-правової відповідальності, а тому сама концепція закону є помилковою.

Дайте оцінку законопроекту.

Вкажіть підстави припинення громадянства України. Які умови втрати громадянства України?

Чи є відмінність між позбавленням громадянства України та втратою громадянства України?

8. Співробітники Управління СБУ в Закарпатській області в ході проведення оперативно-розшукових заходів у районі україно- угорського кордону затримали групу нелегальних мігрантів із Сирії. За поданням керівництва СБУ в Закарпатській області, адміністративним судом міста Ужгород була винесена постанова про примусове видворення за межі України громадян Сирії у кількості 22 осіб. Останні не погодилися з рішенням суду та через свого адвоката подали щодо нього апеляційну скаргу.

Чи була дотримана процедура примусового видворення нелегальних мігрантів за межі України? Чи були підстави для подання апеляційної скарги? Які існують стандарти Європейського Суду з прав людини щодо колективного видворення іноземців?

9. У ході бійки, що сталася між групою іноземних студентів, які навчаються в університетах м. Х., і місцевими жителями, було вбито громадянина Марокко. Батьки загиблого, які приїхали за тілом, та його

друзі-іноземні студенти вирішили провести під стінами обласного управління МВС України мітинг з метою привернути увагу до справи і прискорення розслідування. Про проведення мітингу було офіційно повідомлено Х. міську раду. У відповідь міська рада звернулася до окружного адміністративного суду міста Х. з адміністративним позовом про заборону проведення цього мітингу на тій підставі, що відповідно до ст. 39 Конституції України іноземці в Україні взагалі не мають права проводити мітинги. Окрім того, на думку представників міської ради, проведення такого заходу біля обласного управління МВС України в робочий час заважатиме ефективному виконанню обласним управлінням своїх функцій та завдань, що може призвести до порушення громадського порядку в місті в цілому.

У суді організатори мітингу в обґрунтування свого права посилалися на ст. 21 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, якою визнано право на мирні збори.

Дайте конституційно-правовий аналіз даної ситуації. Яке рішення має ухвалити суд?

У чому полягають відмінності між правовим статусом громадян України та статусом іноземців та осіб без громадянства? Якими політичними правами наділено іноземців та осіб без громадянства в Україні?

10. Співробітниками Державної прикордонної служби України в ході проведення оперативно-розшукових заходів у територіальних водах України в Чорному морі на одному з суден була затримана група нелегальних мігрантів із Лівії. Під час проведення слідчих дій у рамках порушеної за даним фактом кримінальної справи слідчий Управління СБУ м. Одеси встановив, що затримані нелегальні мігранти були переправлені з території Республіки Туреччина, яка має з Україною Угоду про реадмісію осіб, ратифіковану Законом України.

Що таке реадмісія? До якої країни - Республіка Туреччина чи Лівія - будуть видворені затримані співробітниками СБУ нелегальні іммігранти?

11. Громадянин Ефіопії А., що навчається за програмою обміну студентів в українському університеті, на час літніх канікул виїхав до своєї Батьківщини. Під час повернення до України з метою продовження навчання, при проходженні паспортного контролю посадовою особою Державної прикордонної служби України громадянину А. було повідомлено, що йому

заборонено в'їзд до України строком на п'ять років, у зв'язку з несплатою адміністративного штрафу, накладеного на нього за порушення Правил дорожнього руху під час попереднього перебування в Україні.

Громадянин А., вважаючи рішення про заборону в'їзду до України незаконним, вирішив його оскаржити.

Проаналізуйте ситуацію, що склалася. З'ясуйте, чи є правові підстави для оскарження рішення про заборону в'їзду іноземцю в Україну.

Визначте порядок оскарження рішення про заборону іноземцю в'їзду в Україну та орган, до якого слід подати відповідну скаргу.

Підготуйте обґрунтований проєкт скарги/позову громадянина А.

12. ТОВ «Центр авторської східної медицини» на підставі отриманого дозволу на застосування праці іноземців, прийняв на роботу фахівця з китайської народної медицини - громадянина Китаю Ц.. Безробітний громадянин України П., який перебував на обліку в Районному центрі зайнятості, як фахівець з китайської народної медицини, звернувся до Обласного центру зайнятості зі скаргою на рішення про надання ТОВ «Центр авторської східної медицини» дозволу на застосування праці іноземців, у якій просив Обласний центр зайнятості скасувати своє рішення та зобов'язати ТОВ «Центр авторської східної медицини» прийняти на роботу його, а не громадянина Китаю. В обґрунтування своєї скарги П. зазначив, що рівень його кваліфікації є достатнім для зайняття вакантної посади в ТОВ «Центр авторської східної медицини», а тому надання Обласним центром зайнятості дозволу на застосування праці іноземця- громадянина Китаю Ц. порушує його право на працю.

Розглянувши скаргу, Обласний центр зайнятості ухвалив рішення про анулювання свого дозволу на застосування праці іноземця та про зобов'язання ТОВ «Центр авторської східної медицини» працевлаштувати громадянина П.

ТОВ «Центр авторської східної медицини» звернувся з адміністративним позовом до суду, у якому просив визнати рішення Обласного центру зайнятості незаконним.

Проаналізуйте ситуацію, що склалася. Підготуйте проєкт рішення суду.

Які принципи правового статусу іноземців закріплені в законодавстві України?

Список нормативних актів і літератури

Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>

Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>

Про імміграцію: Закон України від 07.06.2001 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14#Text>

Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>

Положення про Комісію при Президентові України з питань громадянства, затверджене Указом Президента України «Питання організації виконання Закону України «Про громадянство України» від 27 березня 2001 р. (у ред. Указу Президента України від 29 квітня 2022 р.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215/2001#n20>

Порядок провадження за заявами і поданнями з питань громадянства та виконання прийнятих рішень, затверджений Указом Президента України «Питання організації виконання Закону України «Про громадянство України» від 27 березня 2001 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215/2001#n20>

Бедрій Р. Б. Конституційно-правові основи громадянства України: монографія. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 164 с.

Белевцева В.В. Міграційний режим перебування іноземних громадян і осіб без громадянства на території України: стан і перспективи. *Інформація і право*. 2019. №2. С. 167-171.

Бобокал О. М. Актуальні питання конституційно-правового статусу іноземців в Україні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*: зб. наук. пр. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2013. Вип. 61. С. 101-107.

Дахова І. І. Запобігання виникненню множинного громадянства в Україні та зарубіжних державах. *Правові засади гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина*: зб. тез наук. доп. і повідомл. III Міжнар. наук.-практ. конф. (22 трав. 2015 р., м. Полтава) / редкол. А. П. Гетьман [та ін.]. Харків: Права людини, 2015. С. 88-102.

Дахова І. І. Принцип єдиного громадянства в законодавстві та практиці України та зарубіжних країн. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*: зб. наук. пр. Харків : Право, 2013. Вип. 26. С.95-109.

Дахова І.І. Принцип запобігання виникненню випадків

безгромадянства в міжнародних актах і законодавстві України. *Форум права*: елект. наук. фах вид. 2015. №4. С. 102-109. URL : <http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP/index.htm> 2015 4 79-83.pdf

I. Dakhova, Ye. Tkachenko, Z. Zozuliak The protection of the rights of national minorities and indigenous peoples in Ukraine: theory and practice. *Acess to Justice in Eastern Europe*. 2021. 4 (12). P. 146-162.

Дахова І. І., Ткаченко Є. В. Єдине та множинне громадянство: нормативна регламентація в Україні та міжнародний досвід. *Право/ua*. 2022. №3. С. 180-187.

Зубенко Г. В. Особливості реалізації політичних прав в Україні іноземцями та особами без громадянства. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2012. № 1000. Серія «Право». С. 98-101.

Іванчо В. І. Конституційно-правовий статус іноземців в Україні та країнах ЄС: порівняльний аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Ужгород? 2015. 17 с.

Кінаш Н. Б. Принципи громадянства як фактор забезпечення національної безпеки України. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 2. С. 63-66.

Кінаш Н. Б. Сучасні наукові напрями дослідження принципів громадянства в умовах російської агресії. *Юридична Україна*. 2017. №11/12. С. 14-21.

Коваль В. О. Забезпечення прав іноземців та осіб без громадянства в адміністративних справах про їх видворення за межі України. *Право України*. 2016. №3. С. 269-276.

Ковальський В. Біпатриди: подвійне громадянство чи подвійне життя? Небезпеки запровадження в Україні подвійного громадянства. *Юридичний вісник України*. 2017. № 2 (24-30 березня). С. 3.

Макаров М. В. Конституційно-правовий інститут громадянства в системі сучасних міграційних процесів: дис. ... докт. філософії в галузі знань 08 «Право». Харків, 2022. 251 с.

Малиновська О. А. Безпека та небезпека подвійного громадянства. Стратегічні пріоритети Київ: Нац. ін-т стратег. досліджень, 2017. № 3 (44). С. 29-35.

Мендеграл Т. І. Конституційно-правовий статус осіб без громадянства в Україні: автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2011. 20 с.

Огурцов О. П. Законодавчі основи конституційно-правового статусу осіб без громадянства в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 122-127.

Орловська Н. А. До питання про запровадження : позбавлення громадянства за вчинення «сепаратистських злочинів». *Міжнародний журнал «Право і суспільство». International journal Law & Society*. 2016. №4. С. 111-116.

Подима Я. В Конституційно-правовий принцип неможливості вигнання громадянина України за межі держави. *Держава і право. Юридичні і політичні науки* / голова редкол. Ю. С. Шемшученко. 2008. Вип.41. С. 261-266.

Ростовська К. В. Умови і порядок імміграції в Україну іноземців та осіб без громадянства. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2016. Вип. 21: Серія «Право». С. 78-81.

Софінська І. Громадянство, міграція та (не)свобода пересування у Європейському Союзі. *Право України*. 2020. № 7. С. 230-245.

Софійська І. Людиноцентризм в інституті громадянства (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини). *Право України*. 2017. №5. С. 124-130.

Софінська І. Подвійне громадянство, принцип вірності і публічне врядування: мати не можна позбавити. *Часопис Київського університету права*. 2021. №2. С. 71-76.

Софінська І. Право на громадянство та міграція: зміна парадигми. *Право України*. 2022. № 3. С. 44-56.

Сподинський О. О. Проблема подвійного громадянства в Україні: шляхи її вирішення. *Часопис Київського університету права*. 2017. №4. С. 83-86.

Суржинський М. І. Легітимність державних органів, які беруть участь у вирішенні питань громадянства (на прикладі України). *Часопис Київського університету права*. 2020. №1. С. 118-122.

Тодика Ю. М. Гражданство Украины: конституционно - правовой аспект. Харьков, 2002. 254 с.

Токарська А., Софінська І. Сучасна правова доктрина громадянства: проблеми та перспективи розвитку. *Право України*. 2018. №4. С. 147-164.

Шляхтун П., Колюх В. Множинне громадянство в Україні: чи відкриємо «скриньку Пандори»? *Право України*. 2022. № 1. С. 190-202.

Т е м а 10. Особисті (громадянські) права людини

План

1. Загальна характеристика особистих прав людини
2. Право на життя та його реалізація
3. Свобода слова та її гарантії
4. Поняття та види інформації. Доступ до публічної інформації.
5. Право на особисту недоторканність.
6. Свобода пересування та вільний вибір місця проживання: поняття та умови реалізації.
7. Право на свободу світогляду та віросповідання, форми його реалізації.

Задачі

1. Уперше на законодавчому рівні право на життя було закріплено в результаті буржуазних революцій у Декларації незалежності США 1776 року, коли були проголошені рівність всіх людей, право на життя, свободу, прагнення до щастя. Також це право було відображено у Декларації прав людини і громадянина 1789 року, прийнятому у Франції. Прогресивною у цьому аспекті стала також Конституція США 1787 року. Із правом на життя нерозривно пов'язані актуальні на сьогоднішній день питання, а саме: штучне переривання вагітності, еутаназія, клонування, смертна кара, проблеми нормативного закріплення цих прав як в національному законодавстві, так і на міжнародному рівні.

Дайте загальну характеристику праву на життя. Які існують проблеми законодавчого закріплення штучного переривання вагітності, еутаназії, клонування як в національному законодавстві, так і на міжнародному рівні.

2. До Конституційного Суду України надійшло конституційне подання 45 народних депутатів України, які просили визнати таким, що не відповідає статтям 27 та 49 Конституції України *Порядок надання медичної допомоги іноземцям та особам без громадянства, які постійно проживають або тимчасово перебувають на території України, які звернулися із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, стосовно яких прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, та яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, та компенсації вартості медичних послуг і лікарських засобів, наданих іноземцям та особам без*

громадянства, які тимчасово проживають або перебувають на території України від 19.03.2014 р. Зокрема, відповідно до вказаного Порядку, іноземцям та особам без громадянства, які тимчасово перебувають на території України, медична допомога, в тому числі екстрена, надається за плату, якщо законодавством або міжнародними договорами України не передбачено інше

В обґрунтування свого подання народні депутати України зазначали, що встановлений порядок надання медичної допомоги для цієї категорії осіб порушує гарантоване Конституцією України право на життя, оскільки у випадку відсутності можливості заплатити за надання екстреної медичної допомоги в її наданні може бути відмовлено, в наслідок чого людина може померти.

Вкажіть конституційні гарантії права на життя. Підготуйте проєкт відповідного рішення Конституційного Суду України.

3. Під час засідання Робочої групи з прав людини Конституційної Комісії України було проголошено тезу щодо необхідності закріплення в Конституції України однієї із основоположних цінностей демократичного суспільства, а саме свободи від рабства, підневільного стану та примусової праці. На підтримку цієї позиції було наведено статтю 4 Європейської Конвенції з прав людини та справу Європейського Суду з прав людини «Сільяден проти Франції» (заява № 73316/01 від 26 липня 2005 р.).

Розкрийте зміст понять свободи від рабства, підневільного стану та примусової праці. Проаналізуйте статтю 4 Європейської Конвенції з прав людини та справу Європейського Суду з прав людини «Сільяден проти Франції» (ознайомтесь з прецедентною практикою ЄСПЛ у цій сфері). Чи підтримуєте важливість внесення змін до Основного Закону України у цьому питанні? Змоделуйте власний проєкт редакції відповідної статті Конституції України.

4. Під загрозою обстрілу з боку терористів персонал Чорнухінської виправної колонії у зоні АТО залишив її 6 лютого 2015 р., відкривши усі двері. Ув'язнені без їжі та ліків залишилися в будівлі колонії, яка знаходилася під перехресним обстрілом. Частина з них намагалася покинути в'язницю, внаслідок чого хтось загинув під вогнем, незначна кількість осіб змогла вийти з-під обстрілу, але більшість людей була змушена залишитись в покинутій колонії.

Звернення до Міністерства надзвичайних ситуацій України, Державної пенітенціарної служби України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини не допомогли. Евакуація ув'язнених не відбулась, і 10 лютого 2015 р. колонія разом з прилеглими територіями була захоплена терористами «ЛНР». Після захоплення бойовики «ЛНР» запропонували ув'язненим, що знаходяться в колонії, перейти на їх бік, пообіцявши звільнити їх в цьому випадку. Декілька ув'язнених погодились на ці умови. Більшість ув'язнених, які відмовились приєднатися до бойовиків 19 лютого 2015 р., були узяті в полон і переміщені до будівлі Перевальської колонії № 15, яка знаходилася під контролем бойовиків.

Розкрийте зміст конституційного права людини на життя та його захист. Чи є право на життя абсолютним? Чи існують випадки правомірного позбавлення життя?

Чи має держава позитивні зобов'язання щодо гарантування права на життя? Чи можна стверджувати, що подібна поведінка державних службовців, офіційних представників держави, є порушенням позитивного зобов'язання України щодо забезпечення права на життя?

5. На прес-конференції міжнародної неурядової організації було оприлюднено щорічний звіт щодо катувань в Україні. Запрошений до участі в цій прес-конференції громадський активіст К. дав інтерв'ю декільком національним телеканалам, в якому висловився з критикою керівництва Головного управління Національної поліції в Ч. області. Керівник ГУНП в Ч. області А. у відповідь на висловлювання громадянина К. на свою адресу подав позов до суду.

Суд відмовив гр-ну А. в задоволенні позову, навівши пояснення К. щодо того, що він давав інтерв'ю в рамках міжнародної дискусії, присвяченої застосуванню катувань працівниками поліції і висловив своє категоричне неприйняття цієї практики.

У мотивувальній частині рішення суддя послався на положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, рішення Європейського суду з прав людини у справах «Хендісайт проти Сполученого Королівства» від 07.12.1976 року, «Лінгес проти Австрії» від 18.07.1968 року та Закону України «Про інформацію».

Проаналізуйте та прокоментуйте рішення суду. Які положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Закону України «Про інформацію» були використані суддею у мотивувальній

частині судового рішення?

Ознайомтесь із вказаними в завданні рішеннями ЄСПЛ і розкрийте зміст права на свободу слова та свободу вираження поглядів. Що представляють собою оціночні судження?

6. У газетному репортажі про конкурс краси була розміщена фотографія конкурсантки, яка пила коктейль, сидячи на східцях Будинку культури, де проходив конкурс. Героїня знімку розцінила це як втручання в своє приватне життя і звернулася з позовом до газети, посилаючись на статтю 32 Конституції України та норми Цивільного кодексу України про захист інтересів фізичної особи при проведенні фотозйомок. Відповідаючи на позов, газета заявила, що перебування людини в громадському місці не може бути віднесено до сфери приватного життя, а тому отримання дозволу на фотозйомку не потрібно.

Яке рішення повинен винести суд? Чи має правове значення відсутність в подібному випадку згоди особи, яка стала об'єктом зйомки?

7. Під час виборчої кампанії до Верховної Ради України одна з міських газет опублікувала замітку про кандидата у депутати П., в якій було зазначено, що 15 років тому він був звільнений від строкової військової служби через діагноз «олігофренія». П. звернувся до суду з позовом проти видання, стверджуючи, що даною публікацією були поширено конфіденційну інформацію без його згоди. Журналісти ж заявили, що це було зроблено для захисту суспільних інтересів. При цьому кандидат посилався на статтю 32 Конституції України, а журналісти - на практику застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також міжнародну практику тлумачення і застосування класичних правових норм про захист приватного життя.

Чи можна покласти в основу судового рішення в Україні практику Європейського суду з прав людини? Знайдіть декілька рішень ЄСПЛ щодо поширення конфіденційної інформації про публічних осіб.

Дайте правову оцінку аргументам сторін у даній справі.

8. Громадська організація «Інститут медіаправа» звернулася до суду з позовом до Верховної Ради України. Причиною позову стала відсутність відповіді парламенту на її інформаційний запит. «Інститут медіаправа» хотів дізнатися: 1) чи є організаційно й фінансово пов'язаними

Верховна Рада України як засновник газети «Голос України» з приватним підприємством, яке друкує цю газету; 2) якими є функції редакції газети «Голос України» щодо зазначеного видання; 3) чи укладалися відповідні договори між Верховною Радою України та редакцією газети; 5) чи проводилася процедура державних закупівель для видання газети «Голос України», а також чи існує у газети редакційний статут.

Яке рішення по справі мав би винести суд? До якого суду необхідно оскаржувати дії Верховної Ради України?

9. Видання «Право знати» звернулося до Державного управління справами з інформаційним запитом, в якому просило надати йому інформацію про розташований на території державного комплексу «Пуща-водиця» будинок народного депутата А. (майновий статус будинку, його вартість тощо). Проте у задоволенні запиту було відмовлено на тій підставі, що запитувані документи містять в собі конфіденційну інформацію, а також персональні данні про особу.

Чи є подібна відмова законною? Як співвідносяться між собою «право на приватність» та «право на доступ до публічної інформації»? Чи передбачені українським законодавством випадки, коли інформація з обмеженим доступом може бути поширена? Розкрийте зміст категорії «суспільно необхідна інформація».

10. Виконавчий комітет міської ради, керуючись Законом України «Про доступ до публічної інформації», затвердив перелік відомостей, які не містять у собі ознак публічної інформації, а тому не повинні надаватися за запитами. До переліку були віднесені: 1) інформація про співробітництво міської ради, її виконавчих органів, а також міського голови з органами місцевого самоврядування іноземних держав та іншими іноземними організаціями, акредитованими в Україні; 2) інформація, отримана чи створена в процесі службового листування органів державної влади, органів місцевого самоврядування з місцевими громадянами; 3) внутрішньоміська службова кореспонденція, доповідні записки та рекомендації, пов'язані з розробкою напрямів діяльності міської ради, які передували прийняттю нею відповідних рішень.

Розкрийте поняття «публічна інформація»? Чи може відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» бути

затверджений перелік інформації, доступ до якої обмежується чи забороняється? Чи можуть бути відомості з переліку, що згадується в завданні, віднесені до категорії інформації, яка не є публічною?

11. На залізничному вокзалі міста до студента М. підійшли працівники поліції і попросили пред'явити документи. Жодного документу, який би посвідчував особу, у М. при собі не було. Працівники поліції пояснили, що зовні М. схожий на небезпечного злочинця, який наразі розшукується, тому необхідно негайно прибути до відділу поліції для з'ясування особистості. М. почав заперечувати, попросив зателефонувати товаришу, який би привіз паспорт, проте працівники поліції на це не зважили і силоміць направили М. до відділу поліції. В результаті М. перебував у відділку чотири доби, причому можливості зв'язатися з рідними чи скористатися правовою допомогою захисника надано не було.

Дайте юридичний аналіз ситуації. Розкрийте зміст права людини на свободу та особисту недоторканність. Які сучасні міжнародні стандарти у захисті цього права?

12. Верховна Рада України ухвалила Закон, відповідно до якого громадяни України, які перебувають більше одного місяця за межами адміністративно-територіальної одиниці, в якій зареєстровано їх місце проживання, і мають невиконані майнові зобов'язання, накладені в адміністративному порядку чи за судовим рішенням, або призиваються на строкову військову службу і не мають відстрочки, або беруть участь у судовому процесі, зобов'язані зареєструвати місце свого перебування.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини звернувся до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо перевірки вказаного Закону на відповідність статті 33 Конституції України.

Підготуйте проєкт рішення Конституційного Суду за результатами розгляду цієї справи.

13. Прокурор м. К. відкрив кримінальне провадження проти групи скінхедів, які увірвалися до приміщення, що належить місцевому відділенню організації «Свідків Єгови», розбили обрядове начиння і розігнали присутніх. Провадження була відкрито за статтею 180 Кримінального кодексу України

«Перешкоджання здійсненню релігійного обряду». Захисник обвинувачених заявив, що провадження підлягає закриттю, оскільки Конституція України не розкриває поняття «права на свободу світогляду і віросповідання» і не дає визначення релігійного обряду. Дії, що здійснюються членами організації «Свідки Єгови», не є релігійним обрядом. Крім того, Конституція не містить санкції за порушення норми про свободу совісті, а отже, у складі даної норми за наявності гіпотези і диспозиції відсутня санкція.

Чи підлягає справа припиненню на підставі викладених доводів захисту? У чому полягає зміст права на свободу світогляду і віросповідання? Які обмеження права на свободу світогляду і віросповідання передбачає законодавство України? Проаналізуйте практику ЄСПЛ щодо права, передбаченого статтею 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Список нормативних актів і літератури

Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року.

URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL :

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>

Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11.12.2003 р. URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15#Text>

Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII. URL : www.zakon.rada.gov.ua

Рішення Конституційного Суду України від 14.11.2001 р. № 15-рп/2001 (справа щодо прописки). URL : <http://zakon.rada.gov.ua>

Рішення Конституційного Суду України від 20.01.2012 р. №2-рп/2012 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text>

Байрачна Л. К., Волкова Д. С. Четверте покоління прав людини у просторі судової полеміки (на прикладі рішень Європейського суду з прав

людини). *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 3. С. 44-49.

Дахова І. І. Зміст права на свободу совісті та віросповідання. *Форум права*. 2016. №4. С. 107-112. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm 2016 4 .pdf

Дахова І.І. Обмеження реалізації права на свободу віросповідання. *Форум права*. 2017. №3. С. 27-32. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm 2017 3 7.pdf

Дахова І.І., Чуб О.О. Право на доступ до інформації vs право на приватність в контексті законодавства України про запобігання корупції. *Вісник Харківського Національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2016. № 1084. С. 65-70.

Кардаш А. В. Інформація про особу та персональні дані: окремі аспекти співвідношення. *Форум права*. 2017. №4. С. 87-92. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm 2017 4 15

Нестеренко О. Інформація в Україні: право на доступ. Харків : Акта, 2012. 306 с.

Петришин О. В. Права людини в цифрову епоху: виклики, загрози та перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України = Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine* : наук. юрид. журн. Харків: Право, 2021. Т. 28. № 1. С. 17-35.

Рабінович П.М. Конституційне забезпечення людських прав і свобод в Україні: можливості оптимізації П.М. Рабінович, С. П. Рабінович [та ін.]. *Правова наука України: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку* : монографія. Харків : Право, 2021. Підрозд. 2.3. С. 156-170 .

Серьогін В.О. Право на недоторканність приватного життя (прайвесі) у конституційно-правовій теорії та практиці: монографія. Харків: Видавництво «ФІНН», 2010. 608 с.

Слінько Т. М. Гарантування свободи слова як елемент сучасного конституціоналізму. *Право України*. 2018. №4. С. 108-125.

Слінько Т. М. Конституційно-правові гарантії свободи слова. *Наше право*. 2014. № 9. С. 11-16.

Слінько Т. М. Правове регулювання інформаційних відносин: поняття, сутність та особливості. *Knowledge. Education. Law. Management*. 2014. № 4. С. 262-275.

Слінько Т. М. Конституційно-правове забезпечення права на свободу та особисту недоторканність в Україні. *Наше право*. 2015. № 4. С. 45-48.

Слінько Т. М. Правове регулювання інформаційних

відносин: поняття, сутність та особливості. *Low. Manegement. Osviata. Warshava*. 2014. № 4 (8). С. 262-275.

Слінько Т. М. Міжнародно-правові гарантії реалізації права людини і громадянина на інформацію. *Наше право*. 2013. № 12. С. 142-148.

Слінько Т. М. Свобода вираження поглядів у рішеннях Європейського суду з прав людини та загальні критерії її обмеження. *Форум права*. 2009. №3. С. 122-127. URL : <http://www.Nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-1/09cdcttp.pdf>

Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: компендіум / за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. Харків: Право, 2017. 374 с.

Ткаченко Є.В. Право на свободу віросповідання: судовий захист та деякі проблеми реалізації. *Теорія і практика правознавства*. 2015.

Вип. 2. URL:

http://nbvu.gov.ua/UJRN/tipp_2015_2_7

Толстенко Ю. О. Проблеми евтаназії: практика Європейського суду з прав людини. *Юридична Україна*. 2021. № 3. С. 26-31.

Федоренко В. Л. Конституційні права та свободи людини в Україні й ефективність їх гарантування. *Питання теорії конституційного права і модернізації Конституції України*: зб. наук. праць / за ред. і з передмов. О. В. Скрипнюка. Київ : Вид-во Ліра-К, 2013. 190 с.

Харатян Т. Н. Природа та зміст конституційного права людини на життя: теоретико-правовий аспект. *Часопис Київського університету права*. 2016. №3. С. 117-120.

Харатян Т. Н. Зміст права людини на життя у рішеннях Європейського суду з прав людини та національних органів конституційної юрисдикції. *Вісник Конституційного Суду України*. 2017. №6. С. 73-80.

Христова Г. Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини: сучасні виклики : монографія. Харків : Право, 2018. 680 с.

Тема 11. Політичні права і свободи людини і громадянина в Україні

План

1. Загальна характеристика політичних прав.
2. Право на участь в управлінні державними справами.
3. Вибірчі права громадян. Принципи виборчого права.
4. Право на свободу об'єднань.
5. Право на мирні зібрання.

Задачі

1. Народні депутати України зареєстрували законопроект щодо надання іноземцям політичних прав, зокрема, активного виборчого права на місцевих виборах, права на участь у політичних партіях, права доступу до державної служби у формі участі в конкурсах на зайняття вакантної посади (з подальшим набуттям громадянства України в разі перемоги в конкурсі). Цей законопроект обґрунтовувався необхідністю впровадження європейської практики залучення іноземців до вирішення спільних питань жителів територіальних громад, використання прогресивного іноземного досвіду, а також необхідністю дотримання Україною як членом Ради Європи Конвенції про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні.

Які Ви знаєте політичні права? Які існують відмінності в політичних правах громадян України й іноземців? Проаналізуйте зарубіжний досвід з цього питання. Чи є джерелом права в Україні Конвенція про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні 1992 року? Чи підтримуєте Ви зазначений законопроект і як можете обґрунтувати свою позицію?

2. У теорії виокремлюють право громадян голосувати, а також балотуватися на виборах. Проте у виборчому законодавстві закріплено низку інших виборчих прав, зокрема: право ознайомитися зі списками виборців, вимагати їх уточнення; право на участь у фінансуванні виборчої кампанії кандидата або політичної партії; право на отримання спеціального статусу (член виборчої комісії, офіційний спостерігач, довірена особа, уповноважена особа, представник); право на участь у передвиборній агітації; право ознайомитись із протоколами (рішеннями) виборчих комісій та інших органів влади з питань виборів тощо. Водночас виборчі права (вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування) передбачені у ст. 38 Конституції України, де закріплено право брати участь в управлінні державними справами.

Що таке активне виборче право і пасивне виборче право? Чи є названі вище права виборчими? Які Ви знаєте приклади основних і похідних виборчих прав? Чи можна активне і пасивне виборчі права вважати основними, а усі інші - похідними? Чи можна виборчі права вважати похідними від права на участь в управлінні державними справами? Що включає право на участь в управлінні державними справами?

3. У зв'язку з існуючим біцефалізмом державної влади народні депутати запропонували замінити порядок обрання Президента України із всенародного на голосування спеціальною колегією виборщиків. Такі приклади історія має, зокрема, до 1962 року у Франції президент не обирався всенародно, і лише внаслідок зміни порядку обрання президента в подальшому стали можливими конфлікти і протистояння між урядом і президентом. Натомість у Грузії внаслідок конституційної реформи 2017 року були запроваджені непрямі вибори глави держави.

На думку депутатів, оскільки Президент України не буде отримувати свій мандат безпосередньо від виборців (в умовах парламентсько-президентської республіки), тож, не маючи достатніх важелів впливу на уряд, матиме змогу більш зважено виконувати свої арбітражні функції. Їх опоненти зазначають, що обрання президента колегією виборщиків є застарілим і продемонструвало свою недосконалість на виборах президента США у 1888, 1880, 1876, 2000 та 2016 роках, де перемагали кандидати, які набрали меншу кількість голосів виборців, однак мали вищу підтримку виборщиків. До того ж воно жодним чином не впливає на рівень легітимності президента і не вирішує проблеми біцефалізму.

Які принципи виборчого права Ви знаєте? Що таке принцип прямих виборів і де він закріплений у законодавстві України? Чи відповідає такому принципу запропонований механізм обрання Президента України?

4. У ч. 1 Закону України «Про громадські об'єднання» передбачене право бути засновниками громадських об'єднань для юридичних осіб приватного права. Також передбачено можливість здійснення діяльності громадськими об'єднаннями зі статусом юридичної особи або без такого. Проте, на думку низки народних депутатів, які звернулися з цього приводу до Конституційного Суду України, ця ідея не узгоджується з частиною першою ст. 36 Конституції України, згідно з якою саме громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації. Вони вважають, що у Конституції України (ст. 36 і 37) поняття «право громадян України на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації» використовується в значно вужчому значенні, ніж у проєкті, а поняття «юридичні особи» міститься в цивільному та господарському законодавстві з метою забезпечення потреб господарювання та майнових відносин, а тому необхідність наділення їх правосуб'єктністю у відносинах, передбачених правом на свободу об'єднання у громадські організації є незрозумілим.

Яке рішення має ухвалити Конституційний Суд України за наслідками розгляду справи? Чи відповідає Конституції України, на вашу думку, право юридичних осіб створювати громадські об'єднання? Яким чином громадяни України можуть реалізувати право на свободу об'єднання?

5. Після затримання лідера політичної партії «Б» утворився стихійний мітинг перед приміщенням офісу Генерального прокурора у м. Києві. Багатьох учасників було затримано за порушення порядку проведення мирних зібрань і складені протоколи про притягнення до адміністративної відповідальності.

При розгляді справ у суді адвокати затриманих обґрунтовували позицію захисту концепцією спонтанного мирного зібрання, яке використовує ЄСПЛ і за умови якого воно може бути правомірно реалізовно навіть без завчасного повідомлення, якщо воно вимагається відповідно до національного законодавства. Крім того, відповідно до позиції ЄСПЛ у справах «Веренцов проти України» і «Шмушкович проти України», притягнення до відповідальності за статтею 185-1 КУпАП за відсутності закону про порядок проведення мирних зібрань взагалі є неправомірним.

У свою чергу затримання обґрунтовувалося необхідністю завчасного сповіщення про проведення мирних зібрань, без якого виникає ризик порушення громадського порядку.

Проаналізуйте рішення ЄСПЛ у справах «Веренцов проти України» та «Шмушкович проти України». Чи обґрунтоване посилання адвокатів на них? Що таке «спонтанне мирне зібрання» відповідно до практики ЄСПЛ? Чи можна вважати, що в цьому випадку відбулося саме таке зібрання? Чи поширюються вимоги до проведення мирних зібрань на спонтанні мирні зібрання? В чому відмінність між повідомлювальним (сповіщувальним) та дозвільним режимом проведення мирних зібрань? Яке рішення має ухвалити суд?

6. У медіа було опубліковано журналістське розслідування щодо проведення незаконної передвиборної агітації, а саме участі в ній Президента України з метою спонукання виборців голосувати за певну політичну партію, безоплатного використання ефіру телекомпанії для проведення передвиборної агітації.

Представник політичної партії - суб'єкта виборчого процесу

вважає, що зазначені дії порушують принципи вільних та рівних виборів, а тому звернувся до суду із такими вимогами:

- визнати порушення принципу рівних умов використання медіа, безоплатного поширення інформації з ознаками політичної реклами протиправними;

- зобов'язати Президента України утриматися від дій щодо участі у передвиборній агітації, втручання у виборчий процес, порушення принципу рівного та неупередженого ставлення до суб'єктів виборчого процесу.

Розкрийте зміст принципів вільних та рівних виборів. Чи було порушено зазначені принципи? Хто не має права брати участь у передвиборній агітації?

7. Під час прийняття Н. на роботу слюсарем у автопідприємство йому було запропоновано в анкеті вказати, чи є він членом якої-небудь партії. Н. відповів, що членство в партії його особиста справа і для прийняття на роботу це не має ніякого юридичного значення. Інспектор відділу кадрів не погодився з ним, одночасно зауваживши, що форма особового листка кадрів і анкети затверджена офіційно, а його просять лише повідомити про сам факт членства, прийняття ж на роботу з цим не пов'язується. Н. відмовився вказувати ці відомості, вражаючи питання бланку анкети і особового листка обліку кадрів дискримінаційними за ознаками партійності. У зв'язку з відсутністю належно оформлених документів у прийомі на роботу Н. було відмовлено.

Чи мають право державні або приватні підприємства, установи і організації збирати інформацію про членство у політичних партіях працівників при прийомі на роботу? Чи допустима така форма листка обліку і анкети при прийомі на роботу? Вирішіть спір.

8. Низка громадських об'єднань планувала здійснити масові маніфестації в одному із обласних центрів. Органи місцевого самоврядування, враховуючи надзвичайно складну політичну ситуацію, що склалася в місті, з урахуванням можливих порушень громадського порядку (які і раніше мали місце) і звернулися до суду із проханням її заборони.

Незважаючи на заборону окружного адміністративного суду маніфестація громадян все-таки відбулася, мали місце порушення громадського порядку, побиття людей, сутички маніфестантів з представниками правоохоронних органів.

Проаналізуйте ситуацію, спираючись на законодавство України.

Які підстави для обмеження мирних зібрань передбачає Конституція України? Чи були підстави для заборони правління мирного зібрання? Які правові наслідки можуть наступити у випадку порушення судової заборони?

Список нормативних актів і літератури

Виборчий кодекс України від 19.12.2019 р. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/396-IX>

Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>

Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>

Про медіа : Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>

Про основні засади молодіжної політики : Закон України від 27.04.2021 № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#n163>

Про політичні партії в Україні : Закон України від 05.04.2001 № 2365-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>

Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15.09.1999 № 1045-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text>

Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23.04.1991 № 987-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>

Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23.04.1991 № 987-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>

Рішення Конституційного Суду України (справа про молодіжні організації) від 13 грудня 2001 року № 18-рп/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-01#Text>

Рішення Конституційного Суду України (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання) від 19.04.2001 № 4- рп/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-01#Text>

Рішення Конституційного Суду України (справа про утворення політичних партій в Україні) від 12 червня 2007 року № 2- рп/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-07#Text>

Рішення Конституційного Суду України (справа про завчасне сповіщення про

проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій) від 8 вересня 2016 року № 6-пп/2016. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16#Text>

Байрачна Л. К. Право на свободу мирних зібрань: теорія та судова практика. (в співавт.) *Порівняльно-аналітичне право*. № 1. 2020. С. 91-94.

Барабаш Ю. Г. Політичні партії та ЗМІ як суб'єкти виборчого процесу: окремі питання конституційно-правового статусу. *Публічне право*. 2011. № 1. С. 6-12.

Берченко Г. В. Внутрішня організація політичних партій як предмет конституційного регулювання. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 12. С. 111-117.

Дахова І. І. Конституційно-правове регулювання прав людини крізь призму еволюції політичних систем: розвиток і проблемні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №9. С. 45-48. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-9/9/>

Дахова І. І. Свобода зібрань: нормативна регламентація в Україні та практика Європейського суду з прав людини. *Legal sciences: research and European innovations : conference proceedings* : International scientific and practical conference , April 23-24, 2021. Czestochowa : «Baltija Publishing», 2021. Р. 43-47.

Дахова І. І. Участь громадян в управлінні державними справами: питання теорії і практики. *Форум права*. 2014. № 3. С. 102-109. URL:

http://nbuv.gov.ua/i-pdf/FP_index.htm 2014 3 XX.pdf

Керівні принципи щодо свободи об'єднань. Бюро демократичних інститутів та прав людини, ОБСЄ, Венеціанська

комісія. 2015. 167 с. URL:

<https://www.osce.org/files/f/documents/1/2/233076.pdf>

Летнянчин Л. І. Проблеми конституціоналізації свободи об'єднання в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України* : зб. наук. пр. Харків, 2014. № 4. С. 65-75.

Лук'янов Д. В. Політичні партії в системі взаємодії громадянського суспільства та держави (роль та правове регулювання): монографія. Харків : Право, 2007. 320 с.

Лукаш С. Ю. Політичні партії в системі взаємовідносин держави і народу в Україні: конституційно-правовий аспект. *Проблеми законності*. 2001. Вип. 50. С. 34-40.

Мельник Р. С. Право на свободу мирних зібрань: теорія і практика.

Київ, 2015. 168 с. URL:

<https://www.osce.org/files/f/documents/0/e/233491.pdf>

Мельник Р. С. Право на мирні зібрання. Законодавство. Коментар. Судова практика. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 240 с.

Осауленко С. Поняття «об'єднання» та «асоціація» у контексті змісту конституційного права громадян на об'єднання у політичні партії в Україні. *Jurnalul Juridic national: Teorie și Practica*. 2019. № 1.

С. 54-56.

URL:

<http://www.iurnaluljuridic.md/index.php/main/article/view/472/424>

Посібник за статтею 11 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Свобода зібрань та об'єднання. Рада Європи, Європейський суд з прав людини / пер. О. М. Дроздов, О. В. Дроздова. 2019.

URL:

<https://unba.org.ua/assets/uploads/75f3bb7ffb475097735f file.pdf>

Слінько Т. М. Виборчі права - нормативне вираження електорально-правового статусу особи. *“Влада та суспільство під впливом закону “циркуляції еліт”: матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. (XXIII Харків. політологічні читання). Харків : ХАП, Нац. юрид. акад. України, 2010. С. 132-134.*

Слінько Т. М., Кушніренко Т. М. Homo politicus в правовом государстве Украина. *ХНУ імені В. Н. Каразіна.: Серія: «Право»*. 2015. № 20. С. 23-35.

Чуб О. О. Конституційне право громадян України на участь в управлінні державними справами. Харків : Одиссей, 2005. 232 с.

Чуб О. О. Універсальні міжнародно-правові стандарти політичних прав громадян. *Проблеми законності*. 2009. Вип. 102. С. 21-28.

Slinko T. M., Shestopal S., Lyubashits V. Y. The State and State Power: Theoretical and Methodological Dimensions of Conceptual Evolution. *Journal of Politics and Law*. Т. 12, V. 5. 2019. P. 103-110.

Mokhonchuk B., Romaniuk P. Towards a Legal Framework That Protects Freedom of Expression in Electoral Processes. *Baltic Journal of European Studies*. 2019. № 9. P. 43-62. URL:

<https://doi.org/10.1515/bies-2019-0021>

Тема 12. Конституційно-правові засади громадянської участі

План

1. Громадська участь. Принцип рівності. Політична толерантність..

2. Принципи підзвітності та прозорість..
3. Поняття безпосередньої демократії та право на участь в управлінні державними справами.
4. Право направляти індивідуальні та колективні звернення та право петицій..

1. На засідання Харківської міської ради, на якому планувалось розглядати питання про виділення земельних ділянок у приватну власність, не був допущений журналіст К. - представник регіональної газети. Згодом журналіст К. звернувся з позовом про порушення журналістських прав до суду. На судовому засіданні юристи Харківської міської ради аргументували заборону журналісту К. бути присутнім на засіданні Харківської міської ради відсутністю у нього акредитації.

Яким має бути рішення суду? Що таке акредитація журналістів та працівників засобів масової інформації? Розкрийте порядок здійснення акредитації.

2. На сайті Міністерства охорони здоров'я з'явився законопроект «Про самоврядування в сфері охорони здоров'я України». В парламентському комітеті виникла дискусія щодо конституційності запровадження примусового самоврядування в цій сфері. Противники проєкту наголошували на порушенні ст. 36 Конституції України - права на свободу об'єднання, оскільки, на їх думку, це порушує принцип рівності об'єднань громадян, закріплений у ст. 36 Конституції України, а також принцип добровільності, принцип багатоманітності (ст. 15 Конституції України). В поданні міститься посилання, зокрема, на рішення КСУ від 13 грудня 2001 року N 18-рп/2001.

Прихильники ж наголошували на тому, що Європейський суд з прав людини, розглянувши заяви бельгійських лікарів у справі «Le Compte, Van Leuven та De Meuere проти Бельгії», у рішенні від 23 червня 1981 року не побачив порушення свободи об'єднання в обов'язку бути членом Ордену лікарів Бельгії. В рішенні від 10 січня 2008 року по справі № 1-3/2008 (справа про завдання третейського суду) Конституційний Суд України визнав конституційним положення Закону України «Про третейські суди», в якому було здійснено унормування самоврядування третейських судів. Також наводилися інші приклади існування професійного самоврядування (Національна асоціація адвокатів, членство в якій адвокатів за законом є обов'язковим і яка є недержавною некомерційною організацією).

Чи можна вважати встановлення обов'язкової участі

представників певних процесій у діяльності органів професійного самоврядування порушенням свободи об'єднання і принципу добровільності участі у об'єднанні?

Якими нормативними актами на сьогоднішній день регулюється в Україні професійне самоврядування?

3. До Верховної Ради України Кабінетом Міністрів України поданий законопроект «Про мирні зібрання», в якому пропонується встановити:

- 1) чітке розмежування їх форм (мітинг, маніфестація, пікет, хода, демонстрації);
- 2) суворі вимоги щодо завчасного повідомлення про мирне зібрання (його форма, кількість учасників);
- 3) час мирних зібрань виключно з 08.00 до 20.00;
- 4) відповідальність учасників за порушення порядку проведення мирних зібрань, зокрема за проведення мирного зібрання, про яке не було завчасно повідомлено, проведення мирного зібрання не в тій формі, про яку було повідомлено орган влади, перевищення кількості учасників мирного зібрання порівняно із поданою попередньою інформацією (для організаторів), за участь у мирних зібраннях у касках, шоломах, у масках та балаклавах, за проведення мирних зібрань у заборонений час (поза інтервалом 08.00 до 20.00), встановлення наметів під час мирних зборів;
- 5) можливість заборони мирного зібрання у випадку проведення контр мітингів (контрдемонстрацій), а також у місцях, де може бути порушене право громадян на відпочинок (біля житлових будинків тощо).

Які умови проведення мирних зібрань? Хто може заборонити мирне зібрання? Проаналізуйте практику Європейського Суду з прав людини щодо мирних зібрань. Дайте експертну оцінку законопроекту по кожній пропозиції з точки зору дотримання стандартів ЄСПЛ і з огляду на практику зарубіжних країн (передусім, США, Франції, Німеччини, Великої Британії). Чи існують аналогі запропонованих норм в зарубіжній практиці? Чи можна назвати країни, в яких існують відповідні норми демократичними?

4. Група громадян України вирішила створити місцеву організацію «Українська інтелектуальна еліта», що виступає за обмеження вступу до вищих навчальних закладів регіону, в якому організація намагалася здійснювати свою

діяльність, осіб, що проживають у сільській місцевості, вважаючи за необхідне на законодавчому рівні добитися встановлення квоти для таких осіб на рівні не більше 30 %. Однак орган юстиції відмовив у реєстрації такої організації.

Чи правомірна відмова в цьому випадку? Аргументуйте відповідь.

Які існують правові підстави для відмови в реєстрації громадського об'єднання?

5. На науковій конференції розглядалось питання про значення принципу плюралізму (багатоманітності). Відомий вчений, обговорюючи ідеологічний плюралізм, звернув увагу на ч. 2 ст. 15 Конституції України, за якою «жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова». На думку доповідача, ця норма є невдалою, оскільки «як, наприклад, у такому випадку ставитися до ідеології самої Конституції?». За словами вченого, якщо тлумачити її буквально, то вона (норма) утворює ситуацію смислового кола, в якому проголошена теза ніби спростовує саму себе. Адже необов'язковою в такому разі є й ідеологія даної статті. Можливо, кращим варіантом було б проголосити в українській Конституції ідеологію відкритого, вільного і демократичного суспільства?

Що означає принцип плюралізму та з яких елементів він складається? Який сенс закладався у ч. 2 ст. 15 Конституції України, відповідно до якої жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова? Чи погоджуєтесь Ви з пропозицією вченого про необхідність зміни зазначеної статті?

Список літератури:

1. Berchenko H., Barabash Y. Freedom of Speech under Militant Democracy: The History of Struggle against Separatism and Communism in Ukraine // Baltic Journal of European Studies. – 2019. – P. 3-24
2. Bálint Magyar and Bálint Madlovics The anatomy of post-communist regimes. A Conceptual Framework. Central European University Press. Budapest, 2020. 808 p.

3. Mokhonchuk B., Romaniuk P. Towards a Legal Framework That Protects Freedom of Expression in Electoral Processes. *Baltic Journal of European Studies*. 2019. Vol. 9, No. 3 (28). P. 43-62. URL: <https://content.sciendo.com/view/journals/bjes/9/3/article-p43.xml>
4. Slin'ko, Tetiana. Tkachenko, Yevhenii. Constitutional law and the constitutionality criterion of state bodies' acts. *Wissenschaftlich-Praktischer Sammelband zum 10-jährigen Jubiläum der DUJV*. 2020. Hamburg. Band 3. S. 70-90.
5. Slinko T., Letnianchyn L., Bayrachna L, Tkachenko Y. 'The Rule of Law principle in the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine' (2022) *Access to Justice in Eastern Europe*. № 1 (13) P. 165-177. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.1-n000099>
6. Бакумов О. С. Конституційне право громадян України на участь у виборах і референдумах та проблеми його реалізації : монографія. Харків: Право, 2015. 248 с.
7. Барабаш Ю. Г. Конституційний вимір української демократії (історико-теоретичні нотатки). *Право України*, № 7, 2014. С. 137-145.
8. Барабаш Ю.Г. Питання демократії в правових позиціях Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України : загальнодержавне періодичне видання*, № 4-5, 2011. С. 82-87.
9. Барабаш Ю.Г. Референдум як спосіб вирішення питань, пов'язаних із державним суверенітетом. *Державний суверенітет: теоретико-правові проблеми: Монографія за ред. Ю.П. Битяка. І.В. Яковюка*. Харків: Право, 2010. С. 91-117.
10. Барабаш Ю. Г. «Засіб захисту прав vs. правова визначеність» як дилема вітчизняної офіційної конституційної доктрини в контексті функціонування інституту конституційної скарги. *Український часопис конституційного права*. 2020. № 4. С. 47-60.
11. Байрачна Л.К. Политическая власть и легитимность: к вопросу о соотношении. «*Legea si Viata*». («Закон и Жизнь») Кишинев. 2017. № 8/2. С. 8-12.
12. Бенджамен Барбер. Сильна демократія: політика учасницького типу / Барбер Б. // *Демократія: Антологія / Упоряд. О. Проценко*. – К.: Смолоскип, 2005. – С. 254-262.
13. Берченко Г. В. Громадянське суспільство в Україні: конституційні аспекти: монографія. Харків: «Юрайт», 2014.

14. Боббіо Н. Майбутнє демократії / Н. Боббіо // Демократія: Антологія / Упоряд. О. Проценко. К.: Смолоскип, 2005. С. 105–119.
15. Бориславська О.М. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз: монографія / О.М. Бориславська. Харків: Право, 2018. 384 с.
16. Вирішення виборчих спорів : підручник / Ю. Г. Барабаш [та ін.] ; ред. Ю. Г. Барабаш ; Міжнар. фундація вибор. систем, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. - Київ : АК-ГРУП, 2023. - 416 с.
17. Гурієв С., Трейсман Д. Як змінюються обличчя тиранії в ХХІ столітті. Видавництво BookChef, 2023 р. 432 с.
18. Даймонд Л. У напрямку демократичної консолідації / Л. Даймонд // Глобальне відродження демократії / Пер. з англ. Наук. ред., передмова, коментарі, покажчик імен Є. Виноградова. Львів: Ахілл, 2004. С. 290–304.
19. Європейська комісія «За демократію через право» (венетійська комісія) Мірило правовладдя 2013 р. Режим доступу: <https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule%20of%20Law%20checklist%20UKR.pdf>
20. Мохончук Б. С. Виборчі системи: порівняльно-правове дослідження : монографія. Харків : Юрайт, 2021. 304 с.
21. Ле Дюк Лоуренс. Учасницька демократія: референдуми в теорії та на практиці / Перекл. з англ. Р. Ткачук; Гол. ред. і автор передмови Дж. Перлін; Наук. ред. З. Грищенко. – Харків: Центр Освітніх ініціатив, 2002. – 160 с.
22. Павшук К. О. Демократичні засади конституційного ладу України : монографія. – Х : Юрайт, 2016. – 200 с.
23. Публічне право: сучасні доктрини в судовій та правозастосовній практиці: навч. посіб. для студентів магістратури вищої освіти другого (магістер.) рівня вищої освіти галузі знань 08 “Право” спец. 081 “Право” (Т М Слінько, Л І Летнянчин, Г В Берченко та ін, за заг ред проф. Т М Слінько, доц . Л. І. Летнянчина, Нац юрид ун-т ім Ярослава Мудрого, Право 2023).
24. Слінько Т.М., Ткаченко Є.В. Право у сучасному політичному житті України. Монографія. Розділ «Право конституційної держави і критерій конституційності актів державних органів». Наукове видання. К. Логос. 2020. 390 с.

25. Ткаченко Є. В. Основні характеристики політичних посад в органах публічної влади. Форум права : Електронне видання. 2016. Вип. 4. С. 296–303. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

26. Токвіль А. Про демократію в Америці. У двох томах. Пер. з франц. Г. Філіпчука та М. Москаленка; передмова А. Жардена. Київ : Видавничий дім "Всесвіт", 1999. 590 с. URL: <http://litopys.org.ua/tocq/toc.htm> (дата звернення 20.06.2021).у житті. Наукове видання. К. Логос. 2020. 390 с.

27. Чуб О. О. Конституційне право громадян України на участь в управлінні державними справами. – Харків: Одиссей, 2005.

Тема 13. Референдум в Україні

План

6. Поняття й види референдумів.
7. Предмет референдуму.
8. Організація і порядок проведення референдуму. Електронне голосування.
9. Юридична сила рішень, прийнятих на референдумі.

Задачі

1. У Постанові Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про Декларацію про незалежність Автономної Республіки Крим і міста Севастополя» від 11 березня 2014 р. пунктом 1 Декларації було передбачено, що «у разі якщо в результаті прямого волевиявлення народів Криму, яке має відбутися 16 березня 2014 року, буде прийнято рішення про входження Криму, включаючи Автономну Республіку Крим і місто Севастополь, до складу Росії, Крим після референдуму буде проголошено незалежною та суверенною державою з республіканською формою правління».

Які види референдумів прийнято виокремлювати? Чи можуть виноситись окреслені питання на місцевий референдум? Проаналізуйте рішення КСУ у справі про проведення місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим від 14.03.2014р.

2. Ініціативна група звернулась до Центральної виборчої комісії з вимогою зареєструвати її для збору підписів на підтримку проведення всеукраїнського референдуму, на який запропоновано винести такі питання:

- 1) чи підтримуєте Ви обрання та відкликання суддів народом?

2) чи підтримуєте Ви парламентську форму правління, за якої посада Президента України скасовується, Уряд України призначається і звільняється Верховною Радою України, а Прем'єр- міністр України є главою держави?

3) чи підтримуєте Ви встановлення дієвого контролю за владою через надання конституційного статусу парламентській опозиції?

Які мають бути дії ЦВК? Чи є підстави для звернення до Конституційного Суду України для вирішення питання щодо відповідності Конституції України питань, які виносяться на всеукраїнський референдум за народною ініціативою? Чи може вона відмовити у реєстрації ініціативної групи та з яких підстав?

3. Президент України 15 січня 2000 р. видав Указ «Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою», яким передбачалося проведення референдуму 16 квітня 2000 р., на який було винесено 4 питання. Серед яких, зокрема, зменшення загальної кількості народних депутатів України з 450 до 300 осіб (схвалили 91.1 % громадян), формування двопалатного парламенту в Україні (визнали доцільним 82.9 % громадян).

Однак Верховна Рада відмовилася вносити відповідні зміни до Конституції, посилаючись на те, що був порушений порядок внесення змін і доповнень до Основного Закону.

Яку юридичну силу мають рішення, прийняті на всеукраїнському референдумі? Чи мав право Президент призначати референдум із наведених вище питань? Яка юридична сила рішень, прийнятих на референдумі 16 квітня 2000 р.? Наскільки правомірними були дії Верховної Ради?

4. Активісти організували збори громадян України у неділю у приміщенні дитячого садочку, де були присутні 305 виборців.

Організатори зборів за 3 дні проінформували про їх проведення Центральну виборчу комісію, яка не направила свого представника. На зборах була сформована ініціативна група всеукраїнського референдуму у кількості 65 виборців, деякі з них не підписали персональну письмову згоду про свою участь, а взяли на себе зобов'язання підписати в спеціальному електронному додатку. Збір підписів громадян на проведення всеукраїнського референдуму з питання: «Чи висловлюєтеся Ви за недовіру Верховній Раді України ** скликання і внесення у зв'язку з цим доповнення до частини другої статті 90

Конституції України такого змісту: а також у разі висловлення недовіри Верховній Раді України на всеукраїнському референдумі, що дає підстави Президенту України для розпуску Верховної Ради України?».

Проаналізуйте ситуацію. Чи може бути вказане питання предметом всеукраїнського референдуму? Чи наявні і які саме порушення референдумної процедури?

5. На всеукраїнському референдумі, участь у якому взяли 49,8 % громадян України, було підтримано питання про запровадження народної законодавчої ініціативи. Через 10 днів після оприлюднення результатів Кабінет Міністрів України розробив та вніс до парламенту відповідний законопроект, що відображає волевиявлення на референдумі. Після чого розпочалась стандартна процедура розгляду законодавчої ініціативи парламентом.

Надайте правову оцінку ситуації. Чи дотримані законодавчі вимоги в цьому випадку? Яка юридична сила рішень, прийнятих на всеукраїнському референдумі?

Список нормативних актів і літератури

Про всеукраїнський референдум: Закон України
від 26.01.2021 № 1135-IX. URL _____ :
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>

Рішення Конституційного Суду України № 3-рп/2000 від 27.03.2000 р. (справа про всеукраїнський референдум за народною ініціативою). *Офіційний вісник України*. 2000. № 30. Ст. 1285.

Рішення Конституційного Суду України від 05 жовтня 2005 р. № 6-рп/2005 у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука Вадима Сергійовича, Подгорної Вікторії Валентинівни, Кислої Тетяни Володимирівни про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом). *Офіційний вісник України*. 2005. № 41. С. 31. Ст. 2605. Код акту 34045/2005.

Рішення Конституційного Суду України у справі про прийняття Конституції та законів України на референдумі від 16 квітня 2008 року № 6-рп/2008. *Конституційний Суд України. Рішення. Висновки*. 2008. Кн. 8. С.

Бакумов О. С. Конституційне право громадян України на участь у виборах і референдумах та проблеми його реалізації : монографія. Харків: Право, 2015. 248 с.

Басенко Р., Аванесян Г., Ільченко В. Генеза інституційних форм прямої демократії в українській національній державно-правовій традиції. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №11. С. 186-190.

Клименко О. Розвиток законотворчих ідей щодо конституційної моделі інституту всеукраїнського референдуму. *Право України*. 2020. №8. С. 105-120.

Ключковський Ю. Референдум у системі державного режиму представницької демократії. *Право України*. 2019. № 10. С. 95-112.

Куян І. Народовладдя через всеукраїнський референдум: сучасний стан і перспективи розвитку національної юридичної доктрини. *Право України*. 2020. №8. С. 14-17.

Куян І. Доктринальні питання конституційно-правових засад інституту всеукраїнського референдуму. *Право України*. 2020. №8. С.53-71.

Любченко П.М. Проблемні аспекти адміністрування процесу всеукраїнського референдуму. *Право України*. 2020. №8. С. 121-137.

Мельниченко В. Правове регулювання всеукраїнського референдуму за народною ініціативою і розвиток народовладдя // *Право України*. 2019. № 10. С. 113-129.

Мережко О. Міжнародно-правові аспекти принципу народовладдя. *Право України*. 2019. № 11. С. 144-152.

Мисливий В.А. Узурпація влади як злочин проти народовладдя. *Юридична Україна*. 2020. №12. С. 96-99.

Погорілко В. Ф. Референдне право України / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко. Київ: Ліра К, 2006. 366 с.

Скрипнюк О. Чи стане всеукраїнський референдум дієвим механізмом демократичної легітимації в умовах сучасного конституціоналізму? *Право України*. 2020. №8. С. 83-104.

Федоренко В. Сутність, походження і формування конституційних основ референдумів та основних моделей референдної демократії. *Право України*. 2020. № 8. С. 18-52.

Чуб О. О. Загальна характеристика форм безпосередньої та представницької демократії в аспекті функціонування державної влади в Україні. *Демократичні засади організації і функціонування вищих органів державної влади України*: монографія / Ю. Г. Барабаш [та ін.]; за заг. ред. Ю.

Г. Барабаша.

Тема 14. Конституційні засади виборчої системи та виборчого права в Україні

План

1. Загальна характеристика виборчого права.
2. Поняття й види виборчих систем. Виборча система в Україні.
3. Виборчий процес: етапи, суб'єкти та виборчі процедури.
4. Правове регулювання виборів народних депутатів України.
5. Правове регулювання виборів Президента України.
6. Правове регулювання місцевих виборів.

Задачі

1. Народні депутати України з урахуванням міжнародних демократичних стандартів запропонували додати до переліку конституційних та законодавчих принципів виборчого права принцип періодичних виборів. Однак між народними депутатами виник спір щодо розуміння виборчого права та місця принципів у ньому.

Дайте загальну характеристику виборчого права. У чому полягає виборче право в об'єктивному та суб'єктивному сенсах? Яке з цих розумінь включає принципи виборчого права?

2. Президент України ініціював внесення змін до IV Розділу Конституції України в частині закріплення принципу пропорційних парламентських виборів. Глава держава такі зміни аргументував необхідністю забезпечити належний рівень репрезентативності парламенту, а також зарубіжним досвідом закріплення цього принципу в конституціях таких демократичних країн як: Австрія, Бельгія, Естонія, Іспанія, Норвегія, Польща, Португалія та ін.

Утім не всі народні депутати підтримали таку ініціативу, мотивуючи свою позицію тим, що пропорційна виборча система має низку недоліків, серед яких послаблення зв'язку депутатів з виборцями.

Дайте визначення виборчої системи та охарактеризуйте її види.

Висловте Вашу точку щодо аргументів сторін. Наведіть переваги та недоліки різних виборчих систем.

3. У 2019 році була проведена виборча реформа, яка суттєва змінила виборчі системи на парламентських та місцевих виборах. Однак у зв'язку з повномасштабною агресією Росії проти України актуалізувалося обговорення щодо пошуку оптимальної моделі парламентської виборчої системи на час перехідного післявоєнного періоду.

Охарактеризуйте розвиток виборчої системи в Україні в історичній ретроспективі. Які зміни відбулися у 2019 році та які виборчі системи застосовуються в Україні сьогодні? Які виклики можуть супроводжувати післявоєнні вибори, в тому числі, з урахуванням застосування тих виборчих систем, які передбачені виборчим законодавством на сьогодні.

4. До дільничної виборчої комісії (далі - ДВК) зателефонував виборець Ф. і повідомив, що у першому турі виборів Президента України до списку виборців була включена його бабуса, яка померла декілька років тому. Виборець Ф. надіслав заяву в електронній формі з використанням мережі Інтернет та відскановані документи про смерть бабусі до органу ведення державного реєстру виборців, але, прийшовши проголосувати при проведенні другого туру, він знову побачив прізвище своєї бабусі у списку виборців. Також він не зміг реалізувати своє виборче право, оскільки ДВК відмовила видати йому виборчий бюлетень у зв'язку з неправильним написанням його прізвища у списках виборців.

Інший виборець Н. не зміг реалізувати право голосу, адже з'ясувалось, що його не було включено до списків виборців. Н. заявив, що члени ДВК перешкоджають реалізації права голосу, оскільки ним дотримано усіх цензів, визначених у ст. 70 Конституції України. У зв'язку з цим, він звернувся до органів Національної поліції про вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 157 Кримінального кодексу України.

Які умови реалізації активного виборчого права? У чому полягає функціональне призначення державного реєстру виборців та списків виборців? Яким чином складаються списки виборців? Чи є у виборця можливість ознайомитися з ними? Чи передбачена законодавством можливість внесення змін до цих списків? Як у наведених випадках можуть діяти виборці?

Що таке виборчий процес? Назвіть суб'єкти та етапи виборчого

процесу, в тому числі ті, які згадуються за умовами задачі.

5. Голова дільничної виборчої комісії (далі - ДВК) заборонив присутність у приміщенні для голосування в день виборів громадянина Нідерландів В., який стверджував, що він є офіційним спостерігачем від Королівства Нідерландів. Свої дії голова ДВК аргументував тим, що, по-перше, В. не є громадянином України, а тому не може брати участь у виборчому процесі, а, по-друге, відповідно до ст. 22 Виборчого кодексу України офіційні спостерігачі від іноземних держав відсутні серед переліку суб'єктів виборчого процесу.

Чи є правомірними дії голови ДВК? Якими нормативними актами України врегульовано статус офіційних спостерігачів від іноземних держав та міжнародних організацій? Який порядок їх реєстрації та якими правами вони наділені? Назвіть усіх суб'єктів виборчого процесу в Україні.

6. До Центральної виборчої комісії (далі - ЦВК) звернувся П. зі скаргою, що в ході проведення з'їзду однієї з політичних партій, на якому формувалася загальнодержавний та регіональні виборчі списки кандидатів у народні депутати України, його кандидатуру не було включено до таких списків у зв'язку з тим, що він не є членом цієї партії, не є українцем, проживає в державі менше двох років, погано володіє державною мовою і не надав до секретаріату партії довідки від лікаря-психіатра. Вважаючи зазначені підстави відмови у включенні його кандидатури до виборчого списку політичної партії незаконними, П. у своїй скарзі вимагав від ЦВК зобов'язати політичну партію включити його кандидатуру до загальнодержавного і регіонального виборчих списків.

Чи є порушення законодавства про вибори? Яке рішення має ухвалити ЦВК? Які вимоги до кандидата у народні депутати України передбачені законодавством?

7. 63 народних депутати України звернулись до Конституційного Суду України з конституційним поданням про визнання неконституційними положень Виборчого кодексу, якими передбачено необхідність сплати грошової застави суб'єктами висування кандидатів:

1) на президентських виборах у розмірі 650 мінімальних заробітних

плат;

2) на парламентських виборах у розмірі 1000 розмірів мінімальної заробітної плати;

3) на місцевих виборах:

- на виборах депутатів Верховної Ради АРК у розмірі 500 мінімальних розмірів заробітної плати;

- на виборах депутатів обласної, міської (міста з кількістю виборців 10 тисяч і більше осіб) ради, на посаду міського голови (міста з кількістю виборців 75 тисяч і більше осіб) з розрахунку 4 розміри мінімальної заробітної плати, на кожні 90 тисяч виборців відповідного єдиного територіального виборчого округу для кожного виду виборів окремо.

Народні депутати України вважають, що передбачена Виборчим кодексом вимога щодо внесення грошової застави є формою майнового цензу для громадян України, що суперечить положенням ст. 5, 24 Конституції України.

Для чого застосовується виборча застава, чи можемо вважати її виборчим цензом? Назвіть альтернативи виборчій заставі, які використовуються у світі. Назвіть умови реєстрації кандидатів на різних типах виборів. Складіть проєкт рішення Конституційного Суду України за результатами розгляду подання.

8. Під час проведення парламентських виборів до ЦВК надійшла скарга П. на дії кандидата в народні депутати - першого номера у списку політичної партії - суб'єкта виборчого процесу, який, на думку П., шляхом обману перешкоджає вільному здійсненню виборчих прав громадянами України:

а) суб'єкт оскарження, виступаючи на загальнонаціональному телеканалі, у порушення ст. 65 Конституції України, згідно з якою захист Вітчизни є обов'язком громадян України, агітував за припинення строкового призову;

б) даруючи учням зошити і щоденники з власною символікою, порушував навчальний процес;

в) політична партія, яку він представляє, застосовувала виборчу технологію «двійників», видаючи назву іншої політичної партії із додатком «оновлена» за власну і використовуючи у матеріалах передвиборної агітації відеозапис її заходів із застосуванням її символіки;

г) поширювався відеоролик, у якому містилася інформація щодо

передбачення Нострадамуса на його користь;

г) поза межами строків передвиборної агітації, а також не в місцях для розміщення матеріалів передвиборної агітації, а на будинках, парканях, стовпах, деревах розповсюджувалися матеріали передвиборної агітації у вигляді стрічок відповідного кольору;

д) розміщувалася політична реклама у вигляді агітаційних плакатів на транспортних засобах громадського користування.

Чи є громадянин належним суб'єктом звернення з такою скаргою? Чи є порушення виборчого законодавства, зокрема щодо ведення передвиборної агітації?

9. У процесі одночасного проведення чергових парламентських виборів та позачергових місцевих виборів, зокрема міської ради міста К. (з чисельністю населення 50 тисяча жителів та 3 багатомандатними виборчими округами) та міського голови міста П. (з чисельністю виборців станом на момент прийняття територіальною виборчою комісією рішення про початок виборчого процесу 76 тисяч жителів) до Центральної виборчої комісії (далі - ЦВК) та територіальної виборчої комісії (далі - ТВК) відповідно надійшли документи для реєстрації кандидатів у депутати від:

- політичної партії «Пурпурових», відповідно до яких кандидат у депутати Л. (№ 21 у загальнодержавному виборчому списку) включений до двох регіональних виборчих списків, в першому з яких партія подала 10 кандидатів у депутати, а в іншому - 20, а також місцевої організації цієї партії, єдиний міський виборчий список кандидатів у депутати якої включав 120 кандидатів, з яких 40 кандидатів жіночої статі.

- політичної партії «Багряних», відповідно до яких до загальнодержавного виборчого списку було включено 477 кандидатів у депутати, зокрема у першу десятку був включений лише один кандидат чоловічої статі, а також місцевої організації цієї партії, список кандидатів у депутати якої включав 36 кандидатів (по 4 кандидата до кожного регіонального виборчого списку), з яких 12 кандидатів чоловічої статі.

За результатами першого туру виборів міського голови міста П. та оновлення даних Державного реєстру виборців з'ясувалося, що у місті П. проживає 74 тисячі виборців. У зв'язку з цим ТВК було прийнято рішення про обрання кандидата, який набрав відносну більшість голосів, на посаду міського голови міста П. у першому турі.

Дайте конституційно-правовий аналіз ситуації.

10. До окружної виборчої комісії (далі - ОВК) звернувся К. з вимогою винести попередження та скасувати реєстрацію кандидата в народні депутати В., який є міським головою міста М. Підставами для скарги були відомості про те, що під час здійснення передвиборної агітації В. використовував своє службове становище, а саме:

1) не був звільнений на час участі у виборчому процесі від виконання своїх посадових обов'язків;

2) здійснював прийом громадян, зустрічався з виборцями у службовому кабінеті;

3) як міський голова виступав на місцевих телевізійних каналах, де, зокрема, було розповсюджено інформацію про допомогу, надану міською радою та особисто їй головою лікарні швидкої допомоги, дитячим будинкам, та про сприяння будівництву школи в одному з районів;

4) співробітники міськвиконкому в робочий час роздавали листівки та плакати з передвиборною програмою В.

До того ж за ініціативи В. проведено концерт за участю українських та зарубіжних зірок на підтримку його кандидатури, а також існують докази, що кандидат В. дарував виборцям календарі та блокноти зі своїм зображенням.

Яким має бути рішення ОВК? У яких формах може здійснюватися передвиборна агітація? Які існують обмеження у проведенні передвиборної агітації?

11. До ЦВК надійшла скарга кандидата в народні депутати України А., включеного до регіонального виборчого списку партії у виборчому регіоні № 1, на дії кандидата у народні депутати України Б. від іншої партії у цьому ж виборчому регіоні. У своїй скарзі А. просить ЦВК скасувати реєстрацію кандидата в народні депутати Б., у зв'язку з тим, що:

1) агітаційні матеріали кандидата у народні депутати Б. розміщено на рекламних носіях, розташованих на елементах вуличного обладнання над проїжджою частиною без зазначення відомостей про замовника друкованих передвиборних агітаційних матеріалів, установи, яка здійснила їх друк, тираж, інформації про осіб, відповідальних за випуск. До того ж у переходах та вагонах метрополітену розміщено плакати із зображенням та основними тезами передвиборної програми Б.;

2) Б. у межах свого виборчого регіону безкоштовно роздавав пакети з вафельними тортами та чаєм, предмети релігійного культу, а також дарував школярам зошити та щоденники з символікою партії;

3) Б. за вироком Голосіївського районного суду у м. Київ засуджений за скоєння злочину, передбаченого ч. 1 ст. 309 Кримінального кодексу України, до штрафу в розмірі 1020 грн, вирок набрав законної сили.

Вирішіть спір. Чи є кандидат у народні депутати суб'єктом звернення до ЦВК? Яким чином ЦВК перевіряє дотримання виборчих цензів кандидатами в народні депутати? Які підстави скасування реєстрації кандидата в народні депутати України?

12. Округна виборча комісія (далі - ОВК) за зверненням офіційного спостерігача від громадської організації визнала голосування на виборчій дільниці недійсним внаслідок виявлення порушень Виборчого кодексу України. У скарзі офіційного спостерігача, зокрема, зазначено, що на виборчій дільниці, де до списків для голосування внесено 1870 виборців (виборчі бюлетені отримали 1535 виборців), було виявлено такі порушення закону:

1) на виборчій дільниці виявлено 18 випадків опускання до скриньки виборчого бюлетеня за виборця іншою особою;

2) на дільниці проголосувало 55 осіб, які не включені до списків для голосування;

3) 73 виборці проголосували декілька разів;

4) виявлено 28 випадків знаходження у кабінці для голосування поряд з виборцем неповнолітніх дітей.

До того ж у зв'язку з пошкодженням виборчої скриньки неможливо встановити зміст 217 виборчих бюлетенів.

Чи є правомірними дії ОВК? Чи має право офіційний спостерігач звертатися до виборчої комісії з вимогою визнати голосування на виборчій дільниці недійсним? Чи є підстави для визнання голосування в такому разі недійсним?

13. Громадянин С. (до зміни прізвища громадянин В.) особисто подав заяву до ЦВК про самовисування кандидатом на пост Президента України для реєстрації кандидатом на пост Президента України на позачергових виборах Президента України. До ЦВК разом із заявою С. подав документи, серед яких: автобіографія без зазначення відомостей про зміну прізвища, місце народження, громадську роботу, партійність. Також було додано документ про внесення на рахунок ЦВК 15 489 грн 50 коп., а решту грошової застави він приніс у готівковій формі.

Якими мають бути дії ЦВК? Які вимоги до кандидата в Президенти України передбачені законодавством? Який порядок висування та реєстрації кандидата в Президенти України?

14. Частина 1. Встановлюючи результати виборів народних депутатів України, Центральна виборча комісія дійшла висновку, що кількість голосів, поданих за усі регіональні виборчі списки кандидатів у депутати, становить:

- партія “Консерваторів” - 14 млн. голосів;
- партія “Лібералів” - 11 млн. голосів;
- партія “Демократів” - 4 млн. голосів;
- партія “Соціал-демократів” - 1 млн. голосів.

Визначте виборчу квоту згідно ВК України.

Частина 2. У виборчому регіоні №23 за регіональний список партії “Консерваторів” виборці віддали 600 тис. голосів. У цьому регіональному списку партія “Консерваторів” висунула 9 кандидатів. Черговість кандидатів у регіональному списку та кількість отриманих ними голосів відображена у таблиці.

Таблиця 1

Прізвище кандидата	А.	Б.	В.	Г.	Д.	Е.	Є.	Ж.	З.
Номер у регіональному у списку	№1	№2	№3	№4	№5	№6	№7	№8	№9
Кількість отриманих голосів	1 тис.	2 тис.	25 тис.	10 тис.	20 тис.	16 тис.	55 тис.	18 тис.	75 тис.

Таблиця 2

Черговість розподілу	1-ий	2-ий	3-ій	4-ий	5-ий	6-ий	7-ий	8-ий
Прізвище кандидата								
Номер у регіональному списку								
Кількість отриманих голосів								

Визначте кількість депутатських мандатів, отриманих партією “Консерваторів” регіональним виборчим списком №23. Розмістіть кандидатів у порядку (черговості) розподілу між ними мандатів, заповнивши дані таблиці.

Частина 3. Між регіональними списками усіх партій було розподілено 393 депутатських мандати. Залишки голосів, поданих за усі регіональні виборчі списки у межах загальнодержавного округу, становлять:

- партія “Консерваторів” - 900 тис. голосів;
- партія “Лібералів” - 700 тис. голосів;
- партія “Демократів” - 400 тис. голосів.

Визначте кількість мандатів, які ще не були розподілені. Здійсніть такий розподіл до вичерпання загальної кількості мандатів.

16. На чергових місцевих виборах у м. Оксамитове (з чисельністю 9 тисяч виборців) було утворено 7 багатомандатних виборчих округів. У багатомандатному виборчому окрузі №1 з магнітудою в 3 мандати кандидати у депутати набрали таку кількість голосів: А. - 1,5 тис., Б. - 1 тис., В. 2 тис., Г. - 0,5 тис, Д. - 2,5 тис., Є. - 1,5

тис.

Охарактеризуйте особливості системи єдиного неперехідного голосу (магнітуда, бюлетень, формула). Яким чином утворюються багатомандатні виборчі округи та якою може бути їх магнітуда відповідно до Виборчого кодексу України? Встановіть результати у цьому багатомандатному виборчому окрузі. Яке рішення має прийняти територіальна виборча комісія?

Список нормативних актів і літератури

Виборчий кодекс України від 19.12.2019 р. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/396-IX>

Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30.06.2004 р. № 1932-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-15>

Про державний реєстр виборців: Закон України від 22.02.2007 р. № 698-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16>

Рішення Конституційного Суду України від 26.02.1998 р. № 1-рп/1998 (справа про вибори народних депутатів України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-98>

Рішення Конституційного Суду України від 05.04.2012 р. № 8-рп/2012 (справа про висування кандидатів у народні депутати України за змішаної виборчої системи). иЯБ: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-12>

Рішення Конституційного Суду України від 21.12.2017 № 3-р/2017 (справа про виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку політичної партії). иЯБ: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-17/print>

Висновок Конституційного Суду України від 16.12.2019 № 8-в/2019 у справі щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статей 76 та 77 Конституції України (щодо зменшення конституційного складу Верховної Ради України та закріплення пропорційної виборчої системи) (реєстр. № 1017) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. иЯБ:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008v710-19>

Афанасьєва М. В. Виборча інженерія в Україні: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2014. 382 с.

Бакумов О. С. Конституційне право громадян України на участь у

виборах і референдумах та проблеми його реалізації: монографія. Харків: Право, 2015. 248 с.

Барабаш Ю. Окремі питання модернізації конституційних засад виборчого права України. *Право України*. 2013. № 5. С. 46-53.

Барабаш Ю. Г. Окремі питання розгляду судами виборчих спорів. *Віче*. 2012. № 14. С. 5-9.

Барабаш Ю. Г. Проблеми вдосконалення виборчого законодавства України. *Публічна влада в Україні та конституційно-правовий механізм її реалізації*: матеріали Наук.-практ. конф., м. Харків, 28 верес. 2011 р. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. С. 18-20.

Барабаш Ю. Электоральная культура украинских граждан: политико-правовой анализ. *Проблемы права*. 2010. № 2. С. 8-12.

Бодрова І. І. Теоретико-правові аспекти поняття «виборча система». *Проблеми законності*. 2010. Вип. 108. С. 36-45.

Бориславська О. М. Вибори - [без]альтернативна основа демократії? *Український часопис конституційного права*, 2018. № 2. С. 12-19.

Вибори Президента України 2019: посібник для суддів / Б. Мохончук, П. Романюк [та ін.]; за ред. Ю. Барабаша. Київ: «АК- Group», 2019. 212 с.

Вагіна О. Змішана виборча система: світовий досвід застосування. *Вибори та демократія*. 2011. № 1. С. 29-37.

Голуб О. А., Романюк П. В. Аналітичний огляд судової практики з вирішення спорів щодо дотримання гендерної квоти під час місцевих виборів 2020 року. Видавництво Ради Європи. 2021. 56 с. иЯЕ: <https://rm.coe.int/review-of-iudicial-practice-2-/1680a3141c>

Губська О. А., Мохончук Б.С., Писаренко Н.Д., Романюк П.В., та ін. Огляд судової практики з розгляду спорів щодо виборів та виборчих правопорушень в Україні: за результатами президентських та парламентських виборів 2019 року./ за ред. М. Цуркана. Київ: "АК-Огоир", 2020. - 147 а ИКБ: <http://nsi.gov.ua/files/1590748254IFES-Ukraine-Overview-of-court-practices-on-election-dispute-resolution-v1-Ukr.pdf>

Дахова І. І. Конституційний принцип загального виборчого права. *Вісник Харківського університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2013. № 1082. С. 69-73.

Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права:

матеріали Венеційської комісії / [пер. з англ. : в 2 ч.4 за ред. Ю. Ключковського]. Київ : Логос, 2016.

Закон України «Про вибори народних депутатів України»: науково-практичний коментар / Ф. В. Веніславський та ін.; за заг. ред. В. Л. Мусіяки. Київ: Дрім Арт, 2012. 672 с.

Ключковський Ю. Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія. Київ: Ваїте, 2018. 908 с.

Ключковський Ю. Б. Виборчі системи та українське виборче законодавство: монографія. Київ: Час Друку, 2011. 132 с.

Колісник В. П., Любченко П. М. Голосування та встановлення результатів виборів: проблеми правового регулювання. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 93-102.

Кресіна І. О., Перегуда Є. В. Парламентські вибори в Україні: правові і політичні проблеми: [монографія]. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2003. 368 с.

Летнянчин Л. І. Обмеження пасивного виборчого права: проблеми конституціоналізації. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 3. С. 105-115.

Лукаш С. Ю. Законодавче закріплення пропорційної виборчої системи у світлі особливостей формування політичних партій України. *Проблеми формування електоральної культури населення: зб. наук. тез (за матеріалами XVII Харків. політолог. читань)*. Харків: Право, 2005. - С. 58, 59.

Мохончук Б. С. Виборчі системи: порівняльно-правове дослідження : монографія. Харків : Юрайт, 2021. 304 с. URL:

[https://www.researchgate.net/publication/356221589 Mohoncuk B S Viborci sistemi porivnalno-pravove doslidzenna B S Mohoncuk monografia Harkiv Urajt 2021 304 s](https://www.researchgate.net/publication/356221589_Mohoncuk_B_S_Viborci_sistemi_porivnalno-pravove_doslidzenna_B_S_Mohoncuk_monografia_Harkiv_Urajt_2021_304_s)

Мохончук Б. С., Романюк П. В., Цуркан М. І. та ін. Місцеві вибори 2020: посібник для суддів / за ред. М. Цуркана. Київ: «АК- Group», 2020. 308 с. URL:

[https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2020/09/IFES_Posibnyk Misczevi- vvborv full WEB_11092020-1.pdf](https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2020/09/IFES_Posibnyk_Miscevi-vvborv_full_WEB_11092020-1.pdf)

Павшук К. О. Нові підходи до проведення передвиборної агітації в Україні: аналіз виборчого кодексу України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2020. №1(89). С. 13-22.

Павшук К. О., Дзюба Я. А. Виборча реформа 2020 в Україні. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1(11). С. 145-152.

Позачергові вибори народних депутатів України 2019: посібник для суддів / Б. Мохончук, П. Романюк [та ін.]; за ред. М. Цуркана. Київ: «АК-Group», 2019. 252 с.

Речицький В. Десять тез про українську виборчу систему. *Права людини*. 2007. № 14 (16-31 травня). С. 24.

Романюк П. В. «Конституційно-правові засади інституту представницького мандата в Україні. Харків: ТОВ «Видавництво «Права людини», 2019. 192 с.

Стешенко Т. В. Принципи виборчого права як фундаментальні засади забезпечення виборчого процесу і проблеми законності. *Проблеми законності*. 2008. Вип. 94. С. 36-40.

Тодика О. Ю. Вибори до парламентів країн СНД (порівняльно-правовий аспект): монографія. Харків: Факт, 2003. 147 с.

Федоренко В. Л. Категорія «виборчий процес» у конституційному праві: теоретико-методологічні та законодавчі аспекти. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 10. С. 30-40.

Чуб О. О. Фактори політичної активності громадян України у виборчому процесі. *Вісник ЦВК*. 2006. № 1. С. 72-76.

Шведа Ю. Вибори та виборчі системи. Європейські стандарти та досвід для утвердження демократії в Україні. Львів, 2010. 462 с.

Farrell D. M. Electoral Systems: A Comparative Introduction. 2nd Edition. Chippenham: Palgrave Macmillan, 2011. 279 p.

Lijphart A. Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies, 1945-1990 (Comparative Politics). Oxford University Press. Reprint edition, 1995. 222 p.

Mokhonchuk B., Romaniuk P. Towards a Legal Framework That Protects Freedom of Expression in Electoral Processes. *Baltic Journal of European Studies*. 2019. Vol. 9, No. 3 (28). P. 43-62. URL: <https://content.sciendo.com/view/journals/bies/9/3/article-p43.xml>

Reilly B., Andrew E., Reynolds A. Electoral system design: the new international IDEA handbook. Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2005. 224 с.

Тема 15. Конституційно-правовий статус парламенту України. Конституційно-правовий статус народного депутата України

План

1. Верховна Рада України як парламент: конституційно-правовий аспект.
2. Склад та структура Верховної Ради України.
3. Конституційна регламентація функцій парламенту України.
4. Загальна характеристика законодавчого процесу. Акти парламенту.
5. Спеціалізовані органи парламентського контролю.
6. Статус народного депутата України. Представницький мандат.
7. Права та обов'язки народного депутата України. Депутатський запит та депутатське звернення.

Задачі

1. Із метою подолання тривалої політичної та економічної кризи Верховна Рада України ухвалила постанову про призначення всеукраїнського референдуму щодо довіри громадян до парламенту та до глави держави. Того ж дня Центральна виборча комісія провела своє засідання та затвердила Календарний план основних організаційних заходів з підготовки та проведення всеукраїнського референдуму. Проте через тиждень після політичних консультацій та за погодженням із Президентом України Верховна Рада України ухвалила постанову про призначення позачергових виборів народних депутатів та Президента України. У постанові зазначається, що призначення позачергових виборів народних депутатів та Президента України обумовлено тим, що «результати всеукраїнського референдуму щодо довіри громадян до парламенту та до глави держави неважко передбачити з огляду на результати усіх репрезентативних соціологічних опитувань». Наступного дня до Конституційного Суду України звернулися 43 народні депутати із конституційним поданням щодо визнання вказаної постанови неконституційною.

*Проаналізуйте повноваження парламенту України та запропоновані ним шляхи виходу з політичної кризи. Чи можна вважати зазначені шляхи виходу з кризи прийнятними та конституційними? Яке рішення має ухвалити Конституційний Суд України? Чи мала б Верховна Рада скасувати свою постанову про призначення всеукраїнського референдуму після ухвалення постанови про призначення позачергових виборів? Дайте правову оцінку дій Голови ЦВК, котрий оперативно провів засідання ЦВК, та постанови ЦВК, якою затверджено Календарний план **основних організаційних заходів з підготовки проведення** всеукраїнського референдуму.*

2. Верховна Рада України була обрана на позачергових виборах за пропорційною виборчою системою, і депутатські мандати були розподілені наступним чином: партія А отримала - 284 місця в парламенті, партія Б - 106, партія В - 25, партія Г - 23, партія Д - 12 місць.

Через шість місяців після складення присяги народними депутатами України Президент України підписав Указ про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України, аргументуючи своє рішення наступним:

1) протягом одного місяця з моменту оголошення ЦВК результатів виборів народних депутатів України у Верховній Раді не було створено коаліцію депутатських фракцій;

2) на день підписання Указу загальний склад Верховної Ради України становить 445 народних депутатів України, а не 450, як закріплено в статті 76 Конституції України, отже, Верховна Рада України не є повноважною;

3) протягом шести місяців функціонування Верховної Ради України Кабінет Міністрів України видав декілька розпоряджень про «тимчасове покладення виконання обов'язків» окремих міністрів на визначених осіб. Так, зокрема, Розпорядженням №550-р виконання обов'язків Міністра охорони здоров'я було покладено тимчасового на першого заступника Міністра охорони здоров'я С., що свідчить про неповне сформування Верховною Радою Кабінету Міністрів України.

Проаналізуйте дії Президента України. Чи є підстави для дострокового припинення повноважень Верховної Ради України?

Який порядок та умови формування депутатської фракції у

Верховній Раді України? Що собою представляє коаліція депутатських фракцій у парламенті, з якою метою вона створюється?

Що означає повноважність Верховної Ради України? За якої умови є повноважною Верховна Рада України?

3. Після подолання вето Президента України на Закон України «Про внесення змін до Митного тарифу України» Голова Верховної Ради направив цей Закон на підпис Президентів. Однак глава держави відмовився підписувати його та повернув із своїми вмотивованими пропозиціями та зауваженнями до Верховної Ради України. Голова парламенту на прес-конференції заявив, що найближчим часом підпише Закон і дасть вказівку опублікувати його у газеті «Голос України». Після цього Президент офіційно звернувся до Голови Верховної Ради з проханням повернути йому закон для його промугації. Голова парламенту погодився на пропозицію Президента, однак врешті-решт глава держави Закон не підписав. Через місяць Перший заступник Голови Верховної Ради України в інтерв'ю громадському телебаченню зазначив, що парламент мав би ще раз проголосувати за цей закон та опублікувати його за двома підписами: Голови Верховної Ради та голови профільного парламентського комітету, що «мас забезпечити його легітимність без промугації главою держави».

Яким чином парламент може подолати вето Президента України? У чому полягає процедура підписання та оприлюднення закону? Дайте правову оцінку діям і рішенням Голови Верховної Ради та Президента України, а також Першого заступника Голови Верховної Ради України.

4. Під час проведення «години запитань до Уряду» дев'ять з десяти народних депутатів України різко розкритикували у своїх виступах бездіяльність Міністра закордонних справ України Д. та непослідовність дій Міністра соціальної політики України Л. Народний депутат України Г. вніс пропозицію негайно звільнити обох міністрів з посади та призначити на ці посади інших осіб. Верховна Рада України підтримала таку пропозицію та внесла питання про звільнення з посад Міністра

закордонних справ України Д. та Міністра соціальної політики України Л. до порядку денного пленарного засідання. З огляду на те, що проєкт постанови «Про звільнення з посад Міністра закордонних справ України Д. та Міністра соціальної політики України Л.» підтримали 225 народних депутатів України, головуючий запропонував повернутися до розгляду цього питання на ранковому засіданні парламенту наступного дня.

Охарактеризуйте кадрові (номінаційні) повноваження Верховної Ради України. Яка роль Верховної Ради України у припиненні повноважень Кабінету Міністрів України? Чи має право Верховна Рада України достроково припинити повноваження одного чи кількох міністрів?

5. Верховна Рада України ухвалила новий Закон «Про організацію і порядок діяльності Верховної Ради України». Президент визнав цей акт таким, що не відповідає Конституції України та офіційно заявив, що підписувати цей Закон не збирається.

Окрім того, глава держави зазначив, що має намір достроково припинити повноваження Верховної Ради України у тому разі, якщо вона самостійно не виправить ситуації та не скасує результатів попереднього голосування щодо цього Закону.

Парламент погодився з вимогами глави держави і ухвалив постанову про скасування результатів голосування щодо схвалення цього Закону в цілому.

Чи може Верховна Рада України скасувати прийнятий закон? Надайте правову оцінку діям парламенту щодо скасування результатів голосування та діям Президента України щодо визнання Закону таким, що не відповідає Конституції України. Чи були підстави для дострокового припинення повноважень Верховної Ради України?

6. Перед розглядом Верховною Радою України проєкту Закону України «Про Державний бюджет України» на наступний рік народні депутати України від опозиції заблокували вхід до зали пленарних засідань і заявили, що не дозволять розглядати й голосувати за цей проєкт у редакції, запропонованій Кабінетом Міністрів України, і попередньо підтриманий на засіданні лідерів парламентських

фракцій, що входять до парламентської більшості. На терміновій нараді лідерів парламентських фракцій, що входять до парламентської більшості, було ухвалене рішення провести засідання Верховної Ради України у залі «Україна». У засіданні парламенту в залі «Україна» взяли участь усі народні депутати, що входять до парламентської більшості, і Верховна Рада 226 голосами, попередньо ухваливши рішення про одноразове відхилення від процедури розгляду та прийняття законів, без обговорення, ухвалила Закон України «Про державний бюджет України» на наступний рік.

Група народних депутатів України від опозиції у кількості 57 осіб вирішили звернутися до Конституційного Суду України з конституційним поданням про визнання цього Закону неконституційним у зв'язку з порушенням процедури його розгляду та ухвалення.

Підготуйте проєкт конституційного подання до Конституційного Суду України - завдання для першої половини групи. Підготуйте проєкт рішення Конституційного Суду України за результатами розгляду цієї справи - завдання для другої половини групи.

7. До офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини надійшла скарга (заява) від громадянина К. щодо порушення права на доступ до публічної інформації. Громадянин К. стверджував, що управління СБУ в Харківській обл. відмовило йому в доступі до інформації щодо його діда, якого він вважає жертвою репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму, що діяли на території України у 1917-1991 роках. Діда було заарештовано у 1938 році в місті Зміїв Харківської області, його родина не має ніяких відомостей про його долю. Регіональне управління СБУ в Харківській області відповіло, що запитувана інформація є інформацією з обмеженим доступом.

Складіть проєкт скарги (заяви) до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо вказаної ситуації.

Які відомості мають бути зазначені в скарзі (заяві)? Які правові акти можуть бути використані для посилення скарги та її обґрунтування?

Які повноваження має Уповноважений Верховної Ради

України з прав людини щодо зазначеної ситуації. Яким може бути результат оскарження?

8. До комітету з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України Верховної Ради України надійшла заява народного депутата М., у якій він просив розглянути питання про втрату депутатського мандата народним депутатом К. - заступником голови комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки, оскільки останній одночасно з громадянством України має громадянство ще двох країн, на території однієї з яких він проживав майже півроку до дня виборів та на даний час продовжує виконувати обов'язки головного тренера команди у цій державі. Окрім того, народний депутат К. рішенням фракції політичної партії, за списками якої його було обрано до Верховної Ради України, був виключений зі складу фракції.

Чи є підстави для дострокового припинення повноважень народного депутата К.? У якому порядку повноваження народного депутата України припиняються достроково? Складіть проект висновку комітету з питань регламенту та організації роботи Верховної Ради України.

Список нормативних актів і літератури

Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 04.04.1995 р. № 116/95-ВР. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%E2%F0#Text>

Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>

Про Рахункову палату: Закон України від 02.07.2015 № 576-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19#Text>

Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>

Рішення Конституційного Суду України від 07.07.1998 № 11-рп/98 (справа щодо порядку голосування та повторного розгляду законів Верховною Радою України).

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-98#Text>

Рішення Конституційного Суду України від 17.10.2002 № 17-рп/2002 (справа щодо повноважності Верховної Ради України).
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-02#Text>

Бакумов О.С. Відповідальність Парламенту України в системі юридичної відповідальності держави: конституційно-правовий аналіз. Право України. 2019. № 7. С. 198-217.

Барабаш Ю.Г. «Глобалізаційний» виклик парламентаризму: конституційно-правовий аналіз. Університ. наук. записки. Часопис Хмельниц. ун-ту управління та права. 2007. № 1. 2007. С. 40-46.

Барабаш Ю.Г. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права : монографія. Харків : Право, 2008. 220 с.

Барабаш Ю. Г. Інститут розпуску парламенту на сучасному етапі державотворення: порівняльно-правовий аналіз. *Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету управління та права.* 2008. № 1. 2008. С. 36-43.

Барабаш Ю. Г. Парламентський контроль в Україні (конституційно-правовий аспект): монографія. Харків: Легас, 2004. 192 с.

Богданова С.Д. Взаємодія Верховної Ради України та Конституційного Суду України: конституційно-правова характеристика. *Судова апеляція.* 2019. № 1. С. 32-43.

Георгіца А. Законодавча влада: поняття, правова природа, місце і роль у системі органів публічної влади. *Право України.* 2009. №11. С. 100-117.

Даниляк О. О. Політико-правові аспекти неособистого голосування у Верховній Раді України. *Стратегічна панорама.* 2018. №2. С. 53-63.

Зозуля О.І. Конституційно-правовий статус парламентських комітетів в Україні: монографія. Харків: Майдан, 2019. 620 с.

Кіндюк Б.В. Оцінка ефективності діяльності комітетів Верховної Ради, Президента та Кабінету Міністрів України. *Бюлетень Мін'юсту України.* 2019. № 11. С. 20-29.

Колісник В. Періодична зміна форми правління та трансформація українського парламентаризму в контексті політичної структуризації. *Право України.* 2014. № 8. С. 39-44.

Корнієнко П. С. Місце і роль Верховної Ради України у формуванні правозахисного механізму держави. *Держава і право: Юридичні науки*. 2019. Вип. 84. С. 49-60.

Кунець І. Ю. Конституційно-правові аспекти поняття парламентських комітетів і комісій в Україні та зарубіжних країнах. *Юридична наука : наук. юрид. журн*. 2017. № 5. С. 4-14.

Омельченко Н. Л. Деякі питання організаційно-правового механізму реалізації законодавчої функції Верховної Ради України. *Держава і право. Серія: Юридичні і політичні науки*. 2013. № 60. С. 84-90.

Погребняк Н. С. Нормативно-правові підстави надання Верховною Радою України доручень Кабінету Міністрів України. *Державне будівництво та місцеве самоврядування: зб. наук. пр.* 2018. Вип. 36. С. 162-173.

Процюк І. Законодавча влада у парламентській республіці. *Право України*. 2014. №8. С. 45-55.

Пустовіт Ж. М. Поняття та сутність установчої функції Верховної Ради України. *Часопис Київського університету права*. 2007. № 2. С. 59-64.

Савченко Л. А. Призначення, звільнення членів рахункової палати України та гарантії їх правового статусу за новим законом України «Про Рахункову палату». *Харківський національний університет внутрішніх справ. Наше право = Our Law*. 2016. № 4. С. 50-55.

Сучасний парламентаризм: український та світовий виміри : монографія. Харків: Юрайт, 2018. 200 с.

Сушкова Х. В. Конституційно-правові форми реалізації представницької функції Верховної Ради України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2007. № 4. С. 65-74.

Шапаренко О. А. Роль та місце комітетів у здійсненні законодавчої функції Верховної Ради України. *Економіка, фінанси, право*. 2019. № 1. С. 38-39.

Шапаренко О. А. Тимчасові слідчі комісії Верховної Ради України: забезпечення парламентського контролю. *Економіка, фінанси, право*. 2019. №1. С. 40-41.

Т е м а 16. Конституційний статус Президента України

План

1. Президент України - глава Української держави.
2. Повноваження та акти Президента України.
3. Гарантії діяльності Президента України.
4. Підстави та порядок дострокового припинення повноважень Президента України.
5. Правовий статус Ради Національної безпеки та оборони України.

Задачі

1. У зв'язку з актом збройної агресії проти України наприкінці лютого 2014 року виконуючий обов'язки Президента України скликав термінове засідання Ради національної безпеки і оборони України (далі - РНБО). На ньому було розглянуто питання про вжиття невідкладних заходів щодо забезпечення національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України. У ході обговорення виявилось, що більшість членів РНБО, включно з Прем'єр-міністром України та міністром оборони України, висловлювалися проти введення воєнного стану. В. о. Президента України був за введення воєнного стану, однак, не відчувши підтримки РНБО, відмовився від такого кроку.

Розкрийте повноваження Президента України з керівництва у сфері національної безпеки і оборони України. Проаналізуйте функції та компетенцію РНБО. Дайте конституційно-правову оцінку діям в. о. Президента України. Який порядок введення в дію рішень РНБО?

2. Президент України після проведення конкурсу призначив голів Національної антикорупційного бюро України, а також Державного бюро розслідувань. Водночас це рішення було оскаржено до Конституційного Суду України, оскільки відповідно до Конституції Президент не має права призначати таких посадових осіб, при цьому Конституція України закріплює виключений перелік повноважень глави держави. Паралельно народними депутатами був підготовлений законопроект про внесення змін до Конституції України щодо включення до тексту Конституції відповідних повноважень Президента України.

Чи належать до повноважень Президента України призначення голів Національної антикорупційного бюро України, а також Державного бюро розслідувань?

Чи має право Президент здійснювати повноваження, які не

визначені Конституцією України?

Яке рішення має ухвалити Конституційний Суд України?

Чи може бути змінена Конституція України шляхом розширення конституційних повноважень Президента щодо призначення керівників правоохоронних органів?

3. На прес-конференції Президента України журналіст обнародував інформацію, відповідно до якої Голова апеляційного суду однієї з областей М. продовжує обіймати свою посаду незаконно, оскільки вже півроку як досяг пенсійного віку. Президент України доручив відповідальним працівникам Офісу Президента України терміново підготувати проект указу про звільнення М. з посади Голови апеляційного суду та з посади судді. Того ж вечора цей указ з'явився на офіційному сайті Президента України.

Чи є конституційним указ Президента України?

Які повноваження має Президент України у сфері функціонування судової гілки влади?

Який порядок їх реалізації?

4. Президент України видав Указ, відповідно до якого встановлено необхідність погодження з Президентом України кандидатур на посади першого заступника, заступника Міністра оборони України, а також керівників окремих структурних підрозділів у Міністерстві оборони України, Збройних Силах України, військових формуваннях, правоохоронних органах. Свій указ Президент обґрунтовує п. 17 ст. 106 Конституції України, відповідно до якого до його повноважень належить здійснення керівництва у сферах національної безпеки та оборони держави.

Чи є указ Президента України правомірним?

Що охоплюється повноваженням Президента України щодо здійснення керівництва у сферах національної безпеки та оборони держави? Чи може зміст і конкретний механізм реалізації такого повноваження бути конкретизовано на рівні Указу Президента?

5. Перед поїздкою на багатосторонню міжнародну зустріч

міністрів у сфері промисловості країн - членів світової організації торгівлі від Президента України на ім'я міністра аграрної політики та продовольства України були направлені Директиви з приводу ведення переговорів та підписання багатосторонньої угоди з питань співробітництва у сфері важкого машинобудування. Однак міністр відмовився діяти відповідно до Директив, посилаючись на те, що згідно з Конституцією України він як член Кабінету Міністрів виконуватиме лише акти Президента України, якими відповідно до Конституції України визнаються укази і розпорядження.

В яких випадках Президент має право затверджувати директиви щодо підписання міжнародного договору? Чим це регулюється?

Яку правову природу мають відповідні директиви? Чи є вони окремим актом Президента або затверджуються його указом або розпорядженням ?

Наскільки обґрунтованою з конституційно-правової точки зору є відмова міністра виконувати Директиви Президента ?

6. У зв'язку з оприлюдненими в ЗМІ фактами політичної корупції у Верховній Раді України Президент України видав указ про дострокове припинення її повноважень. В своєму указі Президент посилався на ч. 2 ст. 102 Конституції України, відповідно до якої він є гарантом додержання Конституції України. Політична корупція у Верховній Раді, на думку Президента, у вигляді отримання неправомірної вигоди за голосування або не голосування за ті чи інші законопроекти, а також за входження до коаліції депутатських фракцій спотворює волевиявлення виборців і порушує Конституцію України. 46 народних депутатів України звернулися до Конституційного Суду України з поданням щодо визнання неконституційності указу Президента.

Дайте оцінку правомірності дій Президента України. Яке має бути рішення Конституційного Суду України? Що означає статус Президента як гаранта додержання Конституції України?

7. Підписи щодо проведення всеукраїнського референдуму про вступ України до НАТО зібрали 4 млн громадян. Президент

України відмовився проголошувати відповідний референдум у зв'язку з тим, що підписи були зібрані неналежним шляхом. Крім того, він як гарант реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, не може допустити такий референдум, оскільки негативна відповідь на ньому порушуватиме Конституцію України. Тому навіть за умови дотримання процедури він такий референдум ніколи не призначить.

Чи може Президент не проголошувати всеукраїнський референдум за народною ініціативою? Чи наділений він повноваженнями перевірки питань, що виносяться на референдум щодо відповідності Конституції України?

Яким чином Президент виконує функцію гаранта реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Організації Північноатлантичного договору?

8. Громадянин К звернувся до Верховного Суду з позовом про зобов'язання Президента внести до Верховної Ради України як суб'єкта законодавчої ініціативи ряд законопроектів щодо прямого народовладдя, відкликання депутатів та деяких інших. Свій позов він обґрунтовує тим, що це було обіцяно в офіційній програмі кандидата на пост Президента. Паралельно у зв'язку з невиконанням відповідної програми ініціативні групи почали збирати підписи щодо референдуму про дострокове припинення повноважень глави держави.

Яке рішення має ухвалити Верховний Суд? Які юридичні наслідки має програма кандидата на пост Президента України?

Чи може бути достроково припинені повноваження глави держави на референдумі?

9. Громадянин В. звернувся до Верховного Суду з позовом до Президента про визнання незаконним Указу про призначення Б. на посаду Голови Адміністрації Президента у зв'язку з порушенням Закону «Про очищення влади». Згодом Адміністрація Президента була реорганізована в «Офіс Президента». Крім того, громадянин В. вказував на те, що ЄСПЛ ухвалив рішення у справі «Полях та інші

проти України», яким визнав порушення Законом «Про очищення влади» прав людини.

Які повноваження Президента щодо створення допоміжних і дорадчих органів? Яка ролі в державному механізмі Офісу Президента?

Яке рішення має ухвалити Верховний Суд?

10. Президент України звернувся до Кабінету Міністрів України з поданням про звільнення голови обласної державної адміністрації. Кабінет Міністрів України відмовився розглядати відповідне подання Президента, оскільки відповідне подання, на думку Кабінету Міністрів України, порушує ч. 2 ст. 19 Конституції України. Після цього Президент видав указ, яким скасував свій попередній указ про призначення на посаду відповідного голови обласної адміністрації і призначив виконувача обов'язки голови обласної державної адміністрації.

Дайте правовий аналіз ситуації. Яка роль Президента у формуванні місцевих органів виконавчої влади.

Чи правомірні дії Президента України і Кабінету Міністрів України?

11. Прем'єр-міністр Г. подав заяву про відставку Президенту України. Президент розглянув відповідну заяву і відмовся її задовольняти, висловивши підтримку Прем'єр-міністру. Народні депутати обурилися тим, що Прем'єр-міністр подав заяву про відставку не до Верховної Ради України, а Президенту України.

Яка роль Президента у формуванні Кабінету Міністрів України? Чи має право Президент України ухвалювати рішення про відставку Прем'єр-міністра? Дайте правову оцінку ситуації.

12. Із засобів масової інформації стало відомо, що низка указів Президента України про призначення глав дипломатичних представництв не скріплені підписами Прем'єр-міністра і відповідального міністра. Коли ж останнього на прес-конференції запитали, чи підписував він відповідні укази, міністр відповів, що він «візував, але не контрасигнував».

Розкрийте зміст інституту контрасигнації. Чи є тотожними контрасигнація і скріплення підписом?

Які Укази Президента України підлягають скріпленню підписом і чи це обов'язком відповідного міністра і Прем'єр-міністра?

13. Законопроект про внесення змін до Конституції України щодо скасування недоторканності Президента України внесли 150 народних депутатів. Автори законопроекту зауважували, що наразі чинна Конституція порушує принцип балансу гілок влади і систему стримувань і противаг як елементу принципу поділу влади, оскільки недоторканність народних депутатів України як представників законодавчої гілки влади скасована, а Президента - ні. Представник Президента заявив, що пост Президента не належить до жодної з гілок влади тут немає жодної проблеми, а Президент виконує арбітражну функцію. Тим не менше, народні депутати проголосували щодо направлення законопроекту на висновок до КСУ.

Яке місце Президента в системі поділу влади? Чи належить пост Президента до якоїсь гілки влади?

Який висновок має надати КСУ?

14. Верховна Рада України 4 лютого 2015 р. ухвалила Закон «Про позбавлення звання Президента України» відносно колишнього глави держави, який самоусунувся від виконання своїх конституційних повноважень. Однак новий Президент України оскаржив цей закон до Конституційного Суду на тій підставі, що чинна Конституція України передбачає, що звання Президента України зберігається за ним довічно, якщо тільки Президент не був усунений з поста в порядку імпічменту, чого у випадку з його попередником зроблено не було.

Яке рішення має ухвалити Конституційний Суд України?

Дайте юридичну оцінку Закону України «Про позбавлення звання Президента України», а також постанови ВРУ від 22 лютого 2014 року «Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України».

15. Після вступу на пост Президент України видав указ про прийняття до громадянства України громадянина Російської Федерації К.

за особливі заслуги перед Україною. Парламентська тимчасова слідча комісія з'ясувала, що К. здійснював приховане фінансування виборчої кампанії Президента через підставних осіб та у зв'язку з цим запропонувала достроково припинити повноваження Президента в порядку імпичменту.

Чи є в даному випадку підстави для імпичменту Президента? Яка процедура усунення Президента в порядку імпичменту?

Проаналізуйте Закон України від 10 вересня 2019 р. «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпичмент)». При вирішенні задачі слід використати Рішення Європейського Суду з прав людини від 6.01.2011 р. «Паксас проти Литви».

Які недоліки ви бачите в чинній конституційній і законодавчій процедурі імпичменту Президента і як її можна вдосконалити з огляду на досвід зарубіжних країн?

Список нормативних актів і літератури

Про Президента Української РСР: Закон України від 05.07.1991 р. № 1295-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 33. Ст. 446.

Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 р. № 183/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.

Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540.

Рішення Конституційного Суду України від 10.12.2003 р. № 19-рп/2003 (справа щодо недоторканності та імпичменту Президента України). *Офіційний вісник України*. 2003. № 51. Ст. 2704.

Рішення Конституційного Суду України від 16.05.2007 р. № 1-рп/2007 (справа про звільнення судді з адміністративної посади). *Офіційний вісник України*. 2007. № 40. Ст. 1589.

Рішення Конституційного Суду України від 15.01.2009 р. № 2-рп/2009.). *Офіційний вісник України*. 2009. № 5. Ст. 139.

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України „Про Національне антикорупційне бюро України“ 16 вересня 2020 року № 11-р/2020. *Вісник КСУ*. 2020. № 5. С.

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України „Про призначення А. Ситника Директором Національного антикорупційного бюро України“ від 28 серпня 2020 року № 9-р/2020). *Вісник КСУ*. 2020. № 5. С. 6

Ухвала Великої палати Конституційного Суду України про закриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням Президента України П. Порошенка щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про позбавлення В. Януковича звання Президента України». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v012u710-19>

Барабаш Ю. Г. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права: монографія. Харків: Право, 2008. 220 с.

Барабаш Ю. Президентська влада у змішаних республіках: окремі питання теорії та практики. *Право України*. 2014. № 8. С. 67-76.

Барабаш Ю. Г. Про політичну складову у статусі глави держави в напівпрезидентських республіках. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 6. С. 27-36.

Барабаш Ю. Г. Окремі питання конституційно-правової сутності президентського арбітражу. Правові засади гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина: зб. наук. статей та тез наук. повід. за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф. 23.11.2012 р.: [у 2 ч.]. Ч. 1. Харків : Точка, 2012. С. 12-15.

Берназюк Я. О. Директива Президента України як одна з форм актів глави держави у сфері зовнішньополітичної діяльності та сфері національної безпеки і оборони. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право. 2011. Вип. 16. С. 157-163.

Берназюк Я. О. Особливості видання Президентом України актів, які не передбачені Конституцією України. Публічне право. 2013. № 1. С. 38-44.

Волощук О.Т. Інститут Президента в системі органів державної влади: історико-теоретичний аспект : монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, Золоті литаври, 2012. 112 с.

Кривенко Л. Президент України: еволюція конституційно-правового статусу. *Віче*. 1998. № 10. С. 77-95.

Мартинюк Р. Ідея «Президентської гілки влади» та компетенційні взаємозв'язки президента із тріадою "Розділених влад" у змішаній республіканській формі. *Право України*. 2014. № 8. С.77-84.

Мельниченко В. Статус президента і форма державного правління: взаємообумовленість та взаємовплив. *Право України*. 2014. №8. С. 56 - 66.

Серьогіна С. Г. Теоретично-правові та організаційні засади функціонування інституту президентства в Україні : монографія. Харків : Ксілон, 2001. 280 с.

Серьогіна С. Г. Форма правління: питання конституційно - правової теорії та практики: монографія Харків: Право, 2011. 768 с.

Тодыка Ю. Н. Президент Украины: конституционно-правовой статус. Харьков: Факт, 1999. 256 с.

Тема 18. Конституційні основи правосуддя в Україні та суміжних інститутів

План

1. Конституційні засади судоустрою в Україні.
2. Судова система України та її законодавче регулювання. .
3. Функції та принципи діяльності органів правосуддя..
4. Конституційні засади організації прокуратури в Україні..
5. Адвокатура в системі судового захисту.

Задачі

1. При внесенні змін до Конституції України законом № 1401-УШ від 02.06.2016 р. щодо правосуддя назва «Верховний Суд України» була замінена на «Верховний Суд». Ці зміни відкрили шлях законодавцю для ліквідації існуючого Верховного Суду України, припинення повноваження всіх його суддів, і створення нового Верховного Суду, оголошення конкурсу на посади суддів.

У рішенні від 18 лютого 2020 року №

2-р/2020

Конституційний Суд України вказав, що «перейменування закріпленого в Конституції України органу - Верховного Суду України - не може відбуватися без переведення суддів Верховного Суду України на посади суддів Верховного Суду, оскільки немає відмінностей між юридичним статусом судді Верховного Суду України та судді Верховного Суду, а вилучення слова «України» - власної назви держави з - словесної конструкції «Верховний Суд України» не може бути підставою для звільнення всіх суддів Верховного Суду України або їх переведення до іншого суду, тим більше суду нижчої інстанції» (абз. 2 п. 12 мотивувальної частини).

Суддя Верховного Суду України Гуменюк оскаржив припинення своїх повноважень до Європейського суду з прав людини.

Проаналізуйте рішення Європейського суду з прав людини у справі «Гуменюк та інші проти України» (заява № 11423/19) від 22 липня 2021 року¹³. Які порушення при проведенні судової реформи встановив ЄСПЛ?

2. Під час вирішення трудового спору суддя місцевого суду відмовив у представництві інтересів Б. фахівця у галузі права, який не мав свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. Мотиви суду зводилися до посилання на частину четверту статті 131-2 Конституції України за якою «виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також від кримінального обвинувачення», та відсутністю закону, який би врегульовував особливості представництва в суді у трудових спорах (частина п'ята статті 131-2).

Фахівець у галузі права опонував судді тим, що відповідно до статті 59 Основного Закону України кожен має право на професійну правничу допомогу і кожен є вільним у виборі захисника своїх прав, а відсутність закону не може бути перепорою у безпосередньому застосуванні положень Конституції України як норм прямої дії (частина друга статті 8 Конституції України). На його думку, дії судді, крім усього іншого, порушують принципи закладені в статті 3 Конституції України, зокрема, щодо відповідальності держави перед людиною та головного обов'язку держави утверджувати і забезпечувати права і свободи людини, які, до того ж, разом із гарантіями визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Також, на переконання представника, суттєво порушується право на ефективний

¹³ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_h09#Text

юридичний захист.

Оцініть аргументи учасників спору. Розкрийте принцип прямої дії норм Конституції України та його значення для утвердження в Україні верховенства права та сучасного конституціоналізму. В чому полягає сутність права на професійну правничу допомогу? Яка роль адвокатури у його забезпеченні? Вирішіть спір.

3. Представник органів суддівського самоврядування, виступаючи перед журналістами, заявив про необхідність обмеження доступу журналістів до судової інформації в період, що передує винесенню судами рішення по справі. На його думку, представники ЗМІ висвітлюють у таких випадках позицію лише однієї сторони у справі, що, у свою чергу, призводить до перешкоджання нормальній діяльності судів і суддів, є формою втручання в судову діяльність. Журналістів обурило така пропозиція, оскільки з одного боку, існує презумпція невинуватості та незалежність суду, а з іншого боку - заборона цензури та свобода преси, в тому числі і право журналіста на свободу вираження поглядів.

Дайте оцінку найбільш типових юридичних позицій з цього питання й наведіть необхідні аргументи. Які обмеження свободи масової інформації і свободи слова передбачає законодавство України? Які органи відносяться до органів суддівського самоврядування і вкажіть особливості їх правового статусу.

4. Громадянин Н. звернувся до окружного адміністративного суду зі скаргою на дії податкової інспекції. Суд у задоволенні позову відмовив. Апеляційний адміністративний суд залишив в силі рішення окружного суду. Оскільки після рішення апеляційної інстанції судові рішення набуло законної сили, громадянин вирішив звернутися до наднаціональних засобів захисту, керуючись частиною 5 ст. 55 Конституції України: «Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна».

Громадянин Н. звернувся із заявою до Європейського суду з прав людини, проте той визнав таку заяву неприйнятною, спираючись на п. 1 статті 35 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, де вказано: «Суд може прийняти справу до розгляду тільки після того, як були використані всі національні засоби захисту, відповідно до загальноновизнаних норм міжнародного права і впродовж чотирьох місяців від дати прийняття остаточного рішення».

Що означає «використання всіх національних засобів» і «прийняття остаточного рішення» в інтерпретації Європейського суду з прав людини? Чи означає це, що попереднє звернення до касаційної інстанції є обов'язковою умовою звернення до Європейського суду з прав людини? З якого моменту має відраховуватися згаданий вище чотиримісячний строк?

Рекомендовані нормативні акти і література:

Городовенко В. В. Принципи судової влади : монографія / В. В. Городовенко ; Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого". – Х. : Право, 2012. – 448 с.

Дашковська О. Р. Судовий прецедент і судова практика як джерела права / О. Р. Дашковська // Вісник Академії правових наук України. – Х., 2011. – № 1. – С. 34–41.

Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12 лютого 2015 року № 192-VIII.

Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21.12.2016 № 1798-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798-19>.

Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/print1455178795475062>.

Кирилюк Р. І. Державна судова адміністрація України як суб'єкт забезпечення діяльності судів : монографія / Р. І. Кирилюк. – К. : Логос, 2012. – 188 с.

Конституційне право України [Текст] : навч. посіб. для студентів ВНЗ / [Р. Ф. Гринюк та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Р. Ф. Гринюка] ; Донец. нац. ун-т, Екон.-правовий ф-т. - Донецьк : ДонНУ, 2014. - 281 с.

Крусян А.Р. Конституційне право України [Текст] : навч.-метод. посіб. / А. Р. Крусян ; Нац. ун-т "Одес. юрид. акад.", Каф. конституц. права. - Одеса : Фенікс, 2015. - 134, [3] с.

Марочкін І. Є. Проблеми судової правотворчості в забезпеченні принципу верховенства права / І. Є. Марочкін // Проблеми законності. – Х., 2012. – Вип. 119. – С. 224–237.

Мовчан В. В. До проблемних питань проявів судової влади у сферах правотворчої, правозастосовної і правоохоронної діяльності / В. В. Мовчан // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 4. – С. 16–23.

Москвич Л. М. Ефективність судової системи: концептуальний аналіз : монографія / Л. М. Москвич ; Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого". – Х. : ФІНН, 2011. – 384 с.

Організація судових та правоохоронних органів : підручник / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого ; за ред. І. Є. Марочкіна. – Х. : Право, 2013. – 448 с.

Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України: Підручник / за заг. В.Л. Федоренка. – 4-е вид., перероб. і доопр. – К.: Видавництво Ліра. – К., 2012. – 576 с.

Прилуцький С. В. Концепція судового права та перспективи її впровадження у правову систему України : наук. доп. / С. В. Прилуцький. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. – 28 с.

Самсін І. Л. Рациональне праворозуміння і правозастосування як фундаментальні умови правосуддя / І. Самсін // Публічне право. – 2011. – № 3. – С. 239–244.

Шевчук С. В. Забезпечення єдності судової практики в умовах існування спеціалізованої юрисдикції / С. В. Шевчук // Право України. – 2013. – № 9. – С. 306–324.

Т е м а 18. Конституційний контроль в Україні

План

2. Конституційний контроль : поняття та ввди.
3. Конституційний Суд України в системі вищих органів державної влади.
4. Порядок формування Конституційного Суду України і його структура.
5. Функції та повноваження Конституційного Суду у Україні.
6. Юрисдикція Конституційного Суду у Україні.
7. Загальна характеристика конституційно-судового процесу.
8. Акти та юридичні позиції Конституційного Суду України.

Задачі

1. До Конституційного Суду України надійшло конституційне подання Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо офіційного тлумачення частини п'ятої статті 55 Конституції України: «Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна». Практична необхідність в такому тлумаченні аргументувалася неоднозначним розумінням місця Конституційного Суду України в системі органів державної влади України. З одного боку, відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 2 грудня 2019 року № 11-р/2019 Конституційний Суд України є «незалежним, самостійним органом з виключними конституційними повноваженнями... як орган конституційної юрисдикції посідає особливе місце в системі органів державної влади, виконуючи специфічну функцію - здійснення конституційного контролю з метою забезпечення верховенства Конституції України». З іншого боку, в постанові Конституційного Суду України від 26 листопада 2021 року № 11-п/2021 з питання складення присяги суддями Конституційного Суду України, що їх призначив Президент України указами від 26 листопада 2021 року № 596/2021, № 597/2021 орган конституційного контролю позиціонується як «суд, установлений законом», тобто судовим органом.

Яке місце Конституційного Суду України в системі органів державної влади України? Відповідь аргументуйте. Чи є умовою звернення до міжнародних судових установ чи відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, обов'язкове звернення до Конституційного Суду України?

2. Незадоволений Указом Президента України про звільнення з посади Директора Державного бюро розслідувань екс- керівник вирішив захищатися. Він звернувся до адвокатської компанії за юридичним супроводом його справи. На нараді стосовно стратегії захисту інтересів клієнта в адвокатів зав'язалася дискусія щодо першочергових кроків. Зокрема, цікавим було питання стосовно юрисдикційної складової вирішення цієї проблеми. Оскільки оскаржувався указ Президента України відразу постало питання про можливість звернення до Конституційного Суду України. Водночас, зверталася увага й на те, що з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди (частина п'ята ст. 125 Конституції України).

Висловте на предмет порушених проблемних питань? Що розуміють під юрисдикцією? Які існують критерії розмежування конституційної й адміністративної юрисдикції? Запропонуйте свою стратегію захисту в цій справі? Чи існує перспектива захисту інтересів особи в цій справі в Конституційному Суді України?

3. Розглядаючи законопроект про внесення змін до Конституції України щодо удосконалення конституційного контролю в Україні, народні депутати на етапі остаточного схвалення змін у процесі гарячих дискусій вирішили взагалі ліквідувати Конституційний Суд України, а його повноваження передати Верховному Суду. «За» віддали свої голоси 375 народних депутатів України, а Президент України без зволікань підписав конституційний закон. Ті народні депутати України, що не голосували вказали на низку конституційних порушень, які припустився парламент голосуючи за реформу. Також багато експертів звернули увагу на те, що подібний «реверс» не відповідає сучасним тенденціям розвитку конституційного контролю.

Зробіть конституційно-правовий аналіз ситуації. Як ви

ставитися до таких реформаторських ініціатив? Які існують моделі конституційного контролю? Яка модель запроваджена в Україні? Що ви б покращили в царині конституційної юриспруденції в нашій державі?

4. Верховний Суд звернувся до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) окремого положення статті 129 Конституції України. До внесення змін у Конституцію України, передбачалось, що забезпечується апеляційне та касаційне оскарження рішення суду. Конституційними поправками від 2 червня 2016 року стаття 129 встановлює, що забезпечується право на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках - на касаційне оскарження судового рішення. Зміни були внесені відповідно до Закону України від 02.06.2016 року № 1401-УШ «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)». На думку суб'єкта права на конституційне подання при внесенні змін до Конституції України, фактично відбулось звуження обсягу конституційних прав і свобод громадян України в частині права на касаційне оскарження. Зокрема, послаблені гарантії права на касаційне оскарження рішення суду, яке тепер не так захищене конституційними нормами, натомість критично залежать від волі законодавця.

Оцініть аргументи Верховного Суду? Які існують види конституційного контролю? Чи може Конституційний Суд України здійснювати конституційний контроль змін до Конституції України після набрання ними чинності? Що є об'єктом такого конституційного контролю?

5. Конституційний Суд України своєю ухвалою 5 лютого 2008 року № 6-у/2008 відмовив у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 102 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України “Про внесення змін до Конституції України”, Закону України “Про внесення зміни до розділу IV “Прикінцеві та перехідні положення” Закону України “Про Конституційний Суд України”. Свою позицію Конституційний Суд

України обґрунтував тим, що положення закону про внесення змін до Конституції України після набрання ним чинності стають невід'ємною складовою Конституції України - окремими її положеннями, а сам закон вичерпує свою функцію. Водночас згодом, у рішенні від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010 у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів, Конституційний Суд відкрив провадження у справі і визнав Закон "Про внесення змін до Конституції України" № 2222 неконституційним.

Чи зв'язаний Конституційний Суд України своїми попередніми юридичними (правовими) позиціями? Чи може Конституційний Суд України змінювати свої юридичні позиції? Чи може Конституційний Суд України розвивати свою юридичну позицію?

Наведіть декілька прикладів із практики зміни своїх юридичних (правових) позицій Конституційним Судом України.

Підготуйте науковий висновок щодо обґрунтованості зміни Конституційним Судом України своєї юридичної (правової) позиції у цій справі.

6. Ув'язнений до довічного позбавлення волі Г. Опанасенко звернувся з до загального суду із клопотанням замінити йому покарання на більш м'яке. При цьому він послався на рішення ЄСПЛ у справі «Петухов проти України (№ 2)» та іншу аналогічну практику ЄСПЛ, а також Рішення Конституційного Суду України від 16 вересня 2021 року № 6-р(П)/2021 (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі), в якому органом конституційного контролю по суті відкрито «право на надію». Представник держави виступив проти зміни покарання аргументуючи позицію тим, що «право на надію» можуть реалізувати лише ті, хто звертався до органу конституційної юрисдикції в тій резонансній справі. Ба більше, юридичні позиції Конституційного Суду України стосуються лише самого органу конституційної юрисдикції і його практики, тому їх використання у позовах, скаргах та інших юридично значущих документах та діях є безпідставними.

Оцініть аргументи сторін. Яке рішення може ухвалити суд? Якою є правова природа (сила) юридичних позицій Конституційного Суду України? Чи дійсно ними зв'язаний лише Конституційний Суд, чи вони мають ширший джерело творчий потенціал? Відповідь аргументуйте.

7. Голова Конституційного Суду України Ш. на спеціальному пленарному засіданні був звільнений з посади судді Конституційного Суду України за вчинення грубого дисциплінарного проступку. Суддя оскаржив своє звільнення до окружного адміністративного суду м. Києва. Не погодившись із позовом, представник Конституційного Суду України в суді послався на рішення Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення ст. 151-2 Конституції України, зазначивши, що рішення Конституційного Суду України про звільнення судді є остаточним, обов'язковим і не оскаржуваним, а справа підлягає припиненню.

Які рішення Конституційного Суду України є остаточними, обов'язковими і не оскаржуваними? Чи можна оскаржувати індивідуальні акти органу конституційної юрисдикції в порядку адміністративного судочинства?

Яке рішення має ухвалити суд за результатами розгляду позову?

Проаналізуйте рішення адміністративних судів по справі № 640/8752/19 та Рішення Конституційного Суду України від 2 грудня 2019 р. № 11-р/2019.

Список нормативних актів і літератури

Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року № 2136-УШ. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.

Регламент Конституційного Суду України, затверджений постановою Конституційного Суду України від 22

лютого 2018 року №

1-пс/2018. URL :

[http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/reglament 2.pdf](http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/reglament%20.pdf)

Рішення Конституційного Суду України від 26 червня 2008 року № 13-рп/2008 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення підпункту 1 пункту 3 розділу IV Закону України «Про Конституційний Суд України» (в редакції Закону України від 4 серпня 2006 року № 79-V) (справа про повноваження Конституційного Суду України). URL : <http://www.ccu.gov.ua/docs/533.pdf>.

Р

року № 11 -р/2019 у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 51² Конституції України URL :

[http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/11 p 2019.pdf](http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/11%20p%202019.pdf).

ня Конституційного Суду України від 2 грудня 2019

Рішення Конституційного Суду України від 1 листопада 2022 року № 2-р/2022 у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)" (щодо конституційного контролю змін до Конституції України після набрання ними чинності). URL : <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2-r2022.pdf>

Конституційне право України: підручник / [Т. М. Слінько, Л. І. Летнянчин, Ф. В. Веніславський та ін.] ; за заг ред. Т. М. Слінько. Харків: Право, 2020. 592 с.

Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри/ Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. Київ : Ваіте, 2021. 528 с.

Барабаш Ю. Г. Конституційний Суд versus адміністративні суди?: роздуми з приводу статті В. М. Кампо. *Юридичний вісник України*. 2009. № 38. С. 12.

Барабаш Ю., Вовк Д. «У судей есть политическое чутье». Юриспруденция Конституционного Суда Украины в политически чувствительных делах. *Ideology and politics journal*. 2021. №2 (18). С. 313-334.

Барабаш Ю. «Засіб захисту прав vs. правова визначеність» як дилема вітчизняної офіційної конституційної доктрини в контексті функціонування інституту індивідуальної скарги. *Український часопис конституційного права*. Український часопис конституційного права. 2020. № 4. 47-60.

Баулін Ю. Двадцять років вітчизняної конституційної юрисдикції. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 23-40.

Баулін Ю. Новий формат діяльності Конституційного Суду України. *Право України*. 2016. № 7. С. 19-23.

Бориславська О. Роль органу конституційної юрисдикції у формуванні в Україні системи конституціоналізму європейського зразка: до постановки проблеми. *Вісник Конституційного Суду України*. 2014. № 3. С. 62-71.

Берченко Г. В., Ткаченко Є. В. Право на звернення з індивідуальною конституційною скаргою в Україні: теоретико-практичні аспекти. *Право України*. 2018. № 12. С. 92-113.

Берченко Г.В. Обов'язковість, остаточність і неоскаржуваність рішень і висновків Конституційного Суду України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2019. № 58. Т. 1. С. 67-72.

Кузьменко О.В., Берченко Г.В. Статус Конституційного Суду України як судового органу влади. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 4. С. 6-10.

Я проти нової Конституції. Інтерв'ю виконувача обов'язків Голови Конституційного Суду України Сергія Головатого східноєвропейському бюро Report. URL : <https://ccu.gov.ua/publikaciva/intcrvvu-scrqiva-golovato-go-hidnovevropevskomu-bvuro-report-22022022>

Гультай М. Норми міжнародного права у практиці Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2014. № 6. С. 81-89.

Єзеров А. Інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України. *Юридичний вісник*. 2014. №6. С. 38-46.

Івановська А. М. Конституційний контроль: теорія та практика реалізації: монографія. Хмельницький: Хмельницьк. ун-т управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. 558 с.

Летнянчин Л. І. Проблеми конституціоналізації індивідуальної

конституційної скарги в Україні. *Право України*. 2018. № 12. С. 55-76.

Летнянчин Л. І. Конституційна судова реформа: проблеми та перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України*: зб. наук. пр. / редкол.: О. В. Петришин та ін. 2016. № 3 (986). С. 194-203.

Летнянчин Л. І. До проблеми розмежування юрисдикцій судів при вирішенні публічно-правових спорів. *Український конституціоналізм у сучасному вимірі* : матеріали круглого столу. Харків : ФОП Бровін О. В., 2019. 79-82.

Летнянчин Л. І. Еволюція конституційної доктрини України: від правової (юридичної) позиції до офіційної конституційної доктрини. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (29 жовтня 2021р., Чернівці) / редкол.: О.В. Щербанюк та ін. Чернівці: 2021. С. 310-312.

Летнянчин Л. І. Конституційний Суд України у пореформений період: суд чи орган конституційного контролю? *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*. матеріали VI Міжнар. наук-практ. конф. (Чернівці, 21 жовтня 2022 р.). Чернівці: 2022. С. 203-212.

Мельник М., С. Різник Про межі конституційної юрисдикції та пряму дію норм Конституції України при здійсненні правосуддя. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 149-159.

Різник С. Конституційність нормативних актів. Сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні. Львів, 2020. 542 с.

Савчин М. В. Конституційний Суд України та реалізація Конституції України. *Публічне право*. 2015. № 1. С. 9-17.

Стецюк П. Зміни до Основного Закону України щодо правосуддя (конституційно-юрисдикційний зріз). *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 194-201.

Савчин М. В. Конформне тлумачення Конституції та забезпечення єдності правової системи в діяльності Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 11. С. 44-52.

Слінько Т. М. Практика Європейського суду з прав людини як джерело інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України. *Форум права*. 2013. № 3. С. 596-601.

Слінько Т.М. Ткаченко Є. В. Право конституційної держави і критерій конституційності актів державних органів. *Право у сучасному*

політичному житті України. Наукове видання / кер. авт. кол. А. О. Селіванов. Київ : Логос, 2020.

[Шаповал В. М.](#) Конституційний контроль в Україні: концепт та інститути. *Право України*. 2016. № 10. С. 125-140.

ЗМІСТ

Вступ	3
Загальний розрахунок годин лекцій, практичних занять, самостійної роботи.....	<u>5</u>
Тематика, плани і завдання до практичних занять	7
Тема 1. Теоретичні аспекти конституціоналізму	7
Тема 2. Основи теорії конституції.....	15
Тема 3. Конституційне право України як основа національного права	32
Тема 4. Загальна характеристика чинної Конституції України	38
Тема 6. Україна як суверенна та незалежна держава.....	54
Тема 7. Україна як правова та соціальна держава.....	68
Тема 8. Характеристика України як демократичної держави	80
Тема 9. Конституційні засади громадянського суспільства.....	88
Тема 11. Конституційно-правові засади територіального устрою України.....	101
Тема 13. Загальна характеристика конституційно-правового статусу людини і громадянина	107
Тема 14. Конституційно-правовий інститут громадянства	118
Тема 15. Особисті (громадянські) права людини	128
Тема 16. Політичні права і свободи людини і громадянина в Україні.....	<u>138</u>
Тема 18. Референдум в Україні.....	<u>147</u>
Тема 19. Конституційні засади виборчої системи та виборчого права в Україні	<u>151</u>
Тема 20. Конституційно-правовий статус парламенту України..	165
Тема 21. Конституційно-правовий статус народного депутата України.....	<u>173</u>
Тема 22. Конституційний статус Президента України	180
Тема 25. Конституційний контроль в Україні	188

Навчальне видання

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО
УКРАЇНИ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК
ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

для студентів і курсантів I-II курсів денної форми
навчання
першого (бакалаврського) рівня
галузі знань 08 «Право»
спеціальність 081 «Право»

У к л а д а ч і: Барабаш Юрій Григорович,
Слінько Тетяна Миколаївна,
Байрачна Лариса Кімівна,
Берченко Григорій Валерійович,
Дахова Ірина Іванівна,
Ковтун Віталій Іванович,
Летнянчин Любомир Іванович,
Мохончук Богдан Сергійович,
Павшук Катерина Олександрівна,
Речицький Всеволод Володимирович,
Романюк Павло Віталійович,
Ткаченко Євгеній Володимирович

Відповідальна за випуск Т. Слінько

Редактор *Л. Русанова*
Комп'ютерна верстка *Ю. Бойко*